



AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



Derya ŞENGÜN ÖZEN

JULİA KRİSTEVA VE JUDİTH BUTLER BAĞLAMINDA “ÖZNE”: FAİLLİĞİN İNŞASI

Felsefe Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2023



AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



Derya ŞENGÜN ÖZEN

JULİA KRİSTEVA VE JUDİTH BUTLER BAĞLAMINDA “ÖZNE”: FAİLLİĞİN İNŞASI

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Özlem TOPCAN

Felsefe Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2023

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

.....'in bu çalışması, jürimiz tarafından Anabilim Dalı
Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : (İmza)
Üye (Danışman) : (İmza)
Üye : (İmza)

Tez Başlığı:

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : / / 202...

Mezuniyet Tarihi : / / 202...

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Julia Kristeva ve Judith Butler Bağlamında “Özne”: Failliğin İnşası” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Derya ŞENGÜN ÖZEN





T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



29 / 05 / 2023

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Derya ŞENGÜN ÖZEN
Öğrenci Numarası	202052031013
Anabilim Dalı	Felsefe
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Özlem TOPCAN
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Julia Kristeva ve Judith Butler Bağlamında “Özne”: Failliğin İnşası
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2104498720
Rapor Tarihi	29.05.2023 13:47
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: % 6 Alıntılar dahil: % 7
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 106 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.	
Danışman Öğretim Üyesi Dr.Öğr. Özlem TOPCAN İmza	

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
TEŞEKKÜR.....	v
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK “ÖZNE” KAVRAMI VE FEMİNİZM’DE “ÖZNE”

1.1. Modern “Özne” Kavramı ve Eleştirisi.....	6
1.1.1. Descartes, Rousseau ve Kant: Modern Özne	6
1.1.2. Hegel: Diyalektik “Özne – Nesne”	15
1.1.3. Freud ve Lacan: Psikanaliz “Eksik, Bölünmüş Özne”	20
1.1.4. Foucault ve Derrida: Postyapısalcı Özne Eleştirisi	32
1.2. “Özne” Kavramının Feminizm Tarihindeki Yeri.....	37
1.2.1. Feminizm’de “Özne” Kavramının Değişim ve Dönüşümü: Kartezyen, Evrensel, Çoğullaşan Özne	38

İKİNCİ BÖLÜM

JULIA KRİSTEVA’YA GÖRE “ÖZNE” VE FAİLLİK

2.1. Julia Kristeva: İğrencin Ötesinde İnşa, “Süreçteki Özne”.....	56
2.1.1. Ab-ject Kuramı: İğrenç ve Öteki.....	56
2.1.2. Arkaik Anne Kaybının Melankolik Öznesi.....	61
2.1.3. Âşık Özne.....	64
2.1.4. Postmodern Çağda Ruh Hastalıklarının Öznesi.....	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

JUDİTH BUTLER’A GÖRE “ÖZNE” VE FAİLLİK

3.1. Judith Butler: İktidarın “Performatif” Öznesi.....	73
3.1.1. Performansın Edimi Olan Kimliğin Altüst Edilmesi.....	73
3.1.2. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyetin Performansı.....	79
3.1.3. Toplumsal Cinsiyetin/Cinsiyetin Melankolisi.....	82
3.1.4. Performatif Cinsiyetten – Özneye: İktidara Karşı Çıkış.....	85
SONUÇ	88

KAYNAKÇA.....	94
ÖZGEÇMİŞ.....	96



ÖZ

Birçok toplumun kültürü kadınlar ve erkekler olarak ikili toplumsal cinsiyet anlayışını barındırmaktadır. Kadınlar bu kültürler içerisinde erkeğin karşıtı ve erkekte olmayan zayıf özelliklerin bir toplamı olarak muamele görmektedir. Duygusal, pasif, irrasyonel, edilgen ve kendini aşamamıştır. Bu bakış açısından kaynaklı, ataerkil sistem içerisinde nesneleştirilen, dil ve kültürde yok sayılan kadın, “sözde özne” olma sürecine dahil olmaz. Çünkü kadınlara yönelik toplumsal baskı ve ayrıştırıcı normlar aslında “özne” kavramıyla şekillendirilmiş bir şablondur.

Eril özne anlayışı içinde kadınların kendine yer açma çabası hâlen devam etmektedir. Farklı yöntemlerle benliklerini oluşturmaya çalışan kadınların felsefi bakış açısıyla ifadesinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Eril sistemin “kadın” tanımını içine hapsedilmiş dişillik, kadınları psikosomatikleştirmiş ve aşılamaz bir melankoliye neden olmuştur. Bu çalışmayla Julia Kristeva’nın ab-ject kuramı ve psikanalize yaklaşımıyla Judith Butler’ın bedenlere yaklaşımı ve performatif cinsiyet kuramıyla bu sorunun cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve kadınların özneleşme süreçlerine etkileri ve öznel failliğin mümkünatı ortaya konulacaktır. Kadınların yaşadığı bu benlik krizi; Kristeva’nın dişillikğin iğrençlik sınırlarına ötelenmesine, Butler’ın cinsiyetlenmenin performatifliğine vurgusuyla, psikanalizin yeniden çözümlemesi sayesinde aşılabılır. Eğer çoklu ihtimaller üzerine kurulu cinsiyet algısı sağlanabilirse özne de bu ihtimaller dâhilinde ötekileştirilmeden sağlıklı kurulabilecektir.

Bu çalışma Türkiye’deki felsefe literatüründe cinsiyet eşitliği alanında, çalışılmamış olan Julia Kristeva ve Judith Butler’ın özneleşme, failleşme sürecine ilişkin teorilerini psikanaliz çatısı altında bütünleştirilmiş olarak ele alacaktır. Çalışmada literatür araştırmasıyla karşılaştırma ve betimleme metodu kullanılacaktır. Kristeva ve Butler’ın kavramlarıyla, benlik inşasındaki engellerden, nesneleştirme ve tek tipleştirme ile farklılıkların ab-jectleştirilmesinin yarattığı “dişil olan” dan korkunun, kendi toplumumuzun kadınlarının kurtuluşu olabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, özne, toplumsal cinsiyet kimliği, iğrenme, psikanaliz.

ABSTRACT

“THE SUBJECT” IN THE CONTEXT OF JULIA KRISTEVA AND JUDITH BUTLER: THE CONSTRUCTION OF AGENCY

The cultures of many societies contain a binary understanding of gender as men and women. In these cultures, women are treated as the opposite of men and as a collection of weak features that men do not have. Emotional, passive, irrational, passive and unable to transcend himself. From this point of view, the woman who is objectified in the patriarchal system and ignored in language and culture is not included in the process of becoming a "so-called subject". Because social oppression and discriminatory norms against women are actually a template shaped by the concept of “subject”.

The effort of women to make room for themselves within the masculine subject understanding still continues. It is necessary to strengthen the expression of women who try to form their identities with different methods from a philosophical point of view. Femininity imprisoned within the definition of "woman" in the masculine system has psychosomatized women and caused an insurmountable melancholy. In this study, Julia Kristeva's ab-ject theory and psychoanalysis approach, Judith Butler's approach to bodies and performative gender theory will reveal the effects of this problem on gender, gender and women's subjectivation processes, and the possibility of subjective agency. This self-crisis experienced by women; Kristeva's displacement of the feminine to the limits of the abject can be overcome by psychoanalysis's reanalysis, with Butler's emphasis on the performativity of sexing. If the perception of gender based on multiple possibilities can be achieved, the subject will be able to be established without being marginalized within these possibilities.

This study will deal with the theories of Julia Kristeva and Judith Butler, which have not been studied in the field of gender equality in the philosophical literature in Turkey, on the process of subjectivation and agency, integrated under the roof of psychoanalysis. In the study, comparison and description method with literature research will be used. With Kristeva and Butler's concepts, it is thought that the fear of the "feminine" created by the obstacles in self-construction, objectification and standardization and the abjection of differences can be the salvation of the women of our society.

Keywords: Feminism, subject, gender identity, abjection, psychoanalysis.

TEŞEKKÜR

Danışmanlığı, dersleri ve katkılarından dolayı Dr. Öğr. Üyesi Özlem Topcan'a, derslerinden oldukça yararlandığım Prof. Dr. Hasan Aslan'a, tez yazdığım süreçte hem manen hem de iş yükü olarak desteklerini esirgemeyen dostlarım ve iş arkadaşlarıma, sağlıkta ve hastalıkta desteklerini esirgemeyen ve hayatım boyunca yaratıcılığımı, üretkenliğimi besleyen, destekleyen aileme (en çok da beni toplumsal rollere mahkûm etmedikleri ve kendim olmama yardımcı oldukları için), hayat arkadaşım, yol arkadaşım Mehmet Burak Özen'e (yüksek lisansa ve eşikten adım atmaya korktuğum her şeyde destek ve cesaret veren eşsiz eşitime) sonsuz teşekkürlerimi sunarım.



GİRİŞ

Kadınların nesneleştirilmesini etkilerinden kavrayabilmekteyiz. Kadın cinayetleri, tecavüzler, tacizler, eşit işe düşük ücretler, çalışma hayatından uzaklaştırılan kadınlar, fuhuşa zorlanan kadınlar, oy ve eğitim hakkı olmayan kadınlar, özel alana sadece doğurma ve ev işlerine hapsedilmiş kadınlar... Dünya nüfusunun yarısı bugün hâlâ kısmî köle olarak, yok sayılarak, şiddete maruz kalarak hayatta kalma mücadelesi vermektedir. Feminizmin baş kaldırışıyla bedenini ve benliğini korumaya çalışan kadınlar için “erkek düşmanı” indirgemesiyle karşılaşsak da bu ataerkil sistem sadece kadınları değil; erkekleri, eşcinselleri, trans bireyleri kısacası ikili eril toplumsal normların dışında kalan herkesi tüketmektedir. Bu sebeple bell hooks’un tanımına bakmak faydalı olacaktır:

Şu basit tanım ellerinde olsun, onu tekrar tekrar okusunlar ve bilsinler istiyorum: "Feminizm cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürüyü ve baskıyı sona erdirmeye çalışan bir harekettir."

... Sorunun cinsiyetçilik olduğunu açıkça ortaya koyuyor. Ve bu açıklık bir gerçeği unutmamıza yardımcı oluyor: İster kadın olalım ister erkek, hepimiz, doğduğumuz andan itibaren toplumsallaşma vasıtasıyla cinsiyetçi düşünce ve eylemi kabul etmeye yönlendiriliyoruz.

... Kurumsallaşmış cinsiyetçiliği adlandırmanın bir diğer yolu olan ataerkiyi sona erdirebilmek için şunu açık bir şekilde ortaya koymamız gerekiyor: Biz hem aklen hem de kalben değişmedikçe, cinsiyetçi düşünce ve eylemin yerine feminist düşünce ve eylemi getirmediğimiz sürece cinsiyetçiliği devam ettirmiş oluyoruz (hooks, 2019: 9).

Toplumsal, kadınlar başta olmak üzere bu ötekileştirme durumunun doğal olmadığını ifşasını Simone de Beauvoir *İkinci Cins* eserinde toplumsal ve tarihsel kökenlerine atıfta bulunan tespitleriyle daha açık hâle getirmiştir:

İkinci Cins’i, devrimci kılan kadınlığı tarihselleştirmesi ve özel bir kadınlık durumunu ortaya çıkarmasıdır. Beauvoir’in ünlü "kadın doğulmaz, kadın olunur" cümlesi kadının tarihsel, toplumsal ve kültürel inşa edilmesini anlatır.

"Kadının içinde bulunduğu durum, bir takım yüzeysel değişikliklere rağmen hep aynı kalmıştır ve kadının kişiliği dediğimiz şeyi oluşturan işte bu durumdur."

Beauvoir, kadının kişiliğini içinde bulunduğu tarihsel ve kültürel duruma, koşullara bağlar. Cinsler arasındaki egemenlik ve hiyerarşiyi açığa çıkartır. Beauvoir’de örtük yer alan toplumsal cinsiyet kavramı, cinsler arası ezme-ezilme ilişkisine sıkı sıkıya bağlıdır (Tayat Orman, 2018: 49).

Kadınların nesneleştirilmesinin kadınların benliklerindeki etkileri nelerdir ve olumsuz sonuçları nasıl düzeltilebilir? Bu sorunun köklerine inebilmek adına “özne” kavramının şekillendirici yapısı incelenmelidir. Modern dönemde Descartes’le başlayan özne olma ve öznellik kavramı önce bedeni zihinden ayırmıştır. “Düşünüyorum, öyleyse varım.” Ontolojik kanıtlaması varlığı zihne ve düşünme etkinliğine dayandırarak bedeni ve bedensel algıları,

empirik bulguları zayıf konuma ötelemıştır. Bu durum beden ve bedenselliğin ötekileştirildiği bir konum oluşturmıştır. Antik Yunan'dan bu yana bedenin dışlanması daha net ayrıma uğramıştır. Beden ve bedenin etkilendiği doğa, Aydınlanma düşünürleriyle bir kere daha insan zihni tarafından kontrol edilmesi gereken olarak perçinlenmiştir. Beden ve doğa ile özdeşleştirilen kadın da (Descartes'in açık bir vurgusu bulunmasa da) ikincil, kontrol edilmesi gerektirir. Bu ayrıma yapılan vurgu Rousseau ile "doğa durumu"na dönmesi gereken insanlardan, kadınları net şekilde ayırır. Kadın erkeğin kamusallaşması ve kendini aşkın olarak ortaya koyabilmesi için "naif" bir yardımcı konumunda olmalıdır. Kant ise bu zıtlıkları apriori bilme ile derinleştirmiş, aynı zamanda estetik, etik gibi pratik alanları da bu karşıtlıklar üzerine kurmuştur. Gece yüce-gündüz güzel, deniz yüce-kara güzel, erkek yüce-kadın güzel gibi. Rousseau'nun özne ve melankoli görüşlerinden oldukça etkilenmiş ve "doğa durumu"nu isteme hâli olarak yorumlamıştır. Ki bu yine beden ve kadını dışlamıştır. Hegel'le diyalektik bir bütünleşme ortaya çıksa da kadın bu bütünleşme için yine erkeğin yardımıyla sağlayabilir konumdadır. Erkek kendi kendine bütünlüğünü ve bütünleşmesini sağlayabilir ancak kadın çocukları ya da erkek kardeşi vasıtasıyla ulaşabilir. Kadını eşleştirdiği tanrısallıkla sadece öteki dünya habercisi, kutsal, doğurgan konumlarına yerleştirmektedir. Beden ve bedensellik dolayısıyla kadınlık tamamen dışlanmıştır.

Freud'un bilinçdışı ve ölüm-yaşam dürtüsü teorileri Aydınlanmacı düşünürlerin "mükemmel" zihin öznelinde sarsıntı yaratmıştır. Birey her zaman tutarlı bir hâlden çıkmıştır. Hatta çoğu zaman habersiz olduğu etkilerden kaynaklı somatik belirtiler veren bir travmalar bütünüdür. Yine de erkek ve kadın arasındaki derin uçurum penis kıskançlığıyla kendini göstermektedir. Kız çocuğu penisinin olmayışından eksiklikle yapılır. Bu eksiklik tüm hayatına, benliğine akseder ve tüm psikolojik hastalıklarının da kaynağı çoğu vakada buradan kaynaklıdır. Lacan bilindisini dil ile yapılanmış bir ağ olarak görerek kültürün payına düşeni vurgulamıştır. "Kadın yoktur" ve Baba'nın adı, dili her bir bireyi şekillendirendir. Kültür eril dil ile örülmüş bir bütündür. Kadın dil içinde kendini bu yüzden bulamaz; ya saçmalar ya da sessizliğe gömülür.

Foucault iktidarın dinamiklerinin temelinde özneyi görmektedir. Aydınlanmanın öznesini, Antik Yunan'a değin derinlemesine inceleyerek soykütüksel bir araştırmanın peşine düşer. Bu araştırma anlamlandırmanın her dönem ve çağda iktidarın yönüyle birlikte öznenin de değişimini, ikiliğini ve hatta heteroseksüel beyaz erkeğin egemenliğini göstermektedir. Psikolojinin Freudcu psikologlarla ikili bakış dışında kalan her şeyi hastalık tanımlayarak özne olma-var olma kıstaslarını belirlemesine tepkiyle yapısalcı psikanalizcilere yönelir. Lacan'da teorisini pek çok açıdan isabetli görmüştür. Derrida'da Antik Yunan metinlerinden

başlayarak pek çok metnin yapı-sökümüyle karşılaşırız. Bu yapıları çözümleme metninin ilk bakışta görülemeyen “sessiz” bırakılan taraflarına odaklanır. Adlandırılmayana odaklanarak bulup ortaya çıkarır. Bu yöntemle bir söylem yaratmayı amaçlamaz, “anlamayı” sunmaktadır.

Feminizm uzun tarihçesinde tüm modern dönem ve yarattığı öznenin erilliğini ifşa etme çabasıdır. Sadece bununla da kalmaz onu değiştirmeye, dönüştürmeye, yıkıp yenisini inşa etmeye çalışır. Bazı feministler hukuksal eşitliğe, bazıları cinsel eşitliğe, bazıları doğal eşitliğe vurgu yapmıştır. Şimdiye kadar adı geçen tüm modern ve onun eleştirisini sunan postmodern düşünürleri yeniden ele alarak eleştirmişler ve kendi teorilerini sunmuşlardır. Lacan’ın teorisi ve eleştirisinden devrimci semiyotiği ortaya koyan Kristeva ve Foucault’un teorisinin eleştirisinden queer teoriyle Butler önemli feminist düşünürlerdendir.

Julia Kristeva’nın psikanalize önemli bir katkısı olan ab-ject kuramı ve “süreçteki özne”si; nesneleştirilmiş ve kendine yabancılaşmış, benlik inşasını gerçekleştiremeyen kadınların, bu sağlıklı süreçten kurtuluşunu semiyotikte saklamaktadır. Bedeninden koparılan zihin derin bir psikik yoksunluk çekmektedir. Bu yoksunluk titremeler, inilti, sürçmelerle kendini gösterir. Bu dil öncesi, dilden önce, sembolikten önce semiyotiktir. Bebeğin annesiyle kopan bağının yası yani melankolisinin göstergesidir. Bu bağı koparmak için dil, sembolik düzen biyo-itkisel kökeninden iğrençliği alır ve dişillğin içine atıldığı bir sınır, duvar hâline getirir. İşte bu sınır sembolik dilin yasalarını koyduğu özneyi var etmektedir. Ancak bu iğrençlik (ab-ject) sınırlarına atılan dişillik asla tam anlamıyla bastırılamaz ve semiyotikle gün ışığına çıkar. Depresyon ve melankoli dişillliğini, anne yasını özne olarak var olabilmek için bastıran bireylerin benliklerinin kendini savunma sistemidir. Ancak analist bunu çözümleyemezse ölümle sonuçlanabilecek bir savunmadır.

Politika ve söylem yoluyla toplumsal cinsiyet algısına yerleştirilen streotip kadın yapısını yapıbozuma uğratan Judith Butler’ın performatif cinsiyet kuramı ve özneye bakışı etkenlerin çokluğuna ve karmaşıklığına dikkat çekmiştir. Toplumsal cinsiyet aslında doğduğu an insana atanan cinsiyettir. “Kızınız oldu.” cümlesi yalnızca bir gözlem cümlesi değildir. Toplum ve normların belirlediği kategoriye de geçiştir. Heteroseksüel, edilgen bir kimlik atfederek eril özne normlarının dayatılmasıdır. Bu normlar dışında bir “kadınlık” mümkün olamaz ve bunun dışında var olunamaz. İnsan var olmak için toplumun belirttiği bu normları tekrar eden performanslarla edimselleştirir. Yani cinsiyet edimsel bir performatifliktir. Ancak bu performatiflik determinist bir kaderciliğe dönüşmemelidir. İktidar, eril sistem, heteroseksüel ikili matris tam da o iktidarın içinden dönüşecektir, değişecektir.

Julia Kristeva’nın ab-ject kuramı ve psikanalize yaklaşımıyla Judith Butler’ın bedenlere yaklaşımı ve performatif cinsiyet kuramıyla kadınların ikincilliğinin cinsiyet,

toplumsal cinsiyet ve kadınların özneleşme süreçlerine etkileri ve öznel failliğin mümkünatı ortaya konulmak istenmektedir. İki kuramın bakış açılarının olanakları bir arada kullanılarak, ikili cinsiyet üzerine kurulu toplumsal cinsiyet kimliklerini ve eril yapılanmaları dönüştürmek ve faillik açısından farklı bir bakış için bir tartışma alanı oluşturulacaktır.

Türkiye’de her iki düşünürün özne kavrayışı üzerine kısmî şu çalışmalar yer almaktadır: Senem Erdoğan’ın (2010) “The Gendered Subject of Melancholy (Melankolinin Cinsiyetli Öznesi)” adlı yüksek lisans tezi Kültürel İncelemeler alanında, Beyhan Tayat Orman’ın (2018) “Feminist Teoride Özne Sorunu” adlı yüksek lisans tezi Kadın Çalışmaları Anabilim dalında. İclal Bağcı’nın “Platon’un ‘Khôra’ Kavramının Çağdaş Feminist Kuramlar Açısından Eleştirel Bir Yorumu ve Kristeva örneği”, Ayça Özen’in “*Logocentric* Gelenekte Feminist Felsefenin Olanaklılığı”, Yasin Karaman’ın “Ontolojinin Sınırları: Platon’un Khôra Kavramı” isimli yüksek lisans tezi çalışmaları da Kristeva’nın kuramıyla ilgili çalışmalardır. Derya Aybakan Saliya’nın “Judith Butler ve Post-Modern Feminizm” isimli yüksek lisans tezi çalışması da Butler’ın kuramıyla ilgili çalışmadır.

Bizim tezimizdeyse Julia Kristeva’nın ab-ject kuramını ve Judith Butler’ın performatif cinsiyet kuramıyla özne ve faillik sorunu daha bütüncül olarak ele alınacaktır.

Uluslararası çalışmalarda Julia Kristeva’nın “Abjection” kuramı ve Judith Butler’ın “Performative” kuramı üzerine pek çok kitap ve çalışma mevcuttur. Roxana Elena Doncu’nun Journal of Romanian Literary Studies’deki “Feminist Theories Of Subjectivity: Judith Butler And Julia Kristeva” makalesi, Iris vander Tuin’in Women's Studies International Forum’da yer alan “New Feminist Materialisms” makalesi, Kris Herik de Oliveira’nın Revista Estudos Feministas’da yer alan “Intensos encontros: Michel Foucault, Judith Butler, Paul B. Preciado e a teoria queer (Intense Encounters: Michel Foucault, Judith Butler, Paul B. Preciado, and the Queer Theory)” makalesi Kristeva ve Butler’ın özne ve faillik düşünceleri üzerine çalışmalardır.

Literatür anlamında bu alandaki çalışmalar bahsedilen kapsamda, ülkemizde kısıtlıdır. Dünya genelinde Kristeva ve Butler hakkında özneleşme süreçleri kuramları ve özellikle ikili cinsiyet algısı üzerine kurulu eril sistemin özne inşasının insan üzerindeki etkisine yaklaşımları tartışılmaktadır. Kadının nesneleştirilmesinin ve politika (sistem, söylem) tarafından sunulan tek tip kadından uzaklaştıkça kategorilerin sterilliğinden çıkmanın yarattığı psikolojik çelişkiler, sorunlar farklı bir özne inşasının mümkünatını sorgulatmaktadır. Amaç toplumsal cinsiyet ve cinsiyetin birbirine içkinleştirilmiş şekillendirici etkisi tartışmalarını ülkemizde genişletmektir. Kadının, erkeğe göre ve erkeği özneleştirmek üzere karşıtı olarak tanımlanması onu nesneleştirmiştir. Bu nesneleştirme şiddeti de berberinde getirmektedir.

Ülkemizden dışarıya bakıldığında, hem kadın hem de heteroseksüel toplumsal cinsiyet kimliğinden farklı kimliklere sahip insanların dışsallaştırılmadan ve dışlanmadan, toplumsallıklarıyla öznelliklerini korumalarının mümkün olabileceği (dünya ülkelerindeki hukuksal değişimler ve hak kazanımlarıyla) görülmektedir. Ab-ject ve performatiflik kavramlarının işaret ettiği faillik alanları bu açılıma eklektik olarak insanları cinsiyet kategorilerinden ve “dişil olan” korkusundan kurtaracak olanaklar sunmaktadır.

Bu tezde, Modern özne ve eleştirisi olan Postmodern dönem ve teoriye (Kristeva ve Butler’ın kuramını etkileyen) geçiş, üç feminist dalgada da özne anlayışı genel hatlarıyla ortaya konulacaktır. Postmodern teori ve postmodernizmin Kristeva ile bağlantıları ortaya konularak Kristeva’nın Freud ve Lacan’a eleştirileriyle psikanalize yaklaşımı, ab-ject kuramı detaylandırılacaktır. Aynı şekilde Butler’ın, Foucault’un kuramını ve psikanalizi eleştirerek ortaya koyduğu performatif cinsiyet kuramı detaylandırılarak iktidar ile cinsiyet ilişkisini ele alma biçimi serimlenecektir. Özneleşme sürecinin erillikle bağdaştırıldığı süregelen özne anlayışını, iki farklı ama aynı zamanda birbirini besleyen düşünür açısından inceleyerek eleştirel bir yaklaşımla ortak bir faillik ve özne inşası anlayışı kurulabilir mi, bir özne kurulmalı mıdır sorularına cevap aranacaktır. Bu yaklaşımla dişil olanın ötekileştirilerek yok sayılışına, psikanaliz ve performatiflik penceresinden bir faillik bakış açısı kazandırmak amaçlanmaktadır.

Bu çalışma ile toplumsal cinsiyet/cinsiyet yapı-çözümü ile cinsiyetlerin zıtlığının belirsizliği, çoğulluğu ortaya konularak “insan” ve hatta “canlı” zemininde birleşme düşüncesi ve öznenin tabiiyetinden kurtulmuş bir failliğin, modern dönemden farklı bir perspektifi sunulacaktır. Kadınların travmatik özneliğindeki sorunlar üzerine psikanaliz ve felsefe bağlamında bir tartışma ve yorumlama zemini oluşturulabilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK “ÖZNE” KAVRAMI VE FEMİNİZM’DE “ÖZNE”

1.1. Modern “Özne” Kavramı ve Eleştirisi

1.1.1. Descartes, Rousseau ve Kant: Modern Özne

Kendi varlığını, zihninin kendisini düşünmesiyle öznel olarak kanıtlayan Descartes, kendiliğe dair bilgi üzerine metot geliştirerek modern dönemde "özne" kavramının felsefenin konularından biri olmasını sağlamıştır. Descartes'in Cogito'sunu takip edenlerde, örneğin kıta idealistlerinde zihindeki yapılarla bilinenden çıkarımla bilinebilen bir şeydir, madde ve öznelcilik de eşlikçisidir. İngiliz Empirizminde ise sert eleştirilere maruz kalmıştır. İnsanı, epifiz bezindeki ruh sayesinde "düşünen varlık" haline getirirken, hayvanları da bilinçsiz, duygusuz otomatlar olarak makineleştirerek düalizmini sağlamlaştıran Descartes, ruhu "yaşamsal dinler" le insanda bir araya getirmiştir. İnsanın mekanik işleyişinde boşluk ve atomlar yoktur. Etkileşimin doğası etkidir ve hayvanlarla bitkiler salt mekaniktir. Tek ruh vardır, o da akılsal olan olup yalnız insandadır. Russell'a göre (2021:131) en önemli iki kitabı Yöntem Üzerine Konuşma ve Meditasyonlar'dır. "Kartezyen kuşku" düşüncelerini temellendirmek için mümkün merteye her şeyden kuşku duyarak kurduğu ilk basamağıdır. Ancak süreçteki zorlukları genel kabul gören kurallarla da düzenler ki pratikte ortaya çıkabilecek sonuçlarla zihni engellenmesin. Descartes bu işi duyulardan kuşku duyarak başlar. "Rüyada olabilir miyim?" (Russell, 2021: 128-133).

Bununla birlikte, burada, bir insan olduğumu, dolayısıyla uyuma alışkanlığına sahip biri olarak düşlerimde delilerin uyanırken tahayyül ettiği aynı saçma şeyleri, hatta belki daha da beterlerini görebileceğimi kabullenmek durumundayım. Yatağımda soyunmuş yatarken kim bilir kaç gece düşümde kendimi bu ateşin yanında giyinik olarak görmüşümdür? Ama şu anda, şu kağıda bakan gözlerim hiç de uykulu değil, sallanan başım uyukladığım için öne düşmüyor ve elimi bilerek ve isteyerek uzatıyor, onu hissediyorum oysa uykuda başıma gelenler hiç de bu hissettiklerim kadar açık ve seçikmiş gibi görünmüyor. Ama bunu dikkatlice düşündüğümde, uyurken bu tür yanılsamalara sıklıkla düştüğüm aklıma geliyor. Bu düşüncemin üzerinde biraz durunca, uyku haliyle uyanıklığı birbirinden net biçimde ayırt etmemizi sağlayacak kesin bir gösterge ya da yeterince belirgin bir işaret olmadığını öyle açıkça görüyorum ki şaşırıp kalıyorum ve hatta şaşkınlığım o kadar büyük ki, neredeyse beni uyuduğuma ikna edecek (Descartes, 2021: 34-35).

Tüm bunların ardından Cogito'nun neden bu kadar aleni olduğunu sorgular ve açık seçik olduğundan sonuca ulaşır. Böylece; çok açık ve çok seçik kavrananların doğru olduğu ilkesini genel kural olarak kabul etmiştir. Bu şeylerin ne olduğunu bilmenin güç olduğu

durumları da kabullenmiştir. Ancak cisimlere ilişkin bilginin kaynağıyla ilgili soruna geri döner. Bazı durumlarda dışsal nesneye dair iki farklı ide olmaktadır ve deneyimden gelen daha az nesneye benzeyendir. Ancak bu değerlendirmeler de nesnelere dair kuşkucu argümanları kaldıramazken, Tanrının varlığının kanıtı bunu sağlamaktadır. Descartes, bu konudaki kanıtlamaları esasen skolastik felsefeye dayanmaktadır. Descartes'in öznel düşünceleri, kuşkuya yer bırakmayan olgulardır. "Düşünce" onda en geniş anlamındaydı. Bir düşünene ihtiyaç duyan düşünce gramer anlamı dışında kanıtlanabilecek ya da inanılabilir bir şey değildir. Russell'a göre (2021: 138) ve şunları yazar: "Burada 'Ben' sözcüğü, gerçekte gayrimeşrudur; nihai öncülünü 'düşünceler vardır' şeklinde ifade etmeliydi. 'Ben' sözcüğü gramer açısından uygundur ama bir veriyi tarif etmez. 'Ben düşünen bir şeyim' dediği zaman zaten skolastik felsefeden gelen kategori aygıtını eleştirisiz kullanıyor. ". Buna karşılık, dışsal nesneler yerine düşünceleri temel empirik kesinlikle olarak görmesi önemlidir. Önemli olduğu diğer konuya; Platon'da başlayıp Hristiyan felsefesinin geliştirdiği zihin ve madde (beden) düalizmini Descartes büyük ölçüde tamamlamıştır. Kartezyen sistemle, biri diğerine gönderme yapmaksızın, incelenen zihin ve madde dünyası ortaya koymaktadır. Descartes bilim ve skolastik felsefe arasında çözülmemiş bir düalizm kurmuştur (Russell, 2021:134-140). Özne bu ikilik üzerine inşa edilir bir şeydir.

"Sezgi" ve "çıkarım" Descartes için en geçerli iki yöntemdir. Fakat doğal felsefeye uygulandığında sonuçlar istediği gibi gelişmemiştir ve bu yöntemi terk ederek Kartezyen açıklamayı geliştirmiştir. Deneyimsel olarak gözlemlenebilen bir şeyin genel prensibini ortaya koymak Kartezyen açıklama için yeterliydi. Optik olguları açıklamak için ışığın hareketli parçacıklarını ve gözlenemeyen bu parçacıkların hareketleri ile oluştuklarını bilmek yeterlidir. Yine de Descartes daha ileri giderek deneyimin de kuşkuyla bakılması gereken üç yanından bahseder: duyular genellikle yanıltıcıdır, uyanıkken ve rüyada birbirinden ayırt edilemez şeyler görülebilir ve bilgi edinmek adına kullanılan anlığın duyuları güvenilmez olabilmektedir. Bu kuşkularında daha ileriye gitseydi düşündüğünden kesin olarak asla emin olamaz ve geliştirmek istediği iddialarını geliştiremezdi. Meditasyonlar'da Tanrı'nın varlığı ve insanın ruh-beden ikiliğini ortaya koymak için duyuları, bilişsel yorumlama becerisinin güvenilir olduğunu kabul etmiştir. Tanrı düşüncesini elde etmeye çalışırken doğal felsefesinde çıkmayan bir epistemolojik sorunu, düşünce eylemi üzerine derin düşünme yöntemi ile "düşünen özne" fikrine ulaşıp buradan da Tanrı için bir analogi elde ederek çözdüğünü ileri sürmüştür. Kavram edimi ile ilgili yaklaşımı, onu, doğuştan gelen düşünceler olduğuna yönlendirmiştir. Ancak "doğuştan" la kastettiği, bir fikri üretme gücüne sahip olmaktır ve Tanrı fikri de doğuştan gelmektedir.

Bu düşüncelerden bazıları, bana öyle geliyor ki, doğuştan beri benimle; bazıları ise bana yabancı şeyler ve dışarıdan gelmekte; diğerlerini ise ben kendim bulup çıkartmakta, yaratmaktayım. Çünkü genel olarak bir şeyi, bir gerçeği ya da bir düşünceyi algılama yeteneğine sahip olduğumda, bu yeteneğin doğrudan doğamızla ilgili olduğunu düşünüyorum (Descartes, 2021:56).

Meditasyonlar, Descartes'in tümdengelimsel olarak bilişsel yetilerimizin yanıltıcı olmadığını basamak basamak sunmaktadır: 1. Düşündüğümün farkındayım. 2. Bu bana, düşünen varlığı açık seçik gösterir. 3. Bu "sonlu düşünen şey" den, "sonsuz düşünen şey" e geçiş yapabilirim. 4. Bu, yetersiz bir Tanrı fikri sunsa da Tanrı varlığını kanıtlamaya yeter. 5. Üçüncü ve Beşinci Meditasyonlar'ın argümanları geçerli olarak Tanrı varlığını kanıtlamamı sağlar. 6. Öyleyse Tanrı vardır. 7. Aldatıcı değildir. 8. Tanrı, birincisi yanıltıcı bilişsel yetkiler vermişse ve ikinci olarak insanlara yanılmaktan kaçınmanın bir yolunu vermediyse yanıltıcı bir Tanrı'dır. 9. Öyleyse Tanrı var ve yanıltıcı olmadığı da biliniyorsa, bilişsel yetilerimizin de sistematik olarak yanıltmadığını kavrayabilirim. Gerçeklik ve rüyalar konusundaki iddiasına gelen itirazları bu kadar başarılı savuşturamamış, göz ardı etmiştir. Descartes'in metafizik bilgi için öne sürdüğü kesinlik ve Tanrı varlığı üzerine Kartezyen argümanlarının yetersizliği itirazları başarılı şekilde savuşturamamasına sebep olmuştur. Daha sonra yazdığı İlkeler'de doğal felsefedeki iddialarının çoğunun sadece, metafizik kesinlik değil, ahlaki kesinliği ortaya koyduğunu kabullenmiştir. Günlük kararları vermek için gerekli olan ahlaki kesinlik, metafiziksel kesinlik karşısında metafiziksel sorunları konuşmakta yetersiz kalmaktadır. Metafiziksel kesinliği her iki eserinde sunduğu haliyle öngördüğünü savunmuştur. Tabii ki dönemsel olarak, kutsal yazıların doğruluğunu ön kabulle (Clarke, 2020:156-172). Özne, Descartes için, Tanrı varlığını kanıtlamak adına, "düşünen özne" kabulüne dönüştürülmüş ancak temelsiz kalmıştır.

Rousseau'nun özne ile ilgili düşüncelerini geldiğimizde, Russell 'a (2021: 346) göre Rousseau, uygar ve bilim doğrultusunda yaşayan insanı "soylu vahşiler" den aşağı görmektedir. Bilim ve sanat, tamahkar ve bencil insanın ürünleridir ve Rousseau'ya göre insan olmanın "doğa durumu", vahşilerde görülen uygarlıktan bir haber haldedir. Savaşı insanın sınavı ve savaşta başarısını da meziyet saymaktadır. "Eşitsizlik Üzerine Söylev" eserinde kurumların insanı kötülüğe yönelttiğini, aslında doğuştan iyi olduğu savları arasında görülmektedir. "Hem geçmişte hem de bugün yaptığım birçok gözlem, bu düşüncemi öyle tasdikledi ki, şimdiye kadar insanların kötülüğünün meyvesi olarak gördüğüm olayları, artık insan aklının kavrayamayacağı tanrısal sırlar olarak görmekten kendime alamıyorum." (Rousseau, 2019: 23). Bu sav, Kilise'nin tam tersidir. Artık var olmayan bir doğa durumundan bahseder, ancak var olmasa da iyi bir yargıda bulunmamızı sağlayan bir doğa durumu. Bu durumdan doğal hukuka, doğal insana dair bilgimiz olmadığı için ulaşmamız

olanaksızdır fakat ideal olan da budur. Fiziksel ve fizyolojik eşitsizliklere değil, belli zümrelerin ortak ayrıcalıklarından kaynaklanan eşitsizliğe karşı çıkmıştır ve doğal hukuka tabiiyet kendi iradesinin bağımlılıklarının bilincinde doğanın sesi ile uyumlu insanla mümkündür. Bu sebeple mülkiyeti, tarımı ve madenciliği bulan insan; karnı doyunca mutlu olan doğal insan halinden uzaklaşmış, uygar toplumu kurarak kendini mutsuzluğa mahkûm etmiştir. Çileci erdemi savunmuştur (Russell, 2021: 346-349). "Şikayet etmeden acı çekmeyi öğrenelim, sonunda her şey yoluna girecek. Benim sıram da eninde sonunda gelecektir." (Rousseau, 2019: 24).

Rousseau, insanın doğasında olan doğru-yanlış bakışı, özlem duygusu vesaire nedenlerden dolayı Tanrı'ya inandığını ileri sürer bu modern argüman, eğer Descartes ile karşılaştırma yapılmazsa, Rousseau'nun özgünlüğü fark edilemez. Bu bakış ona kadar, ileri sürülmemiştir (Russell, 2021: 353). Russell'a göre (2021: 354); Rousseau, kendi öznel ve kendine özel düşüncelerinden genele çıkarım yaptığı için gerekçelendirme biçimi hatalıdır. Öznel olandan genele dair bir yargıya ulaşılamaz. Ancak o, kendi inanma ihtiyacından yola çıkarak insanın inanma ihtiyacı olduğuna dair çıkarımda bulunmuştur. Emilé kitabında; doğal dinin kalben ulaşılabilir bir şey olduğunu ve herkes kalbini dinlerse dünyada tek din olacağını iddia etmiştir. Her bireye doğrudan açık olan din, doğal dindir. Ayrıca akıl karmaşık ve çapraşıktır, oysa duygulanımın yol göstericiliği nettir. Dine karşıt olan "akıl" yok edilmelidir. Rousseau'nun iyi yürekli şefkatli vahşi anlayışı, antropologlarınkinden farklı ve masumiyetiyle daha derin bir felsefeye sahip olabilecek bir insanı tanımlamaktadır. Şefkatli bir din için onları tahayyül etmek gereklidir. Bu vahşi, duygulanımların izinde olma durumu göreceli olduğundan farklı düşünürlerden itirazlar gelmiştir ve gelmektedir. Kalp ve duygulanımlar her insanda aynı olsa bile, insan, kendi duyguları dışında bir şeyin varlığını bu şekilde kanıtlayamaz (Russell, 2021: 356-357).

Modern demokrasi anlayışını değil, antikite ve Cenevre birleşimi bir demokrasi önerisi sunar; ki özgürlük anlayışı da bu doğrultuda gelişmektedir. Özgürlük onun için en önemli hedef olmakla beraber eşitlik uğruna ödün verilebilir. Doğa durumundaki insan, kendini korumak için ilkel bağımsızlığından vazgeçerek toplum oluşturmuştur. Bu toplum sözleşmesi her insanın bütün haklarını topluluğa devretmesi ile meydana gelmektedir. Aksi takdirde kamu ile bireyin üzerinde bulunacak bir karar verme yapısı oluşamaz ve eşitlik bozulur; bu da doğa durumunun devamıyla, ortaklığın hükümsüzlüğüne ya da zorbalığına yol açar. Bu tip bir yapı özgürlüğü ortadan kaldırmaktadır. Ama düşüncesinin gelişme bölümünde bu yapıya rağmen, insan olarak doğal haklara sahip bireylerden bahsederek durumu yumuşatmaktadır. Ona göre "Egemen", yasama kapasitesine sahip kolektiftir. Bu yapı edimi hem ahlaki hem

kolektif olup; pasif olduğunda "Devlet", aktif ise "Egemen", kendine benzer yapılarla ilişkilendiğinde "İktidar" olmaktadır. Rousseau terimleri kendine özgü olarak yeniden tanımlamıştır. Egemen, devlet organlarında somutlaşmayan metafizik bir kendiliktir ve hatasız olarak kabul edilmekle birlikte pratik sonuçlara sahip değildir. Bu hatasız Egemenin iradesi de "genel irade" dir. Tüm yurttaşlar bu sıfatıyla genel iradeye katılsa bile birey olarak farklı tikel bir iradesi de olabilmektedir. Toplum sözleşmesi ile genel iradeye katılmaya yani özgürlüğe zorlanan bir birey görülmektedir, ki bu da metafizik bir kavrayıştır. Hegel bu kavrayışı ve anlayışı polise itaat etme hakkı olarak benimsemiş ve tanımlamıştır. Rousseau, her bireyin siyasal yönelimine öz-çıkarın yön verdiğini ve birinin bireye özgü, diğerinin topluluğun tamamının paylaştığı, parçalardan oluştuğunu öne sürmektedir. Genel irade bütün yurttaşların iradesiyle bir değildir, genel siyasal yapıya ait bir irade olarak düşünülmüştür. Hegel bu genel irade ve herkesin iradesi arasındaki ayrımı oldukça önemsemiştir (Russell, 2021: 358-369). Rousseau'nun öznesi özgürlüğü için, özgürlüğünü genel iradeye, topluma teslim eden, eşitliğin kurbanı, belli bir özgürlük tasavvuruna zorlanan insan gibi görünmektedir.

Kant'ın, Rousseau'dan yola çıktığını düşünen Cassirer (2020: 13) onun melankolik mizaç tanımından bahsederken bir yandan da Rousseau'nun kendi mizacı ile özdeş özne tanımına da ulaşmaktadır. Bu özne; başka insanların yargılarına aldırış etmeden kendi düşünceleri doğrultusunda davranan, ne zenginliğin ne fakirliğin köleleştirebileceği, kendisine ve insanlara yüksek değer veren, toplumsal uzlaşım baskısına ve modaya tenezzül etmeyen, hem kendisini hem de diğer insanları objektif ve adaletli yargılayan ve tüm bu sebeplerden ötürü kendinden, dünyadan bıkmaması son derece beklendik yapıdadır. Bu bakış açısı, "deha dönemi" ve romantizmin, aydınlanmacı "akıl" a karşı duygulanımı ile ön plana sürdüğü Rousseau ve onun özne bakış açısından farklılık yaratmıştır. Rousseau "duyarlılık"ın temsilcisi olmadan önce, Kant'a göre böyle tanımlanarak "insanlığa hakkını geri veren" biri ortaya atılmıştır. Rousseau'nun doğa durumu nereye kadar olgusal "deneyim", nereye kadar saf düşünsel bir "ide" ayırt edilememektedir. Yazılarında bazen bir toplum eleştirmeni bazen ahlak felsefecisi bazen de tarihçi gibi davranarak kafa karışıklığına neden olmuştur. Ayrıca doğa durumundan, insanların hali hazırdaki durumunu değerlendirebilmesi için, yola çıkılması gereken bir çıkış noktası, bir insanlık durumu olarak da bahsetmiştir. İnsanların başlangıç durumuna dönemeyeceğini kabul etmiştir ve niyetinin aslında toplum birliğinin insanda yol açtığı kayıplara dikkat çekerek bu birliğin temeline yönlendirilmesini savunmuştur. Bu birliğin temelinde aslında onu yönlendiren bir irade vardır ve o irade, güç ile zenginliği elinde tutan birey ya da grupların hizmetine girdiği sürece insanın acıları sona

ermeyecektir. Özne, iradenin yarattığı acılarla kurulacaktır. Her şey ve her insan politikaya bağlıdır ve birey ne kadar farklı tavır alsa da politikanın ona yaptıklarıdır. Bu yüzden toplumsal birliğe değil, iradeye yönelerek, onu İnsan Hakları doğrultusunda değiştirmek gerekmektedir. Bu noktada 17. ve 18. yüzyılın "toplumsal içgüdü" ye dayandırdığı toplum mimarisine karşı çıkmaktadır. Özneyi, tüm müdahalelere rağmen, özgür irade tarafına yerleştirmişler böylece. Gerçek bağımsızlığa sahip kişi "toplum", "politika", "irade" nin zorlamalarına karşı duracaktır. Böylece gücün elindeki iradenin hukuku, ilkesel yetersizlik ve safsata olarak gözler önüne serilecektir. Bu anlamda Rousseau'nun toplum hakkındaki kanaati de, onun sempati üzerine değil, iktidar dürtüsü ile güç üzerine kurulduğudur. Ancak başka bir yol mümkündür ona göre. Sosyal birlikteliği, bireylerin ya da grupların hükmü üzerine değil, bu iktidarı yasalara bırakarak sağlanabilecek bir yapı olarak görmüştür herkesin birilerine itaat etmek yerine tabi olduğu bir yasa özgür özneyi sunacaktır. Bu sayede gerçek "toplumsal bağ" kurulacaktır. Bizzat özgür öznelerin kurduğu bağ, yine özgür özneler yaratacaktır. “Çünkü hiçbir zaman bir kurala göre hareket etmedim ya da içgüdülerimden başka bir kurala bağlı kalmadım.” (Rousseau, 2019: 50). Bunun için bireyi, başkaları için değil kendisi için eğiterek işe başlanmalıdır. Böylece birilerine hizmet etmeyi değil, kendini öz amaç olarak düşünmeyi ve buna uygun yaşamayı öğrenecektir. Kendi içsel özgürlüğünü yakalayan birey bu sayede topluma karıştığından etkin ve özgür, sahici "yurttaş" olacaktır. Rousseau'nun düzenleyici ilkesi budur ve hukuk felsefesi ile ilgili olmak istese de özneye dair pek çok şey ortaya koymuştur. Tüm bunları düşünüp yazarken din odağını da hiç kaybetmemiştir. Hatta bu sebepten "doğa"yı gözden kaçırdığı alanlar da olmuştur (Cassirer, 2020: 12-46).

Kendi dışımızda hiçbir şeyden değil, sadece kendimizden ve kendi varlığımızdan zevk alınır ve bu durum sürdükçe, tıpkı Tanrı gibi insan kendi kendine yeterli olur. Diğer tüm duygulardan arınmış var olma duygusu, şu dünyadaki yaşamımızı durmadan alt üst edip ondan alabileceğimiz zevkin önüne geçen bütün duygusal ve dünyevi izlenimleri kendisinden uzak tutmasını bilenler İçin, var oluşu değerli ve hoş yapmaya yetecek olan bir memnuniyet ve huzur duygusudur ama sürekli olarak tutkularının esiri olduklarından, insanların çoğu bu durumu pek az tanır ve bu duyguyu çok kısa bir süre boyunca eksik olarak tattıklarından, gerçek büyüsunü hissetmelerine yetemeyecek kadar karanlık ve karmaşık bir mutluluk kavramına sahiptirler (Rousseau, 2019: 66).

Rousseau'nun ardından Kant'ın öznesine bakmak gerekirse; Descartes'in öznelci bakışını ileri boyuta taşıyanların başına Kant çekmiştir. Daha sonradan Alman İdealizmi olarak adlandırılan bu düşünüş sistem ve filozofları ortak yanlara sahiptir. Kant'la altı çizilip takipçisi olanlarca kabul edilen bir araç olarak bilgi eleştirisi, ilkidir. Beden ve maddeye ikilik ve karşıtlık oluşturacak bir biçimde zihnin öne çıkarılması hatta sadece zihnin varlığının iddiası bir diğer ortak yandır. Faydacı etiğe karşı çıkılmış ve reddedilmiştir. Skolastik yapı temellerde sezilmektedir. Siyasi ve politik olarak yıkıcı bir amaçları olmamak üzere, düşünce

sistemleri felsefede pek çok tartışmada devrimci bir etki yaratmıştır. Teolojiyi dinin çıkarı yönünde yeniliklerle ele almışlardır (Russell, 2021: 373-375).

Bu atmosfer ve genel hatları ele aldıktan sonra Kant'ın sisteminde özneye daha detaylı bakılabilecektir. Herhangi birinin başka bir insanın iradesine bağlı olmaması gerektiği yönündeki özgürlük anlayışı insan hakları öğretisi doğrultusundadır. Tıpkı zihin-beden ikiliği gibi estetik ve güzel-yüce olan üzerine bakışı da karşıtlıkla kurulmuştur. Gece yüce - gündüz güzel, deniz yüce - kara güzel, erkek yüce - kadın güzel gibi devam eden karşıtlıklar. Özne ve cinsiyete yansımaları kaçınılmaz karşıtlıklar ortaya koymuştur. Saf Aklın Eleştirisi'nde deneyim dışında bilgi kaynağımız olmamasına rağmen, bilgilerin zihnimizde apriori olduğunu, ayrıca tümevarımla deneyimden gelmediğini kanıtlamaya çalışmıştır. Bu apriori kısım mantığa dahil olmayanları da kapsar ona göre. Kant kendinden önceki filozofların aksine, tüm sentetik önermelerin deneyimden geldiğini, kabul etmemiştir. Bedeni, maddeyi dışlayarak zihni tek bilgi edinme kaynağına çevirmektedir. Hume'un nedenselliğe ilişkin savlarını ve analitik olmadığı görüşlerine, Kant da sentetik olduğunu kabul ederek katılmış fakat apriori bilindiğini iddia etmiştir. Aritmetik ile geometrinin sentetik apriori olduğunu ileri sürerek sentetik yargıların, apriori olanağının nasıl olabileceği sorusuna ulaşmıştır. Saf Aklın Eleştirisi bu soruya temellenmiştir. Ona göre dış dünya yalnızca duyularımızla algılanabilir ancak algıladıklarımızı anlamlandırabilmemiz zihnimizde var olan uzam ve zamanda düzene sokan kategorilerle mümkündür. Duyumlarımızın nedeni ise ne kategorilerle anlaşılabilir ne de tözdür ve uzam ile zamanda da yer almaz numendir (kendinde şeyler). Algı aygıtımızın parçası olan uzay ve zaman da öznel ve böylece deneyimin geometrinin, zaman biliminin algılandığı gibi olacağından emin olunur. Uzay ve zaman "görü" biçimleridir. Kategoriler ise on iki tane olup şunlardır: 1. Nicelik: birlik, çokluk, tümlük. 2. Nitelik: gerçeklik, olumsuzluk, sınırlılık. 3. Bağlantı: töz ve iline, neden ve sonuç, karşılıklık. 4. Kiplik: olanak, varoluş, zorunluluk. Bunlar da uzay ve zaman gibi öznel ve yani numenler hariç deneyimlediğimiz her şeye uygulanabilirler. Russell'a göre (2021: 381) tüm bunlarda, neden konusunda tutarsızlık söz konusudur ve duyumların nedenleri olan numenlerdir, ayrıca özgür istemler de uzay ve zamandaki olayların nedenidir. Bu tutarsızlık sisteminin özüne dair bir kısmıdır. Tanrı, özgürlük, ölümsüzlüğü "aklın ideaları" olarak adlandırılır ve aklın tek teolojisinin ahlak yasalarından geçtiğini ileri sürmektedir. Saf akıl bizi bu idealara götürse de, bunların önemi pratiktir. Aklın doğru kullanımı, ahlaki amaçlara uygun kullanımıdır. Pratik Aklın Eleştirisi'nde erdemli olduğu ölçüde mutluluk sağlayan bir ahlak yasasına işaret etmiştir.

Ancak bu uygulamanın temeline yalnızca duyusal olabilen görülerden başka hiçbir şey konamayacağı için; *causa noumenon*, aklın teorik kullanışı bakımından olanaklı ve düşünebilir bir kavram olmasına karşın, boş bir kavramdır. Ama bununla ben, saf bir istemeye sahip olan bir varlığın

yapışım teorik olarak bilmeye kalkışmıyorum. Bu kavram aracılığıyla, ona öyle bir varlık olarak işaret etmek, böylece de nedensellik kavramım, özgürlük kavramına (ve ondan ayrılmaz olana, yani onun belirleyici nedeni olarak ahlâk yasasına) bağlamak bana yeter (Kant, 1999: 62-63).

Öyle ki bu mutluluk sadece Tanrı'nın elindedir ve bu yaşamda değil, gelecek bir yaşamdadır; üstelik özgürlük de erdemin ön şartıdır. Bu yasaya dair ahlak kavramları da apriori olarak akıldadır. İradesi olan tek varlık insandır ancak doğa tamamen yasalara göre hareket eder, bu yüzden insan da görev anlayışı ile, öz-çıkardan arınmış bir biçimde aklın iddialarından gelen yasa doğrultusunda hareket etmelidir. İradeyi zorlayan nesnel bir ilkenin ideası aklın buyruğudur ve koşulsuzdur. Koşulsuz buyruk da sentetik aprioridir. Öyle bir maksime göre hareket edilmeli ki; maksimi insanın iradesiyle genel bir doğa yasası haline dönüşecekmiş gibidir. Maksimin yeterli ölçütü ise Kant'a göre niyetle ilgili değil, tamamen salt biçimseldir ve dayandığı ilkenin bir sonucu olandır. Bu ölçüt kabul son derece somuttur. Bu ilke ve ölçüte rağmen her insana kendinde bir amaç olarak yaklaşılması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu bakışı Russell (2021: 387), insanları etkileyen eylemleri belirlemek için tüm insanların eşit olarak görülmesi olarak yorumlamıştır. Kant'ın sistemi özneyi, duyumları öznel fakat numenlere bağlı -ki onlar da tanımlanamayan, algılanamayan- Tanrı inayetine bağlı bir mutluluk geleceği hayaliyle, "genel" doğa yasası olabilecek ahlak kurallarına görev bilinci ile sadık olan bir kişi olarak sunmaktadır.

Sonuç olarak, en yüksek türetilmiş iyyinin (en iyi dünyanın) olanağının koyutu, aynı zamanda en yüksek aslî bir iyyinin gerçekliğinin, yani Tanrının varlığının koyutudur. En yüksek iyiyi geliştirme, bizim için ödevdi; dolayısıyla bu en yüksek iyyinin olanaklılığını varsaymak, yalnızca bir hak değil, aynı zamanda ödevle bir gereksinme olarak bağlı olan zorunluluktur. En yüksek iyi de ancak Tanrının varoluşu koşuluyla olabildiğinden, bunun varsayılması ödevle ayrılmaz bir biçimde bağlıdır, yani Tanrının varlığını kabul etmek, ahlâksal bakımdan zorunludur. Burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur: bu ahlâksal zorunluluk öznel, yani gereksinmedir, nesnel değildir, yani kendisi ödev değildir; nitekim bir şeyin varlığını kabul etmek gibi bir ödev olamaz (çünkü bu, yalnızca aklın teorik kullanılışını ilgilendirir) (Kant, 1999: 136).

Bu yüzden ahlâk da aslında, kendimizi nasıl mutlu kılacağımızın öğretisi değil, mutluluğa nasıl lâyık olmamız gerektiğinin öğretisidir. Ancak din de işin içine katıldığında, mutluluğa lâyık olmama durumuna düşmekten sakındığımız ölçüde, günün birinde mutluluktan pay almamız umudu da doğar (Kant, 1999: 141).

Somut ve demokratik görünse de farklılıkları yok sayan hayalci bir “özne” tanımıdır. Ama aynı zamanda bu özne, bilginin “nesnesini”, bildiğimiz ve deneyimlediğimiz şeyi “inşa” edendir (Lewis ve Staehler, 2019: 20). Kant'ın tutarsızlıkları iki yol göstermiştir: empirik yol ve mutlakçı yol. Alman felsefesinin takip ettiği mutlakçılık Hegel'in ölümüne kadar devam etmiştir (Russell, 2021: 375-398).

Kant, Rousseau'nun doğa durumundan çok etkilenmişti ancak onun kastettiğinin yabaniliğe geri dönüş değil, insanın bugünkü konumundan doğa durumundaki insana bakmak olduğunu savunmuştur. Bu bakışını, daha sonraları sistemine kurucu değil, düzenleyici ilke olarak dahil etmiştir. Kant'a göre toplumsal erdemler, gerçek "erdemler" e hiçbir anlamda yaklaşamazlardı. Akıllı varlık olanın kendinde amaç olabilmesi için ahlaklılık tek şarttır çünkü sadece bu sayede amaçların oluşturduğu dünyada kural koyan olabilmektedir (Cassirer, 2020: 10-12). Cassirer'de (2020: 16), Russell'la ortak bir noktaya vurgu yapar: duygunun güzelliği değil, iradenin yüceliğidir Kant için önemli olan. Hakiki erdem yücedir ve güzel olan yalnızca erdemle uyumlu olduğu sürece, yüce görülemese de soylu sayılabilir. Russell'ın yorumuyla birleştirirsek kadın, erkeğe tabii ve uyumlu olduğu sürece erdemli, yüce bir özne olamasa da soylu bir özne sayılabilir.

Cassirer'e (2020: 19) göre Kant, Rousseau'da; “doğanın insanı” ve “geleneğin insanı” ayrımıyla, sahici ve sahte değerler ayrımını yapabilme olanağı görmüştür. Yine, özsel olanı ıskalayan empiristlerin eksikliğini, etik doğasına yaklaşımını kesinleştiren Rousseau'nun görüşleri ile giderebilmiştir. Kant metafiziği fenomenlere dayandırmaya çalışmıştır. Ayrıca metafizik bu fenomenleri analiz de etsin istemiştir. Bu doğrultuda ona göre metafizik varsayımla tasarılı olgulara değil, empirik olarak tespit edilmiş, verili olanla başlamalıdır; ki bu da kültür insanıdır, Rousseau'nun yabani insanı olamaz. İnsanın yeri sadece doğada olmamakla birlikte doğadan ayrı da düşünülemez, fakat insanın kendisini hayvan ve bitkilerden yükseltmesi de gereklidir. Yani ne doğadan tamamen aşkın ne de doğanın altında olmalıdır. Bu yaşamsal kuralı da özgür iradesiyle tasarlamalıdır. Bu sebeple toplumla yaşamaya ama aynı zamanda toplumun kurallarına karşı çıkan içsel özgürlüğe ve de uzlaşımsal değerlerin bağımsız eleştirel bakışına ihtiyacı vardır (Cassirer, 2020: 20-22).

Cassirer (2020: 39), Kant'ın kültüre bakışının, insanın özgürlüğünü sınava tabi tutarak kanıtlayacağı bir alan olduğunu öne sürmüştür. Kültür insana mutluluk getirebilecek bir şey değildir. Kültürün kendine özgü bir yasası vardır, mutluluğa götürmeyen ancak özgürlüğün kanıtlanacağı bir yasadır. Kantın sistemini kurarken dinle olan göbek bağına hiç koparmadığı ve hatta "doğa" dan kopma pahasına etkilendiği göz önüne alınırsa; kültürün sinayıcılığı özne üzerinde, adeta Tanrı'nın sinayıcılığıdır. Kant; insana, bilgisine uyma zorunluluğu ile nesneye hükmetme gücü verirken (McBay Merritt ve Valaris, 2020: 214), kültürü onun üstünde sinayıcı bir yapı olarak öne sürdüğünde çelişik hale gelmektedir. Kant'ın bilişsel yetimizi, temel olarak düşünüm yetisi haline getiren önerisi, yargıları kişiye yükler ve aynı zamanda onu kaynağı yapar. Bu da kendi içinde ve diğer öznelere tutarlılığı sağlamaya hazır olan öznenin farkındalığını sunmaktadır. Burada hayvanlardan farklı, arıtılmış bilginin sahibi

olabilecek düşünüm yetisi ve tarzının insana özgü ve bilginin olanaklılığı için zorunluluk olduğunu ileri sürmüştür (McBay Merritt ve Valaris, 2020: 218-219).

Kant, "iyi nedir" sorusuna verdiği yanıtla ahlak felsefesini biçimlendirirken özneye de bir yapı kurmaya başlar. Kant evrende mutlak bir "iyiyi isteme" olduğunu savunmaktadır. Bu insan ilişkilerindeki göreceli iyiyle ilgisizdir. Bu mutlak iyi isteme, bireyin maksimini genelleme ve yaygın hale getirme arzusunda yatar. Bu arzu ile genel geçer bir yasa haline gelen iyi, metafiziksel ve insan kontrolü dışında bir dünyaya değil, yeryüzünde yaşayan ve olan bireyin düşünceleriyle biçimlenmektedir. Kant, ahlak yasasının geçerliliğini kanıtlamaya girişmez, kendi geçerliliğini kendi içinde taşır. Ayrıca özgürlük düşüncesi de tamamen insan olmanın getirdiği zorunluluktur isteme ile ilgisi yoktur. Özgürlüğün kendisinin mümkünlüğüne dair nasıl sorusuna ise cevap vermemiştir. Çünkü özgürlük Kant için ahlaki bir kabuldür ve savunulmalıdır, ispat edilemezdir. Tüm bunları sağlamak adına, Kant, iyi istemenin ödev olması gerektiğini savunur ki, insan her zaman iyiyi istemez. İnsanın böyle bir ödev anlayışıyla ahlak yasasına tabiiyeti onu boyunduruğa almazken, kabulü de üstünlüğünü sağlamamaktadır. İnsan yalnızca bu sayede kendini özgürce ortaya çıkarabilir. Böylece her insan maksimi öznel olacağından her insanın eylemlerinin maksimi özneye özgü ve gizli olacaktır. Genelleşecek bir yasaya göre eylemek ise bireyin kendinden tamamen vazgeçmesini ön görmemektedir. Kant ahlak felsefesini Tanrı'ya değil, iyi istemeye dayalı genel ahlaki yasayı benimseyip eyleyen insana dayandırır (Topakkaya, 2021: 60-72). Ancak numen kavramı ve evrenin iyi isteme eğilimi ile Tanrı düşüncesinden tam anlamıyla kopmamış bir özne düşüncesine yönlendirmektedir. Kant, teorik aklın insan eylemlerine bir kıtas oluşturamayacağını bunu pratik aklın yapabileceğini belirtmektedir (Topakkaya, 2021:388).

1.1.2. Hegel: Diyalektik “Özne – Nesne”

Alman idealizminin filozoflarından Hegel sistemiyle kendinden sonraki düşünür ve filozofları çok zıt yönlerde olsa da derinden etkilemiştir. Hegel, empiristlerin olgu olarak adlandırdıklarını irrasyonel görmüştür ve gerçeğin rasyonel, rasyonel olanın gerçek olduğunu öne sürmüştür; ancak empiristlerin "gerçek" i ile aynı değildir. Hegel'in metafizik bakışı, mantığa vurgusu (kendiyi çelişik olmayan, gerçeğin doğasıdır) ve “diyalektik” yapısıdır. Diyalektik: tez, antitez ve sentez üçlüsünden oluşmaktadır. Bu tüm önermelerin bir özne ve yüklem olduğu varsayımı, geleneksel mantıktan gelmektedir. Buna göre olgular, bir özelliği olan bir şeye dayanmaktadır. Böylece, ilişkilerin gerçek olamayacağı sonucuna ulaşılır; ilişkiler iki şey gerektirir ve empirik bakışa göre ilişki dışında, kendi başına olduğu şeyler “nitelik” olarak tanımlanabilir. Bu durumda diyalektiğin temel varsayımı olan özne-yüklem

mantığının bu durumdan kurtulması için ilişki olarak oluşan olgunun bir bütün olarak doğruluğu ileri sürülmelidir (amca-yeğen gibi). Bu yüzden diyalektik de Hegel için sonucu anlamak adına gerekli olan süreçtir ve her evre öncekileri de içerir, bütünün içinde bir an olarak yerine alır. Diyalektiğin bütün aşamalarını tamamlayanlar ancak ve ancak hakikate ulaşabilirler. Bilgiye ulaşmak üçlü hareketle mümkündür ve ilk aşaması duyu-algısıyla nesnenin fark edilmesidir. Daha sonra bu farkındalığın kuşkucu eleştirisi algılananı öznelletirir ve son olarak özne ve nesnenin bütün olduğu kendini bilme aşamasına varılmaktadır: buna özbilinçlilik denmektedir. Hegel için en yüksek bilgi Mutlağınkidir ve özbilinçlilikte bütünlüğü yakalayan, "kendi" bilgisidir.

Özbilincin *varolan olarak* kendinden ayırdettiği şey de, varolan olarak koyulduğu ölçüde, kendinde yalnızca duysal pekinlik ve algı kiplerini taşımaz, tersine kendi içine yansımış varlıktır, ve dolaysız isteğin nesnesi *dirimli birşeydir*. Çünkü '*kendinde*,' ya da Anlağın şeylerin İçi ile ilişkisinin *evrensel sonucu*, ayırdedilmeyecek olanın ayırdedilmesi ya da ayırdedilenin birliğidir (Hegel, 2011:117).

Düşüncelerin akıcılıkla birbirine karıştığı en iyi düşünme halinden dolayı, doğru ve yanlış zıt değildir; tamamen yanlış olan bir şey olmadığı gibi, bilebildiklerimizin hiçbirisi de tamamen doğru olamaz. Hegel'e göre, felsefede doğruluk bütündedir. Kısmi bir şey tamamıyla doğru olamaz. Gerçeklik, bir kişinin ulaşabildiği bütünlük değil; gerçek olan bir bütün olabilenin Gerçekliğe dahil olabilmesi, karışabilmesidir. Rasyonellik ile karışma doğru orantılıdır. Mutlak idea ise kendisini düşünendir. Tin tek gerçeklik ve öz-bilinçlilikle kendi üzerine düşünendir, saf düşünceyi düşünen saf düşüncedir. İnsan iradesi ve özgürlüğünün dışarı yansımadaki Tinin ideası, devlettir ve birey ihmal edilemez; çünkü Hegel'in Mutlağında, bütününde birey yok olmaz, uyumlu bir ilişki kurarak daha fazla tam gerçekliğe ulaşır. Ona göre diğer bütün şeylerden ayırt edilebilen bir şeyin tüm özellikleri mantıkla çikarsanabilir (Russell, 2021: 419-443).

... nesnenin Kavramı kendini edimsel nesnede ortadan kaldırır ya da nesnenin ilk dolaysız tasarımı kendini deneyimde ortadan kaldırır: Pekinlik yerini Gerçekliğe bırakır. Ama bundan böyle bu daha önceki ilişkilerde bulunmayan birşey ortaya çıkmıştır: Gerçekliği ile özdeş olan bir pekinlik; çünkü pekinlik kendi kendini nesne almaktır, ve bilinç kendisi için Gerçek olandır (Hegel, 2011:115).

Ya da, bir başka yolda, *Kavrama kendinde* ne ise o der, nesneye ise o *nesne* olarak ya da *bir başkası için* ne ise o dersek, açıktır ki kendinde-varlık ve bir-başkası-için-varlık aynıdır; çünkü '*kendinde*' bilinçtir; ama bilinç o denli de bir başkasının ('*kendinde*'nin) *onun için* var olduğu şeydir; ve nesnenin '*kendinde*'si ile bir başkası için varlığının aynı olmaları bilinç içindir; Ben bağıntının içeriği ve bağıntılaşmanın kendisidir; bir başkasına karşı Ben kendi kendisidir, ve aynı zamanda bu başkasının üzerine yayılır ki onun için eşit ölçüde salt onun kendisidir (Hegel, 2011:115).

Hegel için Tinin Fenomenolojisi bilginin meydana gelme sürecidir. İlk sırada gelen bilgi de ruhsuz deneyimsel bilinçtir. Bilimle bilgi Hegel için özdeştir; bilgiden tin ve bilince

yol almaktadır. Bilginin fenomenolojik tanımlaması, oluş süreci, Tinin Fenomenolojisi'dir. Bu deneyimsel kesinlikle aracısız tinin oluşum süreci, gerçek bilgiye ulaşana dek sürecektir: yani mutlak bilgiye. Fenomenolojisi de "mutlak bilgi" nin görünen yüzüdür. Bilgi bilimin yalın kavramıdır ve yalın kavramın bilimi de mantıktır. Hegel için "Tinin Fenomenolojisi" de, bilim sistemine giriştir. Kant'ın aksine Hegel, fenomenlere ait bilgiyi, bilgimizin sınırları olarak değil, mutlak bilgiye ulaşma sürecinde bir aşama olan, bir bilgi çeşidi olarak görmektedir. Hegel için cogito, boş ve deneyim öncesi bilincin empirik "boş levha" sıdır. Nesnel olandan kopuk bir bilinç anlayışı, Hegel'e göre uydurma kavramlar silsilesidir. Bilinç, kendinde ve kendisi için varlıktır; kendisiyle hem özdeş hem farklılaşandır. Başka varlıklarla ilişkideyken aynı zamanda bağımsızdır. Ondan önce veya onun yanında başka bir varlık tarzı yoktur. Bilinç, bilginin kendisidir. Bilinç, Hegel'e kadar ortaya atılan tüm ikiliklerin birliğidir, ona göre: farklılık ve ilişki, birlik ve çokluk, özdeş olma ve başkası olma. Bilinç, bilinç ile nesne arasındaki bütünlükle meydana gelendir. Her şey bilince dahildir ve doğru anlaşıldığında mutlak bilinçtir. Bilincin kendisi mutlak olmasına rağmen, henüz bunu bilmemektedir ve deneyimle kendinde şey olan bilinç, kendisi için şey olur. Bu deneyim bir düşünce yokluğudur, çünkü bilinçli bir olgu olarak bilinç kendisini belirlemiştir. Bu deneyim süreci "diyalektik bir hareket" tir. Bu diyalektik, gerçek varlıkla onun algısı arasındaki karşıtlıktan doğmaktadır. Bu sayede doğru anlaşılan bilgi edinme süreci ortaya çıkar ve bilen bilinçte, bilginin içsel eleştirisi de meydana gelmektedir. Böylece kavram ve nesne birleşirler. Tüm holistik süreç mutlak bilgiye ulaşmakta ve o da Mutlaka ait bilgi olmaktadır; bu da aynı zamanda mutlak hakikatin bilgisidir. Hakikat bütün olandır. Özdeşliğin özdeşliği ve başkası olma halinin farkındalığı özsel bilinci oluşturmaktadır.

Ama gerçekte özbilinç duyumsanan ve algılanan evrenin varlığından yansıma, ve özsel olarak *başkalıktan* geri-dönüştür. O özbilinç olarak bir devimdir; ama kendisinden ayırdettiği *salt kendisi* olarak kendisi olunca onun için ayırım bir başkalık olarak *dolaysızca ortadan kalkar*; ayırım yoktur özbilinç salt devimsiz 'Ben Benim' genellemesidir; ama onun için ayırım *varlık* şeklini de taşımadığı için, o özbilinç değildir (Hegel, 2011:116).

Nesne-bilinç farklılığının olumsuzlaması ilkesi ile, tamamen yenilenmiş bir deneyim ortaya çıkmaktadır. Böylece birbirinden ayrı özsel bilinçler arası farklılıklar oluşur. Bir özsel bilincin başka bir özsel bilincin bilinçli bilincine sahip olmak istemesi pratik yönü göstermektedir. Teorik deneyim açınsındansa kendi ile nesne arasında birlik olan bilinç, onunla aynı olmak istemeyen başka bilinci kabullenemez. Bu sebeple tanınmak için bir mücadele doğmaktadır. Hegel'in çözümü ise efendi-köle diyalektiğidir. Yani kendisi olma (efendi) durumu ile kendisi olmama (köle) durumu. Efendi, kendisine bağımlı köleye özsel bilincin

özgürlük deneyimine ulaşma şansını verir ve kendine kapalı bu deneyime, düşüncede özgürlük ve diyalektik olarak sahip olur.

İki kıpı da özseldir; — ilkin özdeş değil ama karşıt oldukları ve birliğe yansımaları henüz ortaya çıkmadığı için, iki karşıt bilinç şekli olarak vardılar; biri özü kendi-için-olmak olan bağımsız bilinç, öteki özü bir başkası için yaşamak ya da olmak olan bağımlı bilinçtir; birincisi *Efendi*, ikincisi *Köledir* (Hegel, 2011:126).

Özgürlük, başkası ile birlikte kendi olmaktır. Diyalektiğin sonu bilinç deneyimiyle akıl mertebesine yükselmektedir. Bilinç ve özsel bilincin birlikteliği olan akıl dışında, bir de ruh vardır. Ancak Hegel’de maddenin karşıtı değildir. Onun için ruh, toplumun ahlaki yaşamıdır. Ruh yerine kültür rahatlıkla kullanılabilecek anlamdadır. Aklın teorik kullanımı, "gözetleyen aklın" bir sonucu iken; pratik kullanımına gelince, bilincin, kendini gerçekleştirmenin sonucu olarak nesnel dünyayı anlamasıdır. Böylece de ruh, bir dünya haline gelmiştir. Yani ruh (kültür), bireyden önce gelmektedir ve nesnel dünya bireysel bilinçten kaynaklanmamaktadır. Hegel'e göre kültür bireyi belirlemektedir, birey kültürü değil. Bilinç holizmi bakışı, kültür holizmine dönüşmektedir.

Burada irdelediğimiz özde tekillik genelde *özbilincin* ünlemini taşır, tekil olumsal bir bilincin ünlemini değil. Öyleyse bu belirlenimde törel *töz edimsel* tözdür, belirli olarak varolan *bilinçlerin* çokluğunda *olgusallaşmış* saltık Tindir; bu Tin *topluluktur* ki, genelde Usun kılğısal şekillenişine girişte *bizim için* saltık öz idi ve burada gerçekliği içinde *kendi için* bilinçli törel öz olarak, ve burada nesnemiz olan bilinç için öz olarak ortaya çıkmıştır. Topluluk *kendi için* olan Tindir, çünkü Tin kendini *bireylere yansımada* saklar; ve *kendinde* Tindir ya da tözdür, çünkü onları kendi içinde kapsar. *Edimsel töz* olarak Tin *bir ulustur*, *edimsel bilinç* olarak ulusun *yurttaşlarıdır*. Bu bilinç *özünü* yalın Tinde, ve kendinin pekinliğini bu Tinin *edimselliğinde*, bütün ulusta taşır; ve *gerçekliğini* dolaysızca onda, öyleyse edimsel olmayan birşeyde değil ama *varolan* ve *geçerli olan* bir Tinde bulur. Bu Tin İnsansal Yasa olarak adlandırılabilir, çünkü özsel olarak *kendi kendisinin bilincindeki edimsellik* biçimindedir (Hegel,2011:279).

Dünya olan bilinç, güzel ahlaki yaşama yönlenmeli ve kendi bilincine ulaşan ruh olmalıdır. Bilincin aşamaları yerine ruh (kültür) aşamalarına bırakır ki, bunun ilki "ahlaki yaşam" (Antik Yunan) dır. Tarihsel olarak ruh, kendini açılmak ve kendisi için varlık olabilmek için yeniden yeniden oluşup ortaya çıkmıştır. Genelliğin ve özelliğin karşı karşıya geldiği dünya kendine yabancılaşan ruhun (kültürün) dünyasıdır. Bu yabancılaşmanın yansımaları bilgi-inanç, öz-görünüm, düşünce dünyası-algısal nesne gibi ikiliklerde görülmektedir. Bu kültürel harmoni bozulması ve yabancılaşma tespiti Rousseau tarafından da yapılmıştı. Hegel'in bu bilinç deneyimi, onun tarafından, "batıl inanç"ın zıttı olarak, "aydınlanma" olarak tanımlanmıştır. İkisi arasındaki diyalektikten "mutlak özgürlük ile korkular" mücadelesi çıkmıştır. Mutlak hakkında son olarak, Hegel, hakikatin bütün, bu

bütünün de mutlak olduğunu belirtmiştir (Topakkaya, 2021: 338-351). Ve bu mutlak, tüm bu süreç, yol özne'dir (Topakkaya, 2021: 398).

Ancak anlaşılan bu bütünleşme ve süreç kadın ve erkek için aynı şekilde olmamaktadır. Bütünlüğe, birliğe ve hatta ayrımsızlığa gidiyormuş gibi görünen bu diyalektik aslında cinsiyetler arası keskin bir uçuruma doğru yol almaktadır. İyi ahlaka yönelmesi gereken o eşsiz özbilinç, kültürün (Hegel'in deyimi ile ruhun) belirlediği rollere kıstaslara koşuştan ibarettir:

Kız çocuk olarak dişi öge şimdi büyüklerin doğal bir devim ile ve törel bir dinginlik ile yitip gittiklerini görmelidir, çünkü ancak bu ilişki pahasınadır ki yetenekli olduğu *kendi-için-varlığa* ulaşabilir; öyleyse ana-babada kendi-için-varlığını olumlu bir kipte görmez. — Ama *anne* ve *kan* ilişkileri hem haz veren doğal birşey olarak, hem de bu ilişkilerde salt kendi yitişini gören olumsuz birşey olarak bireyselliği kapsarlar; hem de, yine, bireysellik tam bu nedenle olumsal birşeydir ki bir başka bireysellik ile yer değiştirebilir. Törelliğin evinde kadının bu ilişkileri *bu* koca, *bu* çocuk üzerine değil, ama *bir koca*, *genel olarak çocuklar* üzerine temellenir, — duygu üzerine değil, evrensel üzerine. Kadının törelliğinin erkeğinkinden ayrımı tam olarak kadının bir birey olma belirleniminde, ve hazzında ilgisinin dolaysızca evrensel üzerinde olmasından ve isteğin tekilliğine yabancı kalmasından oluşur; buna karşı kocada bu iki yan ayrılmıştır; ve o bir yurttaş olarak *evrenselliğin özbilinçli* gücünü taşıdığı için, bu yolla *isteğin* hakkını satın alır ve aynı zamanda ondan özgürlüğünü korur. Öyleyse kadının bu ilişkisine bir tekillik karıştığı için törelliği arı değildir; ama tekillik törel olduğu ölçüde *ilgisizdir*, ve kadın kendini başkasında *bu* 'kendi' olarak bilme kıpısından yoksun kalır. — Ama erkek kardeş kız kardeş için dingin, benzer, genelde bir varlıktır; kız kardeşin onda tanınması andır ve doğal bağıntı ile karışmış değildir; tekilliğin ilgisizliği ve bunun törel olumsallığı öyleyse bu ilişkide bulunmazlar; ama tanıyan ve tanınan *tekil* 'kendi' kıpısı burada hakkını ileri sürebilir, çünkü kan dengesi ve istekten yoksun ilişki ile bağlıdır. Erkek kardeşin yitişi bu nedenle kız kardeş için onarılmaz birşeydir ve ona karşı ödevi en yüksek ödevdir (Hegel,2011:286-287).

İçinde yaşamış olduğu tanrısal yasa alanından insan yasasına geçer. Ama kadın Ailenin başı ve tanrısal yasanın bekçisi olarak kalır ya da kız kardeş bu konuma gelir (Hegel,2011:287).

Erkek ve kadının birleşmesi bütünün etkin orta terimini, ve kendini bu tanrısal ve insansal yasa uçlarına bölmüşken o denli de onların dolaysız birliği olan ögeyi oluşturur; bu birlik ise o ilk iki tasımı bir ve aynı tasım yapar ve karşıt devimleri *tek bir* sürece birleştirir: biri edimsellikten edimsel olmama durumuna, kendini bağımsız üyelere örgütlemiş olan insan yasasının aşağıya ölüm tehlikesine ve sınavına doğru devimi, öteki ise yeraltı dünyasının yasasının yukarıya gün ışığının edimselliğine ve bilinçli belirli-varlığa doğru devimi — birincisi erkeğe, ikincisi kadına düşmek üzere (Hegel,2011:290).

Bu alıntılardan anlaşıyor ki kadın bütüne ulaşmak için her koşulda erkeğe muhtaçtır: ya bir erkek kardeş ya da bir koca. Hegel, erkeği kendi kendine bütünün bir parçası olabilecek tüm öğeleri barındıran potansiyeller yapısı olarak görürken, kadını ise ancak ve ancak heteroseksüel bir ilişki ya da erkek kardeşin tamamlamasıyla ve annelikle bütünleşerek kendisi ve kendisi olmayanı bir araya getirebilecek potansiyele ulaşabileceği yapıda sunmaktadır. Kadın aynı zamanda tanrısalılığı ve Tanrı yasasını simgelerken aslında kadının

alması gereken konumu belirlemiştir. Kadın öte dünyanın habercisi ve kutsal, ilahi, doğurgan olan olması gerekendir; erkeği potansiyelinin götüreceği yerin de ötesine götürerek bir dünya olmasına yardımcı olandır. Bu bağlamda erkek kendi başına bir özne olabilirken kadın insan yasasına ulaşamayacak, ve de ulaşabilmek adına her daim bir erkeğin eşliğini ihtiyaç duyacaktır. Bu durumda şu yorumu da yapmak mümkündür: kadın, erkeğin nesnesidir.

1.1.3. Freud ve Lacan: Psikanaliz “Eksik, Bölünmüş Özne”

19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başında psikoloji alanındaki düşünceleri ve çalışmalarıyla bilimsel olup olmadığına dair pek çok tartışmaya yol açan Freud, histeri, şizofreni ve nevrotik hastalıkların çoğunun bugünkü tedavisine altyapı oluşturacak çalışmalar ortaya koymuştur. Çalışmaları yalnızca hasta (Freud'un yaşadığı dönemin ve psikiyatri tabirine göre) bireylerin tedavisine yönelik değil, aynı zamanda insan beyninin doğumdan ölüme kadar çalışma prensiplerini anlamaya yöneliktir. Bu prensiplerin kişilik ve karakter üzerindeki etkilerini, ayrıca toplumsal cinsiyetle toplumun içinde bireyin durum ve duruşunu, varoluşunu farklı bakış açılarıyla ortaya koyan teorileri özneye de yönelik bir yapılanma modeli kurmuştur.

Freud Haz İlkesinin Ötesinde’ de (2020a: 24), haz ve hoşnutsuzluğa yönelik analizlerinde hoşnutsuzluğun uyarılmanın niceliğindeki artışa ve hazzın bu nicelikteki azalışa neden olduğuna dikkat çekerek, duygulanımların gücünün ise bu basit orantının dışında kaldığına dikkat çekmiştir. Haz ve hoşnutsuzluğun uyarılmanın niceliğindeki yarattığı değişimler bilimsel bir çözümleme ile yaşam ve ölüm dürtüsünün diyalektiğine yol alacaktır. Psikofizik hareketlerin bilinç eşiğini aşmasıyla fakat bir istikrara yaklaştığı durumda haz, bu eşiğin ötesinde istikrardan uzaklaştığı noktada hoşnutsuzluk olarak ve bu iki uç arasındaki haz ve hoşnutsuzluğun niteliksel eşiği olan yerde ise belli bir duyumsal kayıtsızlık olarak adlandırılmıştır. Ruhun haz almaya eğiliminin yüksek olmasına karşın farklı güç ve ilişkilerle çatışmalarının sonucu her zaman haz ilkelerine uygun değildir. Aynı zamanda haz en önemli itkilerden birisi olmasının yanı sıra kendi kendini dış dünyadan ve güçlüklerden korumaya karşı yetersiz ve tehlikeli kalabilmektedir. Bu dış tehlikelerden ben’in kendini koruyabilmesi için haz ilkesi, gerçeklik ilkesi ile yer değiştirerek doyumun ertelenmesini ya da ondan vazgeçilmesini, karmaşık yollardan hazzın elde edilmesini sağlayabilmektedir. Ancak bastırma mekanizması için aynı şey söylenemez, haz alınabilecek olanı hoşnutsuzluğa çevirerek nevrotik bir hoşnutsuzluk yaratmaktadır. Ben’in bilinçli algılamaları olan haz ve hoşnutsuzluk bu gibi durumlarda yer değiştirmekte ve ben için farklı işlevler görmektedir. Travmatik nevrozlar benlikteki parçalayıcılığına bakıldığında şüphe götürmez bir şekilde

histeriye çok yakın ve melankoliyi de aşan semptomlar göstermektedir. Ancak kaygı, travmatik bir nevroz yaratmak yerine özneyi dehşetten ve dehşet nevrozundan korumaktadır. Ayrıca başka bir benlik koruma mekanizması olarak, haz ilkesinin egemenliğindeki hoşnutsuzluk verici durumlarda ve olaylarda dahi çocuk oyunlarında gözlemlediğimiz gibi durumu tekrar canlandırarak durumla ilgisi olmayan fakat aynı şekilde hoşnutsuzluk duyulan muadili olan bir nesneye, öç alma isteği yansıtılmaktadır. Ancak Freud'un aradığı haz ilkesinin ötesinde yer alacak olan ve ondan bağımsız bir eğilim etkinliği bulabilmektir (Freud, 2020a: 24-33).

Özellikle çocuklukta yaşanan sevgi eğitimi, benlikteki yarattığı eksiklikler narsistik yaraların açılmasına sebep olmaktadır. "Ben" anne, baba ya da bakıcısından göremediği sevgiyi kendine yönelerek tamamlamaya çalışmaktadır. Ancak bu sevgi yetimini tamamlama girişimi her zaman başarılı olamamaktadır. Ben'in kendine yönelen öfke ve bastırma aktarımı, nevrotik sonuçlar doğurabilmektedir. Dış etkenlerle bıraktığımız yaşantılar, travmaların izi ile tekrar dürtüsel olarak geçmiş yaşantıyı yinelemeye sürüklemektedir. Ancak Freud'a göre, tek açıklama bu dürtüsel mekanik süreç olmamalıdır. Bu geri dönüşlerin başlangıca dönme amacı olabilir: bu başlangıç durumu "ölüm" dür. Cansızlık, canlılıktan önce gelmektedir ve ölüme karşı ben'i koruma çabası, paradoksal olsa da, zihin ve dürtünün karşıt çabası olarak açıklanmaktadır (dualist bakış burada da görülmektedir). Üreme içgüdüğü yaşamı sürdürerek (aktarımla) ölümsüzlük çözümü oluşturmaktadır. Dürtüler, yaşam-ölüm döngüsü zorunluluğunu, haz kaynağına dönüştürmek tedbir. "Ben dürtüleri" ölüme, "cinsel dürtüler" ise yaşama çekmektedir (Freud, 2020a: 34-59).

Yaşam dürtüsü olan "cinsel dürtüler" yaşayanları bir arada tutan Eros'la özdeşleştirilip birinci sırada yer almaktadır. Yaşamsal olan libido, nesneden çekilip ben'e yönelip (tıpkı çocuklukta libidonun temel kaynağı olduğu gibi), ben'de kaldığında narsistik olarak tanımlanmaktadır. Bu kendini koruma güdüsü libidinal ise, başka bir dürtümüz yoktur. Ancak uyaranların doğurduğu içsel gerilimi azaltma çabası haz ilkesi ile ifade bulmakta ve ölüm dürtüsünün varlığını güçlendirmektedir. Üreme, farklı cinsten iki tohumla rastlantı eseri gerçekleşip, evrimsel olarak, başarılı oluşuyla devam ettiyse "cinsiyet" çok eskiye dayanmaz ve türsel devamlılığı sağlamak için yinelenen bir durumdur. Yaşamın devamlılığını sağlayan cinsel dürtüler bu cinsellikten adını almakta ve Eros olarak adlanıp, ben dürtüleri-ölüm dürtülerine karşıtlık oluşturmaktadır (Freud, 2020a: 66-75).

Haz ilkesi ve ötesinin araştırmasının yapıldığı "ben" i oluşturan unsurlar vardır, bunlar: örtük olan ve bilince daha yakın olan Bilinçöncesi, davranış ve tutumların gerçekleştiği Bilinç, bilinçsiz olarak bastırılmış olan ise Bilinçdışıdır. Bilinçdışı sadece

bastırılanlardan ibaret değildir ve ben'in önemli bir bölümüdür. Örtük olmadığından bilince çıkartılması da zordur. Bilince çıkabilenler yalnızca bilinçli ve dış algılamalardan gelmektedir. Bunlar anı izleri ile oluşmaktadır. Bu bilince çıkacak olanlar "öteki" dir ve duyu olarak değil, duygulanım olarak aynı kalır. Bilinçöncesi olarak başlayan varlık "ben" dir, Bilinçdışı gibi davranan zihin bölümü de "id" dir. Ben, id'in haz ilkesine dayalı oluşturduğu dürtüleri, gerçeklik ilkesine döndürmeye, akıl ve sağduyu tarafına yönlendirmeye çalışmaktadır. Sadece bayağı olanlar değil, yüceltilenler de bilinç dışında kalmaktadır ve bilinçli ben, tüm bunlardan, Beden-beni olarak var olmaktadır. Yitik nesne yerine konulan özdeşleşme, hem melankolinin tanımı hem de karakter denilen özelliklerin oluşmasına önemli katkı sağlayan bir durumdur. Nesne libidosu, narsistik libidoya doğru değişip başka bir cinsellikten uzak hedefe yönelmesi ile de yüceltmeyi oluşturmaktadır. Özdeşleşmeler ve yüceltmelerle ben'e dolan libido "ikincil narsizim" i oluşturmaktadır. Bu özdeşleşmelerin başında kişisel tarih öncesi babayla olan özdeşleşme vardır. İlk cinsel dönemin anne-baba ile kurulan birincil özdeşleşmenin oidipal dönemin sağlıklılığına ve yapısal çift-cinsiyetliliğe göre şekillendiği; bu süreç sonunda erkeksi ya da kadınsı cinsellik eğiliminin etkili olmasına bağlanmaktadır. Tüm bunlar bir ben ideali ya da üstben olarak kişide ortaya çıkmaktadır. Bu nesne seçimleri ve özdeşleşmeler sonucu çıkan ben ideali ya da üstben, sadece ideali ortaya koymaz aynı zamanda yasağı da ortaya koymaktadır. İd'in libidoyu erotik nesneye yatırımı, ben'in egemenlik kaygısıyla kendisini id'e sevgi nesnesi olarak dayatması ikincil narsizme götüren yolu oluşturmaktadır. Tüm dürtüler cinsel olana, Eros'a dayanır; ölüm dürtüsü de. Üreme sonrası ölen canlılar ve bilimsel deneyler bu yöndedir. Yıkıcı dürtüyü kontrol altına alan bendir ve onu ide bırakmaktadır. Üstben bu durumdan ben'i sorumlu tutarak cezalandırır, böylece sevgi yerini nefrete bırakmaktadır. Nefret ve saldırganlığını dışa yöneltmeyen insan, ben idealinde saldırgan olmaktadır. Yüceltme sonrası, Eros'un kendine tamamen bağlayacak güçten yoksun oluşu, saldırgan ve yıkıcı olanı serbest bırakmaktadır. Ben, hem dışsal deneyimleri hem de id'i kontrolü altına alarak oluşumunu dönüştürmektedir. Üstben, Bilinçöncesinden deneyimleri ben'e ulaştırarak yardım etmektedir. Ancak üstbenin hüküm verici yönü, ben'in tehdit sezmesine, kaygıya sebep olarak melankoliye sürüklemektedir. Bu da ölüm korkusu ve dürtüsünü tetikler. Ben, üstben tarafından sevilmemeye kaygısıyla kendini ölüme bırakır. Babanın, Tanrı'nın koruyuculuğu ve kurtarıcılığı üstbenin temsil ettikleridir ve kaybı ölüme sürükler benliği. Suçluluk, ben' i melankolik ölüme taşıyan en önemli duygudur (Freud, 2020a: 82-123).

Freud'a göre öznenin gelişiminin temelinde rol oynayan cinsiyet ve cinsellik, Cinsiyet Üzerine eserinde detaylı bir şekilde ortaya konmuştur. Deney ve psikanalizlerden yola çıkarak

elde ettiği tanımlamalarla yola çıkmaktadır. Cinsel çekimi yapan kişi cinsel nesne, dürtünün ittiği eylem ise cinsel amaçtır. Nesnesi kadın olan kadınlar ve erkek olan erkekler, eşcinsel yani dönükler, oluş hali de dönüklüktür (Freud, 1997: 23-24). Eski Yunan'da dahi dönüklük vardı ve erkekler oğlanlara onlardaki kadınsı nitelikler, ürkek, güçsüz yapı nedeniyle cinsel nesne olarak yönelmekteydi. Yani dönük erkek, kendi cinsini değil, kendinde her iki cinsi birleştiren cinsel nesneyi, cinsel amaç edinmekteydi. Çift cinsli doğa, Freud'a göre (1997: 31), buradan çıkarsanmaktadır. Yani ikili cinsiyet bakışıyla, dişil olana yönelme ve sonra da aynı anda yasaklayıcı unsurla dişilin tabu oluşu görölmektedir. Kültürel adetler nedeniyle kadın cinselliği tam anlamıyla psikolojik olarak incelenemez, bu yüzden erkek cinselliği ile ilgili daha çok bilgiye sahip olunabilmektedir. Öteki cinsin üreme organları, mukozası vesaire cinsel amaçların önüne geçecek kadar "iğrenme" duygusuna yol açabilir. Kültürel ve dini kuralların, yaşayışın ortaya koyduğu, bu doğrultuda kişinin de sapkınlık olarak algıladığı unsurlar bu konuda etkili olmaktadır. Diğer bir sapkınlık tanımı olarak, gerçekte cinsel nesne ortadan kalkıp yerini fetişe bırakması ve sonrasında tek cinsel amacın fetişe yönelik hale gelmesi patolojikleştiğini göstermektedir (Freud, 1997: 35-38). Cinsel amaç iki yönlü, etkin ve edilgendir. Her tür alçalma ve boyun eğmeden duyulan haz, sadizm ve mazoşizm olarak tanımlanır. Saldırganlığın yönünün dişsal bir nesneye yönelmesi cinsel olarak sadizmken; acının kendine yönelmesinden haz almak mazoşizmdir. Bu durumda mazoşizm, özneye dönen sadizmdir. Özne aynı zamanda nesnedir. Ancak bu durum etkinlik ve edilgenliğin cinselliğin karşıt ve temel unsurları olduğu ile çelişmez ve uygarlık tarihinde kıyıcılıkla cinsel dürtünün sıkı bağı da gözlenmektedir. Yaşam döngüsü egemen olma üzerine kurulmuştur ve bu cinsel dürtülerde, amaçlarda da kendini göstermektedir. Tüm bu zıt ögeli çiftler, erkek ve dişi karakterleri ile birleştirilerek çift cinsliliğe ulaşılacaktır (Freud, 1997: 40-42). Erginlikle yükselen cinsel yaşam isteği karşıt olan içe tıkma ile bastırıldığında, libido doyuma ulaşamaz ve hastalığa dönuşür. Freud'a göre cinsel sapkınlıklara etken olan, tüm insanlarda doğuştan vardır, ancak şiddeti ve ortaya çıkıp çıkmaması dişsal etmenlere bağlıdır (Freud, 1997: 50-51). Cinsellikle, cinsel gelişimle ve cinsiyetle ilgili ihmal edilen en büyük şey, çocukluk döneminin incelenmemesidir. Yetişkinlerdeki gibi bir cinselliği olmadığı için çocukluk dönemi görmezden gelinir. Ancak Freud, cinsel Yaşamımızın, çocuklukta yaratılan, tarihöncesine dayandığını, ortaya çıkarılamama sebebinin ise çocuk amnezisi olduğunu ortaya sürmektedir (Freud, 1997: 55). Çocukluğun gizlilik döneminde karşılaştığı iğrenme, utanma, ahlaksal amaçlar ve estetik amaçlar cinsel dürtüsüne engel oluşturmaktadır. Freud'a göre bunlar eğitimle olabildiği gibi, eğitimin olmadığı durumlarda da ortaya çıkabilmektedir. Cinsel güçlerin farklı amaçlara yöneltilmesi yani yüceltme ile kişinin gelişimi açısından

gideceği yönü belirlemekte ve bu da gizlilik döneminde başlamaktadır. Bu dönemde uyanan cinsel dürtüler, doğurganlığa hazır olmayışla, baskılanarak iğrenme, utanma, ahlâkı ortaya çıkaracaktır (Freud, 1997: 56-57). Çocuklukta arkadaşlarına ve hayvanlara kıyıcılık davranışlarının görülmesi erojen bölge etkinliğinin şiddetli ve erken başlamasından kaynaklanabilir. Erken gelişen cinsel dürtüler, erojen bölgelerin etkinliği tarafından bastırılmıştır. Bu kıyıcılık ileriki safhâlarla ilişkilenecektir (Freud, 1997: 69). Erkek çocuğunu gören kız çocuğu farklı bir cinsin varlığını reddetmez ve penis isteğine kapılır. Erkek çocuktaki, tek ve aynı üreme organı varsayımı, kadının klitorisini de penisin "vekili" olarak ortaya koymaktadır. Normal olarak görülen, öznenin dışsal bir cinsel nesne ile olan cinsel amaçlarından önce, çocuklukta ortaya çıkan oral dönem, yamyamlık ve içine alma ile de ifade edilebilir, özdeşleşmelerin kurulduğu evredir. Sadik-anal dönemse erkek-dişi karşıtlığı henüz oluşmadıysa da etkin ve edilgin zıtlığının doğuşudur (Freud 1997: 71-73). Libido kavramının, sapkınlıkların ve psikonevrozların incelenmesi ile, sadece cinsel organlarla ilişkili olmadığı ve diğer organları da kapsadığı ortaya çıkmıştır. Böylece ben libidosu, psikoseksüel gelişimi açıklayan temsilcisi olarak karşımıza gelmektedir. Ancak sadece nesneyi ele geçirip, nesne libidosu olduğunda incelenebilmektedir: yoğunlaşması, doyuma ulaşması gibi. Nesneden koparak, ben'e geri dönerse, nesnel libidosuna karşıt olarak narsis libidosu ortaya çıkmaktadır. Ben libidosu (narsis libidosu) nesne üzerindeki hareketliliği ile başlangıcı çocukluğa dayanan, sonradan dışa yönelerek örtülü kalmış olan, saklı ilk durumu göstermektedir. Çocuklukta ortaya çıkan eril ve dişil eğilimler bazı alanlarda aynı bazı alanlarda farklı işlemektedir. Kız çocukları yasaklamalara daha az direnç gösterirken, içe tıkmaya daha eğilimli olmalarından edilgin gelişim gösterirler. Otoerotizm ise her iki cinsten de aynı gelişir. Otoerotizm ve mastürbasyon şekillerine göre ise kız çocuk, erkek karakteri göstermektedir. Buradan libidonun eril esaslı olduğu çıkarımı yapılmaktadır; daha sonraki nesne soyutlaması kadın ya da erkek ayrımını sağlamaktadır. Çift cinslilik kuramı, Freud'a göre, burada sağlamlaşır. Kadınlarda bu baştaki eril libido içe takılarak klitoristen vajinaya aktarılır, ancak bu da kadını nevroz ve isteriye hazırlayan, kadınlığın esasına bağlı bir durumdur (Freud, 1997: 90-94). Erkeklerde herhangi bir içe tıkma ya da aktarım yaşanmazken, kadın, erkeğe benzemeye çalışan benzemediği için patolojik süreçlere giren, baştan eksik bir öznedir. Erkek, süreçleri sağlıklı atlattığı sürece her daim tam ve fail olan öznedir.

Öznenin eksikliğini derinlemesine anlayabilmek için, narsizme daha derinlemesine bakmamız gerekecektir. Megalomani ile nesne libidosunun ben'e yönelmesi narsizme götürmektedir. Megalomani var olan ve birincil narsizmin üzerine kurulan ikinci narsizme götüren bir nesne yatırımının çekilmesi ile iş görmektedir. Buradan kökensel bir libidonun, bir

kısının nesneye yayılmasına rağmen, varlığı tespit edilmektedir. Ben libidosu ile nesne libidosu arasında bir ters orantı mevcuttur. Ben bütünlüğü, mevcut olmayan gelişmesi gereken bir şeydir. Otoerotizm ise erken çocukluktan itibaren var olan ve üzerine ruhsal eklemlenmelerle narsizmi getirebilen bir durumdur (Freud, 2020b: 27-28). Cinsel ve ben içgüdülerinin birbirinden ayrılması ikili varoluşunu göstermektedir (Freud, 2020b: 30). Güçlü bir bencillik hastalığa dirençtir ancak sevgi ile sonuçlanmaması da hastalığa taşımaktadır. Megalomaninin yetersiz kalışıyla libidonun içe dönüp ketlenmesi, dışarıdan hastalık olarak gözlemlenen, eski hale dönmeye yol açmaktadır (Freud, 2020b: 36-37). Erkeklerde ilk nesneye bağlılık aşamasında aşırı değer verme, kökensel narsizimden türemekte ve nevroza sürüklenme ihtimalini doğurabilmektedir. Ancak kadında, buluş çağı ile cinsel organların gelişmesi, ortak kökensel narsizmi, olumsuz olarak nüksettirmektedir. Nesne seçimine olumsuz etki yaratan bu durum, kadının, ona dayatılan toplumsal sınırlarla da birleşmesi ile, bunları telafi edecek bir kendinden memnuniyet geliştirmesine; herhangi bir cinsel nesnenin verebileceğinden daha fazla kendi sevgisine neden olmaktadır. Kadınlar, çocuk doğurarak tekrar nesne sevgisine dönebilirler. Ayrıca erkeksi bir ideal oluşturup, kadınlığa geçiş evresinden sonra tekrar bu erkeksi ideale dönerek, oğlan çocuğu tabiatlarıyla narsizimden çıkabilirler. Kişi narsistik tipe uygunsa: kendini, eski kendiliğini, kendi idealini ve eskiden kendi parçası olmuş bir şeyi, nesne olarak sevebilir. Ayrıca yaslanma (anneye bağımlılık-ki erkeklerde daha çok görülür) tipine göre: kendini besleyen kadını ve kendini koruyan erkeği, sevgi nesnesi olarak seçebilmektedir. Kişi gerçekliğe rağmen, ölümsüzlüğünü garantilemek için çocuğuna kendi eksikliklerinin telafisini yansıtarak narsizmini dönüştürmeye çalışsa da, ebeveyn narsizmi doğmaktadır. Benden kaynaklanan bastırma, ötekinin tiksinti ile karşılık vereceği, arzu ve itkileri; benlik idealine çevirerek kendilik sevgisini, öznenin narsizminden, yeni bir ben idealine taşımaktadır. Bu değiş-tokuşta her zaman yüceltme bulunmayabilir. İdeal, yüceltmeyi tetikler ancak bundan tamamıyla bağımsız özel bir süreçtir. İdeal ben, büyük taleplerde bulunur ancak bastırma bunu ortalamağa çekebilmektedir. Yüceltme ise bastırma olmadan ideallik taleplerini karşılama yoludur (Freud, 2020b: 39-45). Ben, birincil narsizimden uzaklaşıp yeni bir ben idealine yönelme esnasındaki geri dönüşlerin çözülmesi ile tatmin elde edilebilmektedir (Freud, 2020b: 50).

Peki tek tek insanlar üzerinde büyük etkilere sahip olan toplum, toplumsal kurallar, ahlak tam olarak nereye dayanmaktadır? Freud sosyolog olmamasına rağmen bir psikanalist gözüyle kitle hakkında da düşüncelerini ortaya koymuştur. Bireylerin birbirine kaynaşp homojenleşmesini sağlayan bağ, kitlenin karakteristik özelliğidir. Günlük hayattaki davranışlarımızın çoğunluğu fark etmediğimiz nedenlerden ötürü ortaya çıkmaktadır. Vicdan

yani üstbenin oluşumunun temeli toplum korkusudur. Birey davranışlarının bilincini kitle içinde kaybeder ve davranışlarının bazıları yok olurken bazıları da güç kazanmaktadır. Bireyler arası iletişim bir nevi güçlü bir telkin halini almaktadır (Freud, 2021: 28-31). Kitle, tutuk bireylerin içe tepmelerle hapsedtiği acımasız davranışları serbest bıraktığı gibi, özgecilik, bağlılık gibi yüceltilen davranışları da tetiklemektedir. Kitlede bir gerçek dışılık vardır ve aslında birliği sağlayanın bu gerçek dışılığa bağlanmadan ileri geldiği görülmektedir (Freud, 2021: 34-35). Bireyin yalıtılmışlığını yok etmesi kitlenin olumlu bir özelliğidir. Duygusal bir artış olurken, düşünsel düşüşün yaşanması da göz ardı edilmemelidir (Freud, 2021: 42). Psikanalizin sevi enerjisi libido gibi, kitle de sevisel yani duygusal bağın üzerine temellenmektedir. Pek çok kitle çeşidi vardır ancak ele alınmayan, önderli kitleler Freud'a göre önemlidir. Kilise ve ordu gibi yapay kitleler bütünlüğünü korumak için önder varlığının illüzyonuna ihtiyaç duymaktadır. Bu önder eşit sevgi ile seven bir baba gibi (İsa, komutan gibi) olmalıdır. Panik bu sevgi üzerine kurulu bağı ortadan kaldırmaktadır. Ancak tek başına olduğunu anlayan birey bir öndere tekrar libido sayesinde bağlanabilmektedir. Ancak kitlenin dağılışı, dışsal bir güçle bütünleşemezse dağılmaya engel olunamaz. Kitlenin birbirini kollaması da bu durumda silinir (Freud, 2021: 52-59). Kitlede önderin yerine, düşünce de geçebilmektedir. Hatta duygular da: kin en bütünleştirici duygu olarak bir kitleyi bir araya getiren düşüncenin temelinde yer alabilmektedir. Ortak bir düşünce için birlikte hareket edilen kitlede kadın ya da erkekle, cinsellikten arıtılarak yüceltmeye dayalı bir sevisellik ortaya konabilmektedir (Freud, 2021: 61-64). Bir nesne ile özdeşlik; özdeşleşmenin ben'e yansıtılarak libidosal nesne bağı kurma; özdeşliğin, cinsel bağ kurulmamış kişilerle ortaklaşması, bireylerin ortaklaşarak güçlü bir bağ kurmasını sağlayabilmektedir (Freud, 2021: 70-71). Bazen, nesne (obje), "ben ideali" nin yerini de almaktadır. Tutkunluk da bu nesnenin içe yansıtılmasıdır. Ancak özdeşleşmede nesne örnek alınarak değiştirilir ama tutkunlukta aşırı duygu yüküyle korumaya alınmaktadır. Nesne "ben ideali" nin yerine geçmektedir (Freud, 2021: 78-79). Birincil kitlelerde tam da bu özdeşleşme ve tutkunluk görülür (Freud, 2021: 81). Oedipus kompleksini temel alan ilk baba ve "ben ideali" kitleleri oluşturan temel bağlanımı sağlamaktadır (Freud, 2021: 97). Kitlelerde cinsel perhizde tutulmuş bir ilişki zinciri ile bütünlük sağlayan önder-ilk baba, cinsel doyumu tatma özgürlüğünü kendine saklamaktadır (Freud, 2021: 114).

Bu cinsel perhiz ve içgüdülerin bastırılması uygarlığın kuruluşundaki temeli de ortaya koymaktaydı aslında. Çocukluk dönemindeki kriz ve komplekslerin süreci, kişinin dini tutumunu da belirleyen kaynaktır (Freud, 2019: 33). Uygarlığın yarattığı gerginliği, Freud'a göre (2019: 35-41), üç yolla hafifletmeye çalışır insan: muazzam oyalanmalar, dolaylı

tatminler ve keyif verici maddeler. İlki için bilimsel uğraşlar, ikincisi için sanatın fantezisi ile yanılsamaların rahatlatıcılığı, üçüncüsü içinse bedensel kimyayı etkilemesinin sonucu yaşanan duyarsızlaşmadır. Din bu kategorilerin neresinde? Bunu tespit etmek Freud için de kolay değildir. Ancak şu bir cevap olabilir: yaşamın amacına yönelik yanıt dinde mevcuttur. İnsan hep mutluluğun peşindedir ve bunu acıdan kaçınarak ya da doğrudan haz ile elde edebilmektedir. Hedefini seçme yönüne göre ilerlemektedir. Böylece yaşamın amacını belirleyen haz ilkesi olduğu da ortaya çıkmaktadır. Mutsuzluk duymaya sebep olan acı kaynaklarıysa: çürüme ve ölüme giden vücutlarımız, tüm yıkıcılığıyla dış dünya ve diğer insanlarla ilişkilerimizdir. Tüm bunlardan elini çekme bir kurtuluş gibi görünebilir ama Freud bu noktada bilimle doğaya hâkim olmayı önermiştir. Ayrıca insanların pek kıymet vermediği mesleki çalışmada bir yöntemdir ancak insanlar doğal çalışma isteksizliğine sahiptir, bu yüzden sadece zorunluluktan çalışmaktadırlar. Gerçeklikten uzak yöntemlerle mutluluk sağlamaya çalışan birtakım sanrılara kapılırlar ve dinler de böyle kitlesel sanrılardandır fakat paylaşıldığı için sanrı olduğu fark edilemezdir. Din, seçim yapma şansını kısıtlayarak insanlara sanrılı bir gerçek dünya sunarak, yaşamın değerini düşürerek ve zekayı sindirerek insanlarda çocuksu düşünme şekliyle kitlesel sanrıyı kurarak nevrozdan uzak tutmaktadır. Ancak böyle bir yaşam amacı, nevrozu önlemenin de ötesine geçememektedir (Freud, 2019: 44). Tüm bu acıların kaynağına baktığımızda uygarlığı/ kültürü görmekteyiz; Freud çözümü ilkel yaşama dönmekte bulmamakta ve uygarlığın aslında insanın kendini savunma aracı olmasının yarattığı tezatlığa dikkat çekmektedir (Freud, 2019: 46). Doğayı ilk kontrole alış olan ateşin kontrolü ile uygarlığı savunma aracı olarak kuran insanlardan, erkeklerin ateşi işeyerek söndürmesi çocuksu bir arzu tatminidir. Cinsel uyarımın ateşini bastırarak, ateşin doğal gücüne hâkim olan erkekteki bu davranış hakimiyet gösterisi olarak görülebilmektedir. Kadın da bu özelliğe sahip olamadığı için ocağın ve evin koruyuculuğuna getirilmiştir. Freud hırs, ateş ve üretral erotizme dikkat çekmek istemiştir. İnsanlık bu kontrol sağlamanın güvenliğini devam ettirebilmek için kültür ideallerini tanrılara affetmiş ve kendisi de tanrılaştırmıştır ancak aradığı mutluluğa ulaşamamıştır. Uygarlıkla birlikte gelişen bir talep de temizlik olmuştur. Doğada bu temizliği bulamayan insan, doğanın düzenini almıştır. Astronomideki düzen gibi tüm yaşamını bir düzenle kurmuştur. Bu kaygılarını azaltıp zaman ve mekân üzerindeki kontrolünü arttırmıştır. Bu çaba dinsel sistemler ve felsefeyi düşüncelere de yansıtılmıştır. İnsanlığın mükemmelleştirilmesine yönelik tasarımların temelinde bu istekler yatmaktadır. Bu kazanımları sağlayan içgüdülerinden fedakârlık yapmış ve yapmakta olan insanlardır. Bu insanların bir araya gelerek kurduğu toplumlarda da hiç kimsenin kaba kuvvete maruz kalmaması için hukuk geliştirilmiştir. Ancak hukuk içgüdülerden fedakârlık

demek olduğuna göre özgürlük tam anlamıyla aranmamalıdır. Bu ancak ilkel toplumlarda mümkündür fakat o zaman da insanlar bunu fark edemeyecekleri bir düzende idi. Uygarlık gelişimi tıpkı bireyin libido gelişimi gibidir. Bu durumda yüceltme de uygarlığın içgüdülere dayattığı bir koşuldur. Uygarlığın kurulması aynı zamanda içgüdülerin yadsınmasının da üzerinedir. "Kültürel engelleme" tüm toplumsal ilişkiye hakimdir. Uygarlığa gelişen düşmanca tutum da buradan gelmektedir (Freud, 2019: 49-55).

Savunmasız kalmamak için öteki insanla birlik olması gerektiğini anlayan insan önce aileyi kurmuştur. Böylece düzenli bir şekilde cinsel nesnesine, kadına ve iş birliği yapabileceği çocuklara sahip olmuştur. Yavrularını korumak isteyen dişi daha güçlü erkekler seçmiştir. Bu sevgi gücü Eros ve Ananke'yi uygarlığın ebeveynleri haline getirmiştir. Ancak zamanla sevgi uygarlığın karşıtı, uygarlık da sevginin kısıtlayıcısı haline gelmiştir. Kadınlar, uygarlık tarafından ailenin ve cinselliğin temsilcisi olma ve erkek de artan iş yükü ile kadın arasında libidosunu dengeli harcama sorumluluğu ile baş başa kalmıştır. Kadınların görevi, onlara baş edilemeyecek içgüdü yüceltmeleri dayatmıştır. Uygarlık tarafından ikinci plana atılan kadın da, Uygarlığa düşmanlaşmıştır. Totemizmden başlayan ensest yasağı, cinsel özgürlüklerin daha fazla kısıtlanması ile devam etmiştir. Cinsel nesne seçimi, karşı cinsle ve cinsellikte genital tatminle sınırlandırılmış; kalanlar sapıklık olarak yasaklanmıştır. Uygarlık bununla da kalmayarak karşı cinsle olan ilişkiyi de tek eşliliğe ve yalnızca üreme odaklı birlikteliğe indirgeyerek cinselliği tek başına haz kaynağı olmaktan uzaklaştırmıştır. Yaşamın amacından ve mutluluk kaynağından cinsel yaşam böylece dışlamıştır (Freud, 2019: 57-63). Freud'a göre (2019: 68-69) tüm bunların sebebi, insanın sevgiye muhtaç ve kendini savunamayan ancak saldırganlık eğilimi olan bir canlı olmasıdır. Uygarlık da bu saldırganlığı bastırmak için diğer tüm yüceltmeleri kullanmaktadır: komşunu sev! Böylece kurulan vicdan (üstben) ile kader, ebeveynlerin yerini almaktadır. Otoritenin saldırganlığı, vicdanınınınkinin kapsamındadır. Yadsımadan kaynağını alan bu saldırganlık her yeni yadsıma ile güçlenmekte ve vicdanı yaratmaktadır (Freud, 2019: 83-85). Sonuç olarak insandaki bu sevgi (yaşam) ve ölüm çabası, vicdanın ve otoritenin yarattığı suçlulukla çözülemez bir şekilde, uygarlık tarafından birbirine bağlanmıştır (Freud, 2019: 89).

Lacan'a göre öznenin, özneleşme süreci 3 aşamada gerçekleşir: Gerçek, imgesel, sembolik. Bu aşamalardan anal (8 ay-3.5 yaş) dönemi ayna evresi olarak adlandırılır. Gerçek (0-8 ay) aşamasında, anneden ayrılmış özne, kendi varlığıyla annesininkini ayıramaz. İmgesel dönemdeyse aynadaki görüntü olduğunu fark eder ama kendi gerçek görüntüsü olmadığını düşünür, diyalektik olarak gerçekliğin ötesine geçer. Simgesel (3.5-6 yaş) dönemde

aynadakinin kendi görüntüsü olduğunu anlar, kendiliğinin yansımasını ve başkasının yansımasının (imgesinin) ayrı olduğunu fark eder, ayrıca mevcudiyet ve yokluk bu evrededir.

Gerçeklik evresi, sözcüklerle kurulan bir anlam bütünlüğüdür, dil bile bu bütünlüğü bozamaz. Sembolik evrede kavramlarımızın yokluğu bizi gerçekliğe getirir. Anal döneme (ayna evresi) geçiş, anne memesinden ayrılmayla gerçekleşir ve biyolojik alandan zihinsel alana geçirir. Simgesel dönemde, annenin babanın söylemeni onaylamasıyla da, özdeşleşme, (Freud'da oidipal) Lacan'ın ayna evresinde gerçekleşir ve özne verili değil, tüm bunlarla, meydana gelen bir şey olur. İlk yabancılaşma ayna evresinde olur. Bu aşamalarla birlikte başkası çocuğun nasıl görüldüğünü belirler (dil, kültür, toplum ve toplumun çıktısı olan aile). Ayna evresindeki taklitçilik öznenin kurulma aşamasında önemli rol oynar. Bu süreçler boyu ve sonrasındaki yaşantılarda, bilinçdışı dil gibi ve dille birlikte yapılır, simgelerden oluşur. Oedipus kompleksi ve babanın adı, yasası sosyokültürel düzene geçirir ve kimliği kurar. Bu öznenin kuruluşudur. Bu süreçte gerçeklik, her zaman kendine yönelmiş bir bilincin tarafından bilinen bir gerçekliktir. Bütün aşamalar çevresel ve dil etkilerinin bilinçte yansıması, algılanmasıyla gerçekleşir. Bu süreçte “Büyük Öteki” nin (dilin, kültürün, dinin, yasanın vs. unsurları) etkisiyle yönelen “Küçük Öteki” nin bilinçdışına etkileri öznenin kurulmasında en önemli unsurlardır. Tüm gerçekliğini, özne, dil ile kurar ve dil bu unsurların tamamını kurandır. Bir travma ile mevcut kavramların yok olması da kişiyi benliğinin gerçekliğine döndürür. Dil olmazsa anlam ve anlam arayışı, bilinçdışı da olmazdı. Dil varsa düşünce, düşünce varsa varlık vardır. Lacan da düşünce ve dilin, varlığın yerlerini sorgular. Bilinçte mantık işleyebilir ama bilinçdışında mantık esnektir. Sembolik düzende en önemli etki “göstrege”ninkidir ve unsurları olan gösterilen, küçük ve altta yer alırken; gösteren, gösterilenden üstün, bağımsız, iktidarın kendisidir (matruşkanın tersine, büyüterek açılır, tek birine ulaştığını sanırsın fakat anlamları yeni, daha üste açılır). Özne'de bu düzende söylem ürettiği kadar söylemin ürettiği bir şeydir. Metonomiyle bu akış sağlanır. Özne, gösterenin gerçekleştirilmesinin, dilin gerçekleştirilmesinin sonucudur. Öznenin, kendisi de dil tarafından ifade edilir ve oluşturulur. Ötekinin alanında ortaya çıkan bir yanılsamadır dil ve Lacan'a göre insan dile çok da hâkim olamaz. Bu yüzden postyapısalcılar, öznenin inşasında, dili yeniden yapılandırmaya yönelir.

Lacan, ayna evresini imgesel düzenin parçası olarak sunmaktadır. Fakat ona göre yansıma ile olan özdeşleşme, kendine yabancılaşmadır. Büyüdükçe anne ile olan ayrılığı, bağımlılığının fantezi dünyasındaki bütünlük arzusu ile devam etmesine dönüşmektedir. Ben, öteki ile kendini kurar ve fallus temel gösteren olduğundan kadınlar sembolik düzene eksik olan olarak girmektedir. Tutarlı modern özneye bilinç dışı dahil olmuştur ve içgüdü-arzu

çatışmalarıyla doludur. Psikanalizin etkisiyle özne inşası, cinsiyetin biyolojik ikiliğini bir dizi bastırma ve arzu ile özgür irade-belirlenimcilik karşıtlığına taşımıştır (Tayat Orman, 2018: 22). Hegel'in öznesindeki bilginin yerine arzu gelmiştir. Lacan'a göre bilinçdışındaki mantık her zaman devrededir. Bilinçdışında Freud'un keşfettiği şeyi kendini tekrar eden gösterenler zinciri olarak görmektedir. Dilin yapısını bu şekilde bilinçdışında görerek, Ben'in gösteren olarak konuştuğunda, konuşan varlığı belirttiğini öne sürmüştür (Saygın, 2014: 222-223). Bilinçdışının dil gibi yapılanması, öteki ile ilişki içinde biçimlenen diyalektik bir özneyi göstermektedir. Bilinçdışının bu yapılanması bilinçte öteki ile ilişki bağlamında ortaya çıkmaktadır. Freud'a göre ilksel narsizme tekabül eden bu dönem "ideal ben" le özdeşleşme ile daha sonra kurulacak olan fail benin edimleri belirlenecektir. Ayna evresindeki imge, öznenin oluşum diyalektiğinin kaynağıdır ve tek bir birey değildir. Bu dönemde bedende kurulan bağ ile gelen çelişkiler özneyi ayrıştıran heteromorfik bir süreci başlatmaktadır. Bu durum özneyi çözümlenemeyecek bir hale getirmektedir. Bu imaj, gücün yanında arzuyu da getirir ve bilgi ile birlikte sembolik alana girilmektedir. Böylece kartezyen öznenin göz ile olan ilişkisi ortaya konulmaktadır. Parçalı bedenle, bütün arasındaki ilişki burada ötekinin gözüyle kurulduğundan ben ve öteki algısı ile birlikte şiddet ve haz, ölüm ve cinsellik çatışmaları ötekinin bakışıyla birlikte gelmektedir. Bilinçdışı gibi yapılandığı ve öteki ile beni kurduğundan arzu da dil gibi yapılanmıştır ve arzu, ötekiye mutlak şekilde ihtiyaç duymaktadır. Gösterenin başka gösterenle ilişkisi, özneyi temsilinden dolayı öteki ile ilişkisi de zorunludur. Cinsellik de bu ilişki nedeniyle ötekiyle ve öznenin alanında eksiklikle kurulmaktadır. Kişi için gösteren temsil edici olmasıyla muğlaktır ve bu da ilişkiye döngüsel hale getirerek karşılıklı simetriklikten çıkarmaktadır. Özneden (varlık) vazgeçer, ötekiyi (anlam) seçerse varlığı; tam tersi halde de anlamı kaybetmektedir. Bu yüzden mutlak bir yabancılaşma söz konusudur ancak öznenin oluşum süreci de bu yabancılaşmaya sıkı sıkıya bağlıdır. Bu durumda özne-öteki-arzu mutlak, zorunlu ve birbirine bağlıdır. Bu özdeşleşmeler, yabancılaşmalar, diyalektik özneyi öteki olan, arzu temelinde, parçalanmış olarak kurmaktadır (Saygın, 2014: 225-230). Bütünlük ifade eden arzunun parçalı yansıması olan güdüler, özneyi, "haz ilkesi" nin ötesine götürmeye çalışır; ki bu haz değil elemdir. Lakan, hazzın bu derece yoğunluğunun özneye acı vereceğini ileri sürmektedir ve bu hazın ötesindeki eleme "jouissance" adını vermiştir. Bu kavramı fallus olarak tanımlar, cinsiyet anlamında ve de kadınsı anlamda bütünleşmiş bir cinsiyet ifadesi olarak kullanmıştır. Kadınsı "jouissance", tüm insanlar tarafından tecrübe edilse de tam olarak bilinemezdir (Yıldırım, 2010: 32-33). Oedipus kompleksi, Lacan için doğal değil, simgesel bir kompleks olarak en az diğer kavram ve olgular kadar önemlidir. Freud'dan farklı olarak, babanın gerçek değil, simgesel varlığı

önem arz etmektedir ve bu simgesel babanın psikanalitik etkilerini ortaya koymak için "Baba'nın adı" kavramını ortaya koymuştur. Öznenin kuruluşunu başlatan simgesel alana "Baba'nın Adı"yla, Oedipus kompleksiyle geçiş gerçekleşmektedir. Kendi gerçekliğine, kendine yabancılaşma bu alanın getirisi (Yıldırım, 2010: 45). İmgelerin geri dönüşümünün enerji ile ilişkili kavramsallaştırılması, Lacan'da, "Libido" dur. İmgesel tatmin, biyolojik açıklamanın tam olarak yetmediği bir alandır. Hayvanlarda da insanlarda da toplumsal, simgesel alana geçildiğinde fizyolojik ve biyolojik tatmin, rahatlıkla imgeselle yer değiştirmektedir. Bu imgesel tatminler düşümlere/fantezilere yol almaktadır. Analiz edilmesi gereken de bu imgeselin kendisi değil, simgesel olarak yerine geçtiği, temsil ettiği şeyin olmasıdır (Lacan, 2017: 21-25). Simgeler de dilin içinde yapılanmış olan imleyenler ve imlenenler bütünüdür. Dil, grubun yani toplumun kurulmasını sağlamaktadır. Bu kurulmada özne, aşkın olanı yaratma eğilimindedir. Böylece dilde, sözcükler, anlamları ile temsil ettikleri arasında fark olan bir hal almaktadır (Lacan, 2017: 28-30). Simgesel (toplumsal) alana girebilmek için yaratılan bu aşkın olan, Oedipus kompleksidir. Özne, dönüşebilmek için beni kaybeder ve bu kaybın kaygısını aşkın olan üçüncü yani efendi imgesi ile yatıştırmaktadır. Bu yeni deneyim düzlemi yasanın ya da suçluluğun düzlemi olacaktır (Lacan, 2017: 36-37). Çocukluk döneminde kazanılan nesne devamlılığı, nesne yani kavramın, simge ile ilişkisinin ilk ipuçlarını vermektedir (Lacan, 2017: 40). Lacan'a göre gerçek, iki ihtimal üzerinden algılanır: bütünlük ya da yok olup giden an (Lacan, 2017: 49). Nesnenin ve anın kayboluşu kaygıyı, kaygı da imgeyi, imge ise simgeyi getirmektedir. Lacan tam bu noktada kaygının nesnesiz olmadığını iddia ederek fark yarattığını ileri sürmektedir. Bu nesne aynı zamanda arzusun nedeni olan nesnedir (Lacan, 2017: 63). Kaygı, varoluşsal yarığın işaretidir (Lacan, 2017: 66). Lacan, Freud'un orgazm ile kaygıyı aynı işlevde gördüğünü ve orgazmın kendinde kaygı olduğunu ileri sürmektedir. Kadının da, bu fallik yanılsamada mazoşistliği, eril yapının arzusudur. Bu arzu, skopik itki ile bütünleşerek tuhaf bir nesne ilişkisini doğurmakta ve özne, nesnenin kendisini değil, olmayanı/düşeni/eksileni görmeye çalışmaktadır. Özne, kendisinin arzulanan olduğunu düşünürken Başka'nın ondan bakışını aldığını fark etmemektedir. Burada öznenin, arzusunun nedeni ile hedeflediğini düşündüğü nesneyi karıştırmayı sağlayan nesne Agalma'dır. Bu nesne ilişkisinde özne, Başka, sesle bütünleşerek kaygının yarattığı arzuyu tatmin etmek amacıyla yaratılan aşkın şey olarak kurmaya çalışmaktadır. Ses ürün, konuşmadan eksilense Başka'dır (düşen nesne), yani id 'in konuştuğu nokta. Özne, kaybettiği nesnedir, arzusudur. İlk baba, kültürün ortaya çıkmasından önceki baba. Freud'un totem demesinin yanına Lacan, "ad" ı getirmektedir; konuşması zorunlu olmayanın adı. Yasa ve arzu, babanın zevkinden doğmaktadır. Ezeli ve ebedi babanın, zevki: kaygıyla putlaştırılan

aşkınlaştırılmıştır. Özne, babanın arzusuyla, talebinin yerini değiştirendir. İbrani dinlerin, Musa'nın Tanrı'sının yaptığı da budur. Ancak öznedeki yarılmayı, arzu ve zevki ayırarak derinleştirmektedir. Ad'sız bir aktarıma dönüştürülen, Başka'nın yerini almıştır (Lacan, 2017: 72-95). Babasız bir çocuğun, kaygısını dindirme çabası parçalanmış, eksiltili özneyi kurmaktadır.

1.1.4. Foucault ve Derrida: Postyapısalcı Özne Eleştirisi

Lyotard'ın durum çözümlemesi ve aktarımı pek çok düşünürü parantez içinde kendilerini böyle tanımlamasalar da) postmodern veya post yapısalcı düşün biçiminin içine almıştır. Michel Foucault, Jacques Derrida ve Judith Butler bu düşünürlerden bazılarıdır (Saygın, 2014: 271). Lyotard'ın çözümlemesinde özne (ben) modern, büyük anlatılara, "özdeşleşme" yoluyla dahil edilen ve büyük amaçlar doğrultusunda bütünleştirilmek üzere; dil oyunlarının enformasyonu ile biçimlendirilip yönlendirilen, ancak büyük amacı gerçekleştiremeyeceğinin de bir şekilde farkında olan tek başına insandır (Lyotard, 1997: 42-44). Bu çepeçevre sarılmış "ben" bilgi enformasyonunun yönlendirdiği, şekillendirdiği; artık bütünün bir parçası olarak kalamadığından bireyselliğe giden bir dil oyunu çıktısı mıdır? Bu noktadan Foucault'un özneye bakışı ve eleştirisi açıklanmaya başlanabilir. Teorisini özne üzerine; eleştirel yönde, iktidar çözümlemesi ile modern büyük anlatıların çökertilmesi doğrultusunda kurmuştur. İktidarın temeli gördüğü ve ona karşı anti-Platoncu tarih tekniği soykütüksenel (soybilimsel) araştırma ile modernizmde zirve yapan batının metafizik anlayışına karşı çıkmıştır. Bu teknikle özdeşliği ve hakikati parçalamaya çalışmıştır. Orta Çağ'ın sonlarında yeşermeye başlayan akıl söylemi: önce deliliği, daha sonra iktidarın normlarına uymayan herkesi dışlamıştır. Bununla inşa ettiği özne, kurulan bilgi sistemini, kuşatıldığı için, içselleştirmek zorunda kalmıştır. Deliliği, şeytanın sahip olduğu hakikate ulaşma olarak gören din, bu noktadan geriye -masum insana- dönüşün mümkün olmamasından dolayı akli ön plana çıkarıp delileri ölü görmüş, hiçlikle bir tutmuştur. Toplumdan uzaklaştırılıp tecrit edilen, kapatılan deliler işgücü olarak değerlendirilmiştir, ki bu da iktidar, sermaye ve kontrolünün giriftliğini ortaya sermektedir. 17. yüzyıldan itibaren sadece akla değil, ahlaka da karşıt olarak deli gösterilmiştir. 19. yüzyılda tımarhane sistemi ile tıp dahil olsa ve karar mekanizması tıpçılar olsa da, kilise de hâlâ sisteme dahildir. Delilik doğa ile ilişkili olandan, toplumsal-hukuksal olana dönüştürülmüş ve yabancılaştırma başlamıştır. Siyasi olarak artık bir akıl hastalığı olarak tanımlanmıştır ve suçluluk bilincine dönüştürülmüştür. Baskı otoriteye dönüşerek, silah artık bakış ve dile dönüştürülmüştür (Saygın, 2014: 277-281). Bakışın en büyük iktidar silahına dönüşümü panoptic sistem kavramı ile ortaya konulabilmektedir.

Foucault hapishane sistemi ile bunu açıklar. İktidar, mahkumları gözler ancak mahkumlar iktidarı yani gözleyeni göremez (Saygın, 2014: 284-285). Foucault sofistleri kurucu özne olarak görürken, Sokrates ve Platon'la ortaya çıkan bilme ve söylemin öznesinin ve iktidar arzusunun bugünkü iktidarın metafiziğinin inşacısı olduğunu İleri sürmektedir. Ona göre bilgi etkinliğinin merkezi olan özne, bu etkinliğin kurucusu değildir (Saygın, 2014: 287). Bedeni, öznenin cisimlenişi olarak gördüğü için bu iktidarı ve metafiziğini aşmanın yolunu olduğumuz şeyin inkarında görmektedir. Sorgulamalarımızı dört noktada yoğunlaştırabiliriz: 1) Tersine Çevirme: Otorite ve disiplin gibi olumlu görünenlerin dahi söylemin parçalanması ile tersine çevrilmesi. 2) Kesiklilik: Söylemin birbirine dışlayan zayıf noktalarını bularak söylenmemişi söylemektir. 3) Özgünlük. 4) Dışsallık: İlk iki maddeye dayanmaktadır. Bu sorgulama metodu ile özneyi kuran iktidar metafiziğini dönüştürebiliriz, Foucault'a göre (Saygın, 2014: 292). Modern, hukuksal-söylemsel iktidarın bu disiplinle ilgili yönü yaşamı öne çıkararak, biyo-iktidar olarak insanları uysallaştırıp işgücü ve ekonomi aracı olarak kullanmanın yanında, bedene bir doğallık yaklaşımı ile nüfusu denetlemektedir. Bu denetimleri disiplini sağlama aracı normalizasyondur. Bu kullanılan teknikler bütünü "dispositif" olarak adlandırır ve güç ilişkilerinin yönlendirilmesinde kullanıldığını ifade etmektedir (Foucault, 2021: 16-18). Özgürlüğü pozitif özgürlük olarak tanımladığı ve hakikat kavramına saplanmamak, içindeki yaratıcılığı ön plana çıkarmak için sanat olarak gördüğü ahlaki özneleşme iktidarın kuşatmışlığını aşmanın yoludur (Foucault, 2021: 21-23). Bu kuşatılmışlığı farklı tarihsel değişimlerde inceler Foucault ve "bireyselleştirici iktidar", "pastorallik" dediği yapıya bakmaktadır. Hristiyanlıkla, Eski Yunan'dan tamamen farklı bir iktidar yapılanmasıdır bu ve dağınık bireyleri bir çoban bir araya getirebilir yalnızca; yani Yunan tanrıları gibi mülkün (toprağın) değil, insanların sahibidir çoban. Her daim şefkat ve iyilik gösteren, kollayan, koruyan bir tanrıdır çoban; sadece ihtiyaç duyulduğunda ortaya çıkmaz. Tüm bu iyiliğinin karşılığında da itaat bekler. Yani amaca ulaşmak için bir aracından, başlı başına amaca dönüşen bir tanrı (Foucault, 2021: 27-38). Koruyucu bir babaya dönüşen çoban, "devlet aklı" ile rasyonelliğe yerini bırakır. Bu rasyonelliğin maksadı dünya düzeni ile bir etik içinde yaşamak değil, gücüne güç katmaktır (Foucault, 2021: 47). Buna rağmen bireyselliğin önemi ve halkın tek tek yetenek, beceri ve erdemleri hâlâ önemliydi. Toplumu hakkında bilgi sahibi olan kral, yönetici vesaire ekonomik gücü elinde tutmak için gerekli ve yeterli şartlara bu şekilde sahip olmaktadır (Foucault, 2021: 48-51). Sonuç olarak siyasi rasyonalite bireyselleştirerek özel kılar ve bütünleştirerek hizmetini alır. Özgürleşme ise bu rasyonalitenin kökenine saldırının çıktısı olabilmektedir (Foucault, 2021: 56). Bu bireyselleştirme özneye dönüşüm sürecidir ve dönüşüm için üç tane nesneleştirme kipinden

ilki konuşan öznenin nesneleştirilmesi, ikincisi üretken öznenin nesneleştirilmesi, üçüncüsü ise yaşayan bir canlı olarak öznenin nesneleştirilmesidir (Foucault, 2021: 57-58). Bu nesneleştiren özne olma süreci kategori ve ikilikler üzerinden bir hakikat yasası dayatmasının, birbirine bağlı, karmaşık iktidar yöntemleriyle içselleştirilmesi yoluyla gerçekleşmektedir. Ki "özne" tabi olandır (Foucault, 2021: 62-63). Pastoral iktidar biçim değiştirerek devamlılığını bu şekilde sürdürmektedir. Bu dayatmalar alanını kurmak için özgürlüğü de yapılandırır ki sürekliliğini sağlayabilir (Foucault, 2021: 74-75). İktidar bazı ilişkilene alanları ile kendini özneler üretimi yoluyla kurar: 1) Farklılaştırma sistemi. 2) Amaç tipleri. 3) İktidar ilişkilerini uygulamanın araçları. 4) Kurumsallaştırma biçimleri. 5) Rasyonalizasyon dereceleri. İktidar, tüm bu basamakları kullanarak devletleşmektedir (Foucault, 2021: 77-79). Bu basamaklarla yasaklarken meşrulaştırılan cinsellik ve cinsiyet algıları Foucault' un araştırmasına eşlik eder (Foucault, 2021: 126-127). Freud ve diğer pek çok psikanalistin yasa-beden, içgüdü-baskı, bastırma-kültür arasındaki karmaşık ilişki bu alana nüfuz ederek insanların cinsellik ve cinsiyetler olarak yapılanmasına açıklama ve yer açmaktadır (Foucault, 2021: 136-137). İktidar teknolojileri olarak adlandırdığı bu karmaşık ilişkiler ve ilişkilendirmeler nüfus kontrolü ve bunun sağlanmasına yönelik yasaklamalar alanını da ortaya koymaktadır (Foucault, 2021: 147-148). Freud ve cinsellik tarihinde yer alan herkes baskıdan söz etmiş, böylece toplumun cinsellikle ilgili sınırlarını ortaya çıkarmıştır. Bastırmanın tarihi cinselliğin tarihini ortaya çıkarırken yasa ve yasaklamamanın tarihi aynı ortaya çıkarışı mümkün hale getirememektedir (Foucault, 2021: 153). Eski Yunan'a kadar döndüğümüzde kadın ve kadın cinselliği söz konusu bile değildir ve "baskı" altındadır; erkeğe bağlılık konumu söz konusudur. Oğlan-erkek arasındaki ilişki de bundan çok daha katı bir tabiiyet olup yine "dişil" görülerek hakimiyeti içermektedir. Erkeğin zevki ve zevk ahlakı tamamen dışlama ve bedene girme saplantısı üzerine kuruludur. Hristiyanlık öncesi etkenlik üzerine kurulu cinsellik aynı zamanda tehlikeli (sağlık konusunda) görülmeye başlanmış; Hristiyanlık sonrası da edilgen yapıya bürünerek tehlike algısı devam etmiştir. İstenç dışı ve ilk günahla ilişkili hale gelmiştir. Böylece arzu ve zevkin birbirinden koparıldığı, asıl olanın arzu olduğu bir noktaya gelinmiştir (Foucault, 2021: 192-195). Bedenden uzaklaştırılan bir özne inşasını bu aşamada tespit etmek de mümkündür. Erkekçe kendine hakimiyetini yani kadının bekaret konusu Eski Yunan dininin bir parçası olarak, kadının kendine hakimiyeti giderek "namus" a evrilerek bakire ve saf olma hali dişil olana yüklenmiş, içinden çıkılmaz bir sorunsal haline gelmiştir (Foucault, 2021: 209).

Roy Boyne'ye göre (Boyne, 2017: 24); Foucault'un modern "ben" eleştirisinin altında ataerkillikten uzaklaşamamış bir doğruluk ve cinsellik bağlamı görülmektedir. Önerdiği

ilkesiz direnişin 1978'de reşit olmamış kişilerle girilen cinsel ilişki konusundaki yasal düzenlemeye dair “yasayla bir yaş sınırı yerine çocuğun açıklamasına güvenerek hareket edilebilir” şeklindeki açıklamasına bağlam dışı bir şekilde bakarak şüpheli ve hiçbir şeyi kınamayan bakış açısını görebiliriz. Foucault’un itirafa verdiği bu değer aynı şekilde Derrida’da görülmektedir. Derrida’ya göre itiraf bir yetersizlik değil ayrımın eyleme dönüşmüş bir yadsınması olduğudur. Derrida’nın kartpostal yazılarında gözlemlenen yazının alıcı ve verici arasındaki etkinliği yok eden yapısı nesnel erkekliğin yansıması olarak görülebilirken, erkeklerin normal, kadınların ise bozuk olduğu yönündeki "normal" bakış açısına saldırısıyla buradaki erilliği nasıl kınadığı ortaya çıkmaktadır. Derrida’nın gel-gitleri yazılarında sezilmekte ve bu gel-gitleri eril erkin kendisi olmak ya da eril erkin etkisinde olan olmak arasında görülmektedir. Derrida, Foucault’dan farklı olarak ataerkil erkin varlığını kabullenmektedir. Derrida her ne kadar eril mantığın dışındaki bir alandan yazılarını bağlantılı olarak ele almaya çalışsa da sessizliğin tek yanıt olabileceğini de düşünmektedir; deliliğe ilişkin açıklamasındaki gibi konuşmak ihanettir (Boyne, 2017: 28- 31). Aydınlanma düşüncesinin doğruluk tezinden uzaklaşarak farklılık yaratabilecek olan feminizmin Derrida’ya göre çıkmazı karşı çıktığı tezin tersine doğru ilerlerken en az onun kadar "genellik" yoluna yönelmesidir (Boyne, 2017: 32-33). Derrida benzer şekilde Foucault’yu da eleştirir; kendisinin ötekinin ölümü konusundaki saldırganlık ve arzusunun, ötekiye duyulan hoşgörü ve özlemle eşleşmesinin karşısında; Foucault’da ötekinin yaşamını savunur görünüşünün ardında ölümünü arzulamaktan sahtekarca kaçışının yattığını iddia etmektedir. Ayrıca tarihselliğin yarı-nesnel yapısına bağlı kalarak, araştırma ve yazılarının genelinde “erkek” i sürekli kullanışı ataerkiye ciddi bir karşı çıkışa yönelmemesi Boyne’nin Foucault’ya diğer bir eleştirisidir (Boyne, 2017: 36-37). Bu eleştirilerin yanı sıra Boyne’ye göre (2017: 52-53), cinsel eşitsizlik problemine doğal eşitsizlik ve doğanın kuralı bakış açısını yadsımalı ve erkin bulunduğu noktaya, üstünlüğüne ilişkin haksız savunularına saldırılmalıdır. Foucault’un öz-disiplinini ve Derrida’nın dürüst ikiyüzlülüğünü birleştirerek bir çıkış haritası oluşturulabilir gibiyse de tam anlamıyla somut bir bakış açısı bulunamamıştır (Boyne, 2017: 54).

Derrida’ya göre batı metafiziğindeki karşıtlığın kurucu olan öğeleri kadın ve erkektir; söz, yazıdan daha değerli olduğu gibi erkek de kadından daha değerlidir ve erkek tamlığı kadın ise eksikliği simgelemektedir; özne bu sınır koyma işlemi ile kendini özerkleştirir (Tayat Orman, 2018: 25-26). Heidegger'deki yıkımı, Nietzsche’ye daha yakın bir nitelikte yapıbozum olarak kullanıp merkezde yer alan özneyi yerinden oynatmak ve hatta hiç olmadığını göstermeye çalışmaktadır. Ancak yapıbozum belli bir sistematığı, edimi olan

düşünme sistemi değildir, çünkü yıkım yerine bütünün yapılanışını anlama ile yeniden yapılandırmaktır. Derrida bunu yaparak her yazıdaki, kendi kendini yadsıma özelliğini deşifre etme amacındadır ve böylece bilinçli öznenin kontrolünün olmadığını göstermektedir. “Différance” ve “différance” kelimeleri arasındaki anlam farklılığında tespit ettiği; tanımlanabilen şey ve süreç olarak ayırt etme edimini, farklılık ve farklılaşma anlamları üzerinden; yapının hiç var olmadığı ya da sanıldığı kadar değişmezliği olmadığını göstermiştir. Bu iki kelime arasındaki a sesiyle yarattığı fark onun için sessizlik olan noktadır. Différance tüm düşüncelerimizin içindedir ve açtığı uzamı zamansallık olarak insana sunarken, şey kendiliğinden var olmadığı için hiçbir şey de différance’ın dışında olamaz. Özne dünyanın bu oluş oyunu içinde yer alan bir kavramdır. Özne bu kaygan konumuyla kontrol eden olmaktan çıkıp, aynı zamanda merkezi olduğu logos ve batı metafiziğinin de öne sürdüğü doğruluk bakışının sarsılıp dağılmasına sebep olmaktadır. Bunlar bir anlamda, logos-merkezliliğin dışladığı irrasyonel olanın sanıldığı kadar önemsiz olmadığını göstermektedir. Rasyonelliği oluşturan değişmezlik bakış açısı, irrasyonelliğe ve değişime yerini bırakmaktadır. Gösterge, ait olduğu bağlama göre sürekli değişirken; anlamın sabitliğinden söz edilememektedir. Derrida bu yüzden, hakikatin atfedildiği logosu yerinden oynatmak için aşağı görülen yazıya yönelir ve onu yapıbozuma uğratarak ses kökenli dünya tarihini ortaya çıkarmaktadır. Ölü ses olarak görülen yazının içinde, söylenmeyen sesi bulmaya çalışmaktadır. Varlık belirlenemediği gibi, özne de onu denetleyemez ve aynı şekilde anlamı da: çünkü anlam sonsuz yoruma açıktır. Bu nedenle Derrida metnin dışında herhangi bir şey olmadığını iddia etmektedir. Dil, öznenin bir işlevi olmaktan çok, öznenin différance ile içine girdiği ve böylece konuşan olarak var olabildiği bir oyundur. Ben, yani özne ekseninde kurulan batı metafiziği, varlığı anlamından koparmıştır ve gerçek yönüne hiçbir zaman ulaşamamıştır. Anlamın gerçek derinliğine ulaşabilmek için de özneyi yerinden oynatmak gerekmektedir, bu yüzden yapıbozum sürekli değişen yorumlarıyla yeni bir dil ekonomisi oluşturarak özneyi akışkan ve değişken bir hale getirecektir (Saygın, 2014: 302-308).

Différance’ın örtük bıraktığı ve farklılaşmış anlam Sokrates gibi düşünürleri baştan çıkaran unsurdur (Derrida, 2016: 33). Bilimin değil, bir anlatının nesnesi olarak, yazının hakikati (aslında hakikati yoktur), onun bilme ile karşıtlık içerisinde oluşan tanımı mit ile başlamakta ve bilmeden tekrar etmeyi ifade etmektedir (Derrida, 2016: 38-39). Bu mitte pharmakon (yazı) konuşan-tanrı-kral olan babaya sunulur ve baba tarafından reddedilir aşağı görülür; yazı hep şüphe edilendir. Burada Platon’un söze yani logos’a atfettiği babalık konumu ve sürekliliği gözden kaçırılmamalıdır. Kronolojiden sapan bir bakış açısının riskini alan Derrida, konuşan öznenin kendi “söz” ünün babası olduğunu iddia etmektedir; yani logos

değil, logosun kaynağı babadır. Logos oğul olarak kendi kendini, bir babanın varlığı ya da yardımı olmadan, yok etmektedir. Bu, baba yokluğu sayesinde, yazı özgüllüğünü kazanacaktır. Anlatının anlatıcısı tarafından yazı arzusu, baba katli arzusu olarak serilmiştir. Yazı (pharmakon, oğul, güvenilirmez olan), sözü (kral, tanrı, baba, doğruyu gösteren, güvenilir) öldürür, babasını katleder (Derrida 2016: 41- 44). Logos'un ortaya çıkışı, annelik öğeleriyle sunulmakta fakat yazının ve anlatının hiçbir noktasında kadın bulunmamaktadır. Doğum ve yaşama getirme gibi bir özelliği olmayan baba, anlatımda, kendisinde olmayan bu unsurları kullanarak logos'u meydana getirişini anlatmaktadır. Logos ile olan bu baba/ oğul ilişkisi, dilsel olanın öncesindeki doğal iletişimi kuramamasından dolayı söylev ve söz üzerinden kurulmaktadır. Babalık ve benzeri olan her şey kendisini logos' tan itibaren ortaya koyabilmektedir. Buradan yola çıkılarak yapılacak olan ters yüz etme girişimi ile babanın, babalığını iddia ettiği logos olmaksızın var olamayacağı ortaya çıkmaktadır (Derrida, 2016: 49-50). Özneyi kuran logos, annesiz ve doğuramayan bir babanın evladıdır; kendi kendini yok ediş evrilen. Söze karşı, yazı ve tıbbın tanrısı pharmakon hem ilaç hem zehirdir. Ölü söz olan yazının, aktardığı dilin farklı oyun ve kuralları ile, kültür içerisinde iletişim kurulmaktadır (Derrida, 2016: 74-75). Birbiriyle iç içe geçmiş olan gösteren ve gösterilen kavramı doğrultusunda, gösterge olan pharmakon, hastalığın doğal sürecini bozuntuya uğrattığı gibi (yaşayan varlığın düşmanı olarak), yazı da belleği zayıflatarak unutkanlaştırır ve bilgiyi azaltır. Bu yüzden kral-baba-tanrı yazıya karşı çıkmıştır (Derrida, 2016: 83). Pharmakon dışsallığı sebebiyle hiçbir zaman erdemli olamayacaktır (Derrida, 2016: 86). Tüm bu sunulan gerekçeler doğrultusunda, pharmakon ve yazı yaşam veya ölüm sorusu olarak kalacaktır (Derrida, 2016: 92). Pharmakon, logos'un tahakküm ve kararı ile kavranabilmektedir (Derrida, 2016: 112). Aletheia ve epistémè'ye beden ölümü karşılığında sahip olunabilmektedir. Bu sebeple ölüm korkusu vardır ve bu ölüm korkusundan kurtulmak için Sokratesçi eczacılığın kurtarıcılığına sığınılmaktadır. Tanrısal olarak ortaya konulan ölümü defetme ayinidir. Bu panzehir, ölüme karşı sonsuz yaşamın diyalektiğidir (Derrida, 2016: 117-118). Derrida, Platon'un Eczanesi yazısında, sonsuz yaşam arzusuyla ölüm korkusunu yok etmeye çalışan ve suskunluğun olduğu yerdeki kadınsal özelliklerle kendi devasını yaratmaya çalışan eril özneyi, yapıbozumla deşifre etmektedir.

1.2. “Özne” Kavramının Feminizm Tarihindeki Yeri

Feminist düşünce ve hareketin tarihi, döngüsel ve paradoksal olarak yüzyıllardır süregelen bir ötekileştirme, yok saymaya direnişin tarihi oluşu; bu ötekileştirmenin farklı formlardaki şiddetinin çağ fark etmeksizin, ayrı coğrafya ve toplumlarda anakronik olarak

yaşanması nedeniyle dalga, nesil ve benzeri kategorilere ayrılmaması gereken bir olgudur/oluşur. Her çağ ve dönemde ortak sorunlar ola gelmektedir. Kadın cinayetleri, eğitim hakkı (kız çocuklarının), eşit işe eşit ücret hakkı, cinsel özgürlük gibi geçmişte kalmasının beklendiği dışlama ve şiddet unsurları günümüzde varlığını korumaktadır. Bu sorunlara bazen liberal feminizm, bazen radikal feminizm, bazen ekofeminizm, bazense queer teori cevap üretebilmektedir (Hatta çoğu zaman tüm teori ve hareketler eklektik olarak bir cevap olabilmektedir). Bu sebeple dünya insan nüfusunun yarısının yok sayılmasına ve yok edilmesine karşı verilen bu mücadelenin tarihi, bu tezde dalga ya da kategorilere ayrılmaksızın (zihinleri karıştırmamak adına mümkün merteye kronolojik ve belli bir akışta ama çoğu zaman döngüsel ve anakronik biçimde) "özne" kavramının değişim ve dönüşüm bakımından, felsefi olarak ele alınacaktır.

1.2.1. Feminizm’de “Özne” Kavramının Değişim ve Dönüşümü: Kartezyen, Evrensel, Çoğullaşan Özne

Geneli, hâkim bireyselci bilgi anlayışına karşı olan feminist düşünürlerle aynı doğrultuda; feminist epistemolojisi de toplumsal cinsiyetin bilgi araştırması ile karakterize ola gelmektedir.16 yüzyıl sonları, 17 yüzyılda mevcut siyasi otoritelerin sorgulanışı ve eleştirisi ile bilginin edinimi ve muhakemesi konuları yeni yaklaşımlar doğurmuştur. Oysaki orta çağ yalnızca ikilik (empirik bilgi ve karşıtı olarak inanç) üzerine kurulu bir bakıştaydı. Epistemenin bu iki temeli, tanıklık için "doğa" ve "diğerlerini" kullanmıştır denilebilir. Buradan doğan çağdaş makullük fikri Kartezyen düşünürler tarafından dışsal olanın reddi ya da ona itaati mümkün hale getirmiştir. Empirizmin engel olduğu bu bakış doğa ve gelenekle birlikte olan bir tanıklıkla makullüğü oluşturacaktır. Ancak duyulara dayanan olgulardan başkasını (insan ve doğa arasında paralelliği olan) kabul etmeyen empirik bakış, bireyselcilikten kurtulamamıştır. Geleneksel epistemolojinin bireyselci yaklaşımı ve gerçeklik hakkındaki doğalcı metafizik ön kabulleri, "bilen" den bağımsız, öznel yanılsamalara dayalı yani toplumsaldan uzak bir bakış oluşturmuştur. Bu doğrultuda nesnellik yalnızca bireyselci epistemolojinin sorunu olmaktan çıkarılmalıdır. Değerlerden arınmışlığın nesnellik olarak görüldü geleneksel anlayış, "özerk bilen" in dışsal etkenlerden bağımsız olmasını öngörüyor olsa da tam tersine bu "bilen" değerlere yönelebilirdir. Empirizmin özelliği olan bu durum bireyselciliğin etkisi olarak da görülmemelidir. Empirik epistemik özerk öznel olarak dönüşen birey, tüm kontrol ve sorumluluğuyla şeyleri olduran faildir ve herkes böyle olmakla görevlidir. Bu noktada toplumsal cinsiyete epistemik bir problem haline getirebilecek natüralist epistemoloji, Tanesini için önemlidir. Çünkü Descartes'in tek başına amaca

dönüştürdüğü ve Kant'ın epistemolojisini eleştirerek iradecilikle formalizmi reddederler. Bu eleştiriler, toplumsallaşmış bilgi bakışını yani bireyin, diğerleri ve içinde olduğu toplumla ilişkili olarak bilgiye sahipliğine dayalı açıklamalara ulaştırmıştır (Tanesini, 2012: 53-63). Analitik Felsefe ile bireyselcilğin sonu düşüncesi baskınlaşsa da tamamen sosyal olarak inşa edilmiş bir epistemoloji anlayışı da bireysel bilgilerin var olabileceğini dışlamamalıdır. Bilgi, toplumsal pratiklerin temelinde olabilecek / oluşabilecektir (Tanesini, 2012: 66).

Arzuya ve mükemmellikten uzakta bir özne anlayışına götüren psikanalitik bakış önemli bir dönüşüm noktasını daha getirir. Tanesini, Evrensel öznenin erkek olduğunu farklı argümanlarla sunmaktadır. Anneden duygusal kopuşla, dışsal gerçekten bilişsel kopuş; özerklik ve nesnelliği kazandırır. Özne, benlik için duyguları muhafaza çabası esnasında özerklik için dışında kalan gerçekle bilişsel bağı kurma çabasındadır ve bu nedenle özne-nesne ayırımına yönelmektedir. Bilgi, bu ayrımı zorunlu kılmaktadır. Özne, erkek olarak tanımlandığından, ayrıştığı gerçeklik (doğa) kadın(sı) olarak algılanmaktadır. Burada özerklik, bir bakıma, tam ayrılma ile birbirine karıştırıldığı gibi nesnellik de nesnelcilikle karıştırılarak nesnellik hâkimiyetlikle (egemenlikle) bağlantılandırılmaktadır. Böylece özerklik, doğaya egemenlik kurabilen bir faili ortaya çıkarmaktadır. Bu benlik ile diğerleri arasında oluşan ayrışma çizgisi, kontrolü ele alan taraf olma kaygısına dönüşür ve içselleştirilerek hakimiyet kaygısı halini alır. Özerkleşen özne, güç sayesinde diğerlerine karşı hakimiyet kurması gerektiğini düşünerek egemenlik / itaat ekseninde bir ilişki kurmaktadır. Kontrol kaygısı, egemenliği istemektedir. Aile düzeni içerisinde baba, bu yapıyı sürdürür. Erkek çocuk özerkliği kadına hâkimiyetle, kız çocuğu itaat ve baştan çıkarma ile edinebilmektedir. Nesnellik egemenlikle karıştırılırsa bilen özne (erkek) ve bilinen nesne (kadın) ilişkisi, nesneleştirmeye dönüşmektedir. Nesne ilişkileri, Descartes'e varana kadar incelendiğinde, modern özne anlayışının kadınlığın aşılması üzerine kurulu olduğu, ikili yapısı görülmektedir. Erkeksi- kadınsı ayrımını aile bağlamında ele alan, Toplumsal olarak edinilen cinsel kimlik bakışına sahip bu psikanalitik yaklaşım maalesef tüm açıklamayı sunamamaktadır. Farklı kültürlerde nesne ilişkileri teorisi bir açıklama sunsa da aynı kültür ve yapı içindeki erkeklerdeki farklılıkları açıklamada yetersiz kalmaktadır. Nesne ilişkileri teorisini temel alan psikanalitik yaklaşım fiziksel ve toplumsal gerçekliğin arasında fizikseli, toplumsala indirgemesiyle bedensel farklılıklardan bağımsız bir toplumsal cinsiyet ortaya koymaktadır (Tanesini, 2012: 72-79). Aynı zamanda tüm modern özne, nesnellik, empirik bakış tanımları bilim için de tarafsızlık adına "olması gereken" olarak ele alındığından, bu tarafsız bilim dili de "erkek" ve "cinsiyetli" oluşunu göstermektedir. Konuşmak için mümkün tek konum haline getirilmesi de egemenliği kuvvetlendirmektedir (Tanesini, 2012: 82).

Bilgiyi kuran ve bilen akıl da bu yaklaşımdan payını almıştır. Doğa gibi beden de akıldan ayrıştırılmalıdır ve bedenselleşme ile ilişkili tüm şeyler, akıl idealine zarar verir. Bu sebeple feministler aklında erkek olduğunu öne sürmektedir. İtirazları kartezyencililiğin daha derin bir eleştirisi ve tarih, beden, dışlanan bilişsel becerilerin olmadığı bir akıl tasarımının reddidir. Descartes ile başlayan ikilik Kant'la yerine, konumunu sağlamlaştırmış ve baskısını uzun zamana yaymıştır. Hatta Platon'un erken dönemi incelendiğinde kadınsılıkla özdeşleştirilen bedensellik geride bırakılması gereken bir şeydir. Madde terk edilmelidir. Bacon'la pekiştirilen rasyonellikte tıpkı bilgi gibi gücü, hâkim olmayı gerektirir. Platon'da bilgi için aklın bir kısmının diğer kısmına hâkim olması gerektiğini savunmuştur. Bacon, bunu ileri götürerek kadınla özdeşleştirilen duyu ve maddeye hakimiyet olmaksızın rasyonelliğin imkânsızlığını vurgulamıştır. Rasyonalite, kadına hâkim olunarak ve kadınsılığın, dışıl olmanın dışına inşa edilmiştir. Kartezyenciler kadını "akıl ötekisi" konumuna yerleştirmiştir. Düşünmeyi metodik hale getiren Descartes, İçgüdü ve tutkuları dışlayarak, rasyonel ve irrasyonel alanları belirlemeye yönelmiştir. Akıl, kapsayıcı anlamından ayrıştırılmış hale getirmesiyle entelektüel yapıdan daha fazlası olabilecek bir yere taşımıştır. Rousseau'da bu üstün aklın tamamlayıcısı olarak kadının görevinin, erkeğin iyi bir yurttaş olması için, iyi özel kişi olma arzusu duymak ve kamusal alandan çekilerek erkeklere engellemek olduğunu iddia edecektir. Kadın doğa durumundan çıkamaz, bu yüzden de ilerlemesinde yeri yoktur. Hegel'de kadını aynı biçimde, ailenin özel alanına gönderir. Yalnızca kamusal alanda mümkün olan benlik-bilincine ulaşma ve özne olma, simgesi kadın olan özel alan (doğa ve aile) aşılabilir. Kadınları özneleşme sürecinden mahrum bırakmıyor gibi görünse de özel alan ile yapmaktadır. Bu akıl anlayışları kadınları eksik erkek, irrasyonel ve tamamlayıcı konumlarına mahkûm etmektedir. Kadınlar, sahip olmadıkları atfedilen birtakım özelliklerle tanımlanır, yani erkek normlarıyla. Bedenliliğin maddeliğin modern rasyonel özne tarafından yok sayılmasına karşı gelen çözüm önerilerinden biri Luce Irigaray'dendir. Tehlikedeki akıl kurtarılamazdır ancak çözüm irrasyonelitede aranmaz; Bunun yerine bedensel kaynakların da düşünmede rolü olduğu ileri sürülmektedir bu durumda yapılacak şey modern öznenin yapıbozumdur. Akıl ile cinsel farklılık ilişkisini; radikaller geleneksel akıl anlayışında bu ilişkiyi elzem görürken; reformistler özne ve bilinci özdeş gören Kartezyen bakışı sürdürürler. Ancak psikanaliz bu varsayımı bilinç dışı ile çürütmüştür. Tabi ki psikanalizin yolunda da kendine-hâkim benlik anlayışının yok olma problemi mevcuttur. Bu sebeple bilinemez niyet, faillik de ortadan kalkmasına neden olabilir. Bireyler, kendi kararlarıyla davranamıyorsa, eylemlerinin sorumluluğunu da alamazlar. Ancak feminist politika adına da önemli olan faillik, nasıl dönüştürülmeli ki eşitlik amacına ulaşılabilir?

Yine de psikanaliz niyeti yok etmez çünkü iddiası, Kartezyen öznenin bilinçli şekilde sahip olunduğunu ve kontrol altında tuttuğunu iddia ettiği "inanç ve arzular"ın kültürel sembol, simgelerin bilinçsiz şekilde içselleştirildiğidir. İnsan, özne, içkin niyetliliğe sahip ve hâkim değildir; bu niyetleri ve psikolojik halleri anlamlarının kültürel kökenlerine inerek çözümlenebilir. Öznenin doğrudan bu anlamlara ulaşamaması kendine hâkim özne olmadığını gösterir ve "inanç ve arzuları"nı tamamen kontrol edemez. Eylem ve inançlar toplumsal pratiklerin inşasıdır. Bu pratikler normları belirleyendir. Bilgiyle ilgili toplumsal pratikler dahil, hepsi, güç ilişkisine (egemenlik kurma, kontrol) bağlıdır. Rasyonalite de aslında ortak toplumsal pratiklerdir ve bunlar sorgulanabilir. Rasyonel bir sorgulama ve eleştiri, içeriden bir eleştiri olup reformistlerin yöntemidir; pratikleri sorgulayarak değişime zorlamada ilk yöntemidir. İkincisi ise güç ve egemenlik barındıran sosyokültürel yapıya karşı, kadın ve beden ilişkisi ile siyasal müdahaledir ki, bu radikallerin dışarıdan eleştirisidir. Modern epistemolojinin örtük normlarına değişimi getirmektedir. Bu doğallaştırılan cinsellik yargıları, bedenliliğin, yalnızca biyolojik ya da yalnızca sosyal inşa olduğu fikrinden çıkıp; birbirleri ile etkileşiminin kabulü ile bireyin bedensel farkındalığının bilincimizde her zaman kültürel ve sosyal olarak inşa edildiğinin fark edilmesi gereklidir. Farklı bedenler farklı şekiller de ben algısı geliştirecektir, ancak bu ben algısı toplumun etkenlerine maruz kalmadan, sınırlanmadan, bağımsızca kurulamamaktadır (Tanesini, 2012: 259-275).

Felsefe de sınırlılıklarını kabul etmez ve her şeyi açıklayabilmeye yönelir. Bu yoksunlukla başa çıkmada "kadın" ı imge olarak kullanır. Felsefe, rasyonelliğini dışlama üzerine temellendirir ve böylece "felsefi imge"yi kurar. Akademik çevrede de aynı şekilde kadınlar dışlanır; dahil edilenler de çok fazla taviz vermek zorundadır (Tanesini, 2012: 278-279). Tanesini burada çıkışı, eski felsefeyi düşüncelerin siyasal, rasyonel eleştirisinde görmektedir (Tanesini, 2012: 282).

Feminist epistemolojilerde postmodernizme dâhil edilen Lacan, Irigaray, Kristeva, Derrida, Foucault kendilerini böyle adlandırmadıkları ve birbirinden oldukça farklı yaklaşımları da olsa katkıları bu başlık altında incelenmektedir. Postmodernizm, farklı teorilerden işlevsel olarak basitçe yararlanmayı sakıncalı bulmayan, orijinallik iddiası yerine bu vasfı ön plana çıkaran, ABD kökenli benlik, bilgi, dil ve güç konularındaki teorilerden oluşmaktadır. Her bir düşünür birbirinden tamamen bağımsız teori ve fikirler öne sürse de temel ortaklıkları söz konusudur. Tanesini bu ortak temalardan, rasyonalitenin rasyonelleşmeye özdeşliğine ve öznenin aşkın güçlerin kontrolünde olduğu düşüncelerine karşı duruşta aynı tarafta yer almaktadır. Güç arzusundan uzaklaşmayan akıl anlayışı tehlikelidir ve "bilinçli, kendine hâkim özne" den uzaklaşmak özerkliği engelleyici değildir.

Aydınlanmacı ve modern epistemolojilerin aksine postmodern epistemoloji onların yerine yeni bir şey koymaya çalışmamaktadır. Bilgi teorileri onlardan farklı olduğu gibi amacı da farklıdır. Geleneksel, egemen söyleme direnişin amacıyla değil, direnişin haklılığını gösterebilme ile ilgili teorilerdir (Tanesini, 2012: 283-289). Eleştirdiği bir nokta ise Tanesini'nin; Kuzey Amerikalı postmodernist feministlerin, erkeklerin yerine kadınlara ayrıcalık tanıyan, kadın Egemen bir epistemolojiyi önermeleridir. Feminist epistemoloji, herkesin bu görüşleri onaylaması gereken bir yapıda olmamalıdır ve bu anlayış düalizm sorununu çözemez (Tanesini, 2012: 294). Bilgi konusunda, pek çoğunun özneyi merkezî problem olarak görmeyişi, öznenin erkek olduğunu ortaya koyarak bilgi üzerindeki etkisini değiştirmeye çalışan feministlerce de eleştirilir. Foucault'nun görüşlerini dayanak olarak özne teorilerinin merkeziliğinin reddinin, feminist mücadeleyi olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir. Feminist epistemoloji öznenin başlayarak geleneksel bilgi teorilerinin içeriğini deşifre etmektedir. Postmodernist feministlerse Aydınlanmacı özne anlayışında da, nihilizmden de sıyrılmayı önermektedir. Bilgi üzerinde öznelliğin merkezî bir etkisinden daha farklı etkenler olduğuna dikkat çekmeye çalışmaktadırlar. Özellikle Hekman'ın görüşlerinden yola çıkan Tanesini, onun Irigaray'in epistemoloji anlayışının da erkek merkezci olduğunu öne sürdüğünden bahsetmektedir. Siyasî ve politik olarak öznelliği savunan feministler, epistemoloji ile ilgilenmezler ve mücadelede gerekli oluşuyla, postmodern öznellik bakışını reddetmektedirler. Siyasal kimliğin dayanışma için gerekliliğini savunanlar için, bu postmodernist yaklaşım parçalayıcıdır. Postmodernistlerse dayanışma için ortak, paylaşılan bir kimliğe ihtiyaç olup olmadığını sorgulamaktadır. Postmodernistlerce, kimliğe dayanan, öznedeki temellenen dayanışma temelden de yoksundur. Aydınlanma sonrası düşünürler, insanın özünü içeren önermelerin zararlı etkilere sahip kurgular olduğunu ileri sürerler. Metafizik özne, kimlik ve insan doğası tanımı sadece belli bir grup insanı (beyaz, batılı, heteroseksüel, orta sınıf erkeği) sunmaktadır. Böylece sadece bu koşullara uyanlar birey olarak kabul görürler. Benzemeyenler dışlanmakta, yok sayılmaktadır. Bu metafizik kimliklerin sosyal inşa olduğunu ya da tamamının reddini savunan postmodernist ve Aydınlanma sonrası düşünürler; kültürel normlardan oluştuğunu iddia ettikleri kimliklerin yapıbozumunu önermektedirler. Diğerleri ise muhalefet için kimlikleri zorunlu görmektedir. Tanesini ise; bu düşünürlerin tamamının kimlik tanımını yanlış ele aldıklarını, kişinin kendinin bazı özelliklerinin bir betimlemesi olmadığını aksine bir "onaylama" olduğunu ileri sürmektedir. Bu onaylama, metafizik bir dayanaktan ziyade siyasal bir onaylamadır ve değiştirme girişimidir. Bu betimsel olmayan kimlik açıklamasıyla, postmodernistlerin mevcut kimlikleri reddiyle ortak zeminde buluşmaktadır; siyasal mücadele için gerekliliğini de

ortadan kaldırmaz. Ona göre kimlikler sosyal olarak inşa edilmektedir (Tanesini, 2012: 304-311).

Duruş noktası teorisyenlerinin, suskun kadın yerine (bastırılmanın hem nedeni hem sonucu olan suskunluk) bilgi üreticisi olması gerektiğini savunmasının temelinde, bu özelliklerin sosyolojik ve psikolojik temellerinin deşifre edilmesi yatmaktadır. Ve bilgi kesinlikle politikadan bağımsız değildir. Bu noktada feminist epistemoloji, bilginin her daim politik olduğunu savunan postmodernistlerle kesişmektedir. Sadece öznde temellenen bir feminist epistemoloji konusundaki eleştirilerinde, postmodernistlerin haklılık payı vardır. Duruş noktası teorisi / epistemolojisi buna isabetli bir örnek oluşturur. Psikanalitik teorinin, duruş noktası teorisindeki rollerinden ilki, duruş noktalarının alanını genişletmektir. Marksizmin bastırılanların epistemolojik duruşlarının özel ve ayrıcalıklı oluşu ile ilgili yorumu önemlidir. Psikanalizin kişilik betimlemesi ile kadınların farklı bilgi yaklaşımı haklılık göstermektedir. İkincisi ise, "bilen" e uygun olana dair göstergelerdir. "İdeal bilen" kadınlıkla ilişkilenecektir. Bu ikinci durum Tanesini tarafından, öznenin sınırlandırılmasıyla (beyaz, Heteroseksüel erkek) benzer şekilde eleştirilmiştir (Tanesini 2012: 317-318). Buna ek olarak postmodernizmin kayıtsızlığını ve şüpheciliğini de reddetmektedir (Tanesini, 2012: 320).

Klasik liberaller ve eşitlikçi liberaller arasındaki fark, liberal feministlerin çoğunluğunun eşitlikçi liberaller olması olarak yansımıştır. Klasik liberaller, devletin, temel insan haklarını korumak dışında hiçbir müdahalede bulunmamasını savunurken, eşitlikçi liberaller bunun yanı sıra ekonomik eşitsizliği önlemek için de müdahale etmesi gerekliliğini savunmaktadır (Tong ve Botts, 2021: 28-29). İlk liberal feministler kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin yetişme ve yaşam şartlarından kaynaklandığını, özel alana hapsedilen herkesin rasyonellikten uzak olacağını savunmuştur. Kadınların mülkiyet, miras ve çocukları üzerindeki haklarını yok sayan kanunlar eşleri tek kişi sayarak Aslında erkeğe indirgemiş ve tabi etmiştir. Mahkemeler önünde yok sayılmak, 19 yüzyılda ortak bir kadın itirazıdır (Donovan, 2019: 26). Eğitimin de aynı şekilde kız çocuklarını, "rasyonel erkeğin" "duygusal kadın" olarak tamamlayıcı yetiştirmesi de eşitsizliği pekiştiriyordu. Eğer erkeklerle aynı şartlarda yetişirse ve "rasyonel" olursa kadınlar, "duygusal" anne, kız çocuğu ve kız kardeşlerden çok daha dengeli, sadık, sevecen olurlardı. Kantçı ahlaktan etkilenen bu görüşler, özerk birey olmaları için kadınların da eşit şansa sahip olmaları gerektiğini ileri sürüyordu. Bu bakış erkeklerin vasıflarını sorgulamadan iyi ve doğru kabul etmekteydi. Kadınlarda "erkekler gibi" birey (özne) olmalıydı. Asıl talep kendi kaderini kendi tayin eden rasyonel öznel olmaktır. Bunların dışında ve aksine fikirler de mevcuttur. Özgürlük

başkalarına engel olmama koşuluyla olmalıydı ve eğitimin yanı sıra erkeklerin sahip olduğu siyasî ve ekonomik haklara kadınlar da sahip olmalıydı. Annelik hakkında da farklı bakış açıları vardır. Biri boşanma gibi durumlarda bakımın zorlukları nedeniyle az çocuk yapmayı, diğeri ise boşanmanın çocuklardaki olumsuz etkilerinden kurtulmak için geç evlenip çok çocuklu, geniş aile kurmayı öneriyordu. Annelik de kadın öznenin yok sayılamaz bir parçası olarak görülüyordu. Kadınların kariyer ve kamusal hayat yerine geleneksel aile ve özel alanı tercih ettikleri konusunda da fikir ayrılığı, bir taraf olarak doğallaştırırken diğer taraf olarak yadsımağataydı. Hem özel hem de kamusal alanda birey ve özne olarak var olmak kadınlar için zor olabilirdi ve bunun için eve hizmetçi alınabilirdi. Peki hizmetçi kadının çocuklarına kim bakacaktı? beyaz ve imtiyazlı kadınların siyasî, eğitimsel ve ekonomik haklarına odaklanan ilk liberal feministler, beyaz olmayan kadınları yok saymakla birlikte ikili cinsiyet algısı içinde "erkek özne"yi eleştirmeksizin yol almıştır. Elbette ki siyasî, sosyal, ekonomik haklar konusundaki çabaları ve günümüze etkileri de yok sayılmamalıdır. Oy hakkına yoğunlaşan süfrajetteer bu hakkı geç de olsa elde ettiler. 1960'larda ikinci bir mücadele döneminde liberal feministler (reformist ve devrimci olarak farklılıkları ile birlikte) eşit haklar konusunda ekonomik ve cinsel özgürlük fırsat eşitliği alanlarında çalıştılar. Irkçılıkla cinsiyetçilik arasında bağ kuran bazı feministlerce, beyaz olmayan kadınlar için ve onlarla birlikte de hareket edilmeye başlansa da lezbiyenler "lavanta tehdit" olarak dışarıda bırakılmıştır. Aile içi şiddet, tecavüz gibi önemli meseleler de gündem dışı kalmıştır. Radikal üyelerin tepkileriyle, hareketin önde gelen örgütü Ulusal Kadın Örgütü 'ne (NOW) erkeklerle eşit haklar için mücadele eden tüm kadınları (lezbiyen, beyaz olmayan ve benzeri) savunmaya yönelmiştir (Tong ve Botts, 2021: 31-49). 80'li yıllara gelindiğinde hem kamusal hem özel alanda var olan kadınlar sorunların hepsini aşmış değildir. Kadınsı ve erkeksi özellikleri buluşturan androjenlik bir çözüm olarak sunulmuştur. Kadınların üreme ve cinsel rol, hak ve sorumluluklarının ötesinde bir eşitlik çabasına girmesi gerektiğini ileri süren androjenlik, hümanizme yaklaşmaktaydı. Bu aynılık fikri, yasaların tarafsızlık maskesinin ardında erillik ve erkek kıstaslarının olması nedeniyle, kadınların bu eril standartlara zorlanmasının bir yöntemi olacağından eleştirilmiştir. Farklılık bakışı da kadınsılık klişelerinin pekiştirilmesinden başka işe yaramamaktadır. Eşitlik sağlanana kadar pozitif ayrımcılık yapılmasını savunan eşitlikçi liberaller de mevcuttur. Savundukları birey ve özne olarak kadının ömrünü tamamlama, sağlıklı yaşama, güvenli sevgi bağı kurma gibi hakların yanı sıra toplumsal cinsiyet, cinsiyet, sınıf, ırk, sakatlık ve sosyoekonomik şartlar nedeniyle baskıya uğrayanların haklarıdır (kesişimselliğe yoğunlaşan liberal feministler) (Tong ve Botts 2021: 51- 56). Liberal feminizm bireyi (özneyi) toplumun inşasının bir parçası ve toplum için feda

edilmemesi gereken bir yapıda görerek kadınları ve insanları ele almıştır (Tong ve Botts 2021: 66).

"Kişisel olan politiktir" söylemi ile bir araya gelen ve öznel deneyimlerin Aslında eril yapılanmanın tüm kadınları maruz bıraktığı şiddet, saldırı ve baskıyı ortaya serdiğini ileri süren radikal feministler; radikal- liberter ve radikal-kültürel feminizmler olarak görüş farklılıklarına da sahiptir. Radikal-liberter feministler eril yapılanmayı salt dışıl olanla değiştirmeye çalışmanın, kadınların özne olarak varoluşunu kısıtlayacağını iddia ederek androjen kadın özne/bireyi önermiştir. Doğallaştırma girişimleri, ataerkinin bir cinsiyeti güçlü diğerini güçsüz kılma girişimleridir. Bu yüzden feministler bu girişime karşı durmalı ve tüm toplumsal cinsiyet kategorilerine birbiriyle ilişkiliğini yücelterek yaklaşmalıdır. Hem erkekler hem kadınlar ataerki inşası toplumsal cinsiyet rollerine ve yapılanmalarına karşı duruş göstermelidir. Biyolojik farklılıkların abartılması kadınların cinsiyetin yükünü tüm toplumsal, dinî, sosyolojik kurum ve boyutlarda içselleştirmesiyle kadına yüklemektedir. Reddederse zor kullanılarak rolüne döndürülmeye çalışılacaktır. Edebî tanımlamaların bu rolleri (pasif, edilgen kadın) pornografik şekilde insanlara işlediğini de vurgulamaktaydılar. Buna ek olarak neo-Freudcu psikologlar ile Parsonscu sosyologlar da bu toplumsal cinsiyet rollerini saldırı ile empoze etmekteydi. Freud teorileri dönemi için ilerici olsa da öğrencileri farklılığı derinleştirerek empoze etme yoluna gitmişlerdi. Parsons'un kuramını da kültürelinden ziyade doğal/biyolojik gören takipçileri bu farklılığın yarıklığının açılmasına neden olmuşlardır. Gerçek bir androjen toplum, iki cinsiyetin de dışıya verdiği değerini erile verdiği ile eşitlemesi koşuluyla oluşabilirdi. Odipal karmaşa ve enestinin ortadan kalkabilmesi için yapay dölleme ve kan bağı üzerine kurulmayan aile önerisi de radikal-liberter feministlerden gelmiştir. Androjen toplumu kurabilmenin bir yolu da budur. Radikal-kültürel feministlerse "dışılığın" olumlanıp öne çıkarılmasını önermişlerdir. Onlara göre kültürel farklar olsa da ortak bir dışı doğası mevcuttur ve erkeklerden çok daha iyi özelliklere sahip olduğu için de kadınlar erkeklere hükmetmelidir. Patriarkların paradigması Tanrı'ydı ve kadınlarda erkekler de bilinçlerinden atmadığı sürece kadınlar birey / özne olmaları mümkün değildir. Tanrı yarattığı doğa ile kopuktur ve doğanın simgesi kadın da üretkenliği ile nesne/ ötekidir. Temelinde nekrofil yatan bu patriark kadının bedenini yok etme üzerine kuruludur. Ayrıca tüm "kadınsı" özellikler ataerki inşası olduğundan olumlu-olumsuz tümü reddedilmelidir." Vahşi dışı" ideali bu "kadınsı" lığın yerine konmalıdır, ancak öyle anaerki düzenin gerçek kadınlığı yaşanabilir. Cinsellik konusunda da radikal- liberter feministler karşılıklı haz ve tatminin sağlandığı ilişkileri, cinsel azınlıkların kısıtlanmasına da heteroseksüellikteki baskıya karşı çıkıldığı gibi reddedilmesi gerektiğini savunmuştur. Radikal-kültürel feministlerse,

kadını nesne / köle, erkeği özne/efendi konumlayan tüm cinsel pratik ve ilişkilere, cinsel şiddeti içeren pratiklere karşı çıkmışlar ve kutuplaşmanın olmadığı (ikilik karşıtı) tam bir rıza içeren eşit ilişkiler olması gerektiğini savunmuşlardır. Pornografiyi, bu görüşler doğrultusunda, radikal- liberter grubun yadsımadığı, aksine radikal-kültürel grubun karşı çıktığı açıktır. Fuhuş konusunda da taraflar aynı duruşu gösterdiler. Radikal-kültürel feministlerin seks kölesi ticaretine verdiği tepki, bu kötülüğün kadının birey/ özne olmasına ne gibi bir katkısı olacağı yönündedir. Ancak radikal- liberterlerin gösterdiği noktada seks işçiliğinin, yok edilme çabalarının, hastalıkların yayılmasında ve kadınların sınır dışı edilişlerinde polisle sekse zorlanmasının daha kötü sonuçlar olduğudur (Tong ve Botts, 2021: 67-85). Anneliği dişiliğin gücü olarak gören (istisna feministler hariç) radikal kültürel feministlere, kadını hayattan alıkoyduğu gerekçeleriyle ve başka örneklerle radikal -liberal feministler karşı çıkmışlardır. Anneliği doğallaştıran standardizasyon, bir tarafta olumlu ve gücü ifade eden olarak algılanırken, diğer tarafta bu doğallaştırma kadına pek çok yük getirisiyle olumsuz ve bilimsel olarak çözülmesi gereken (dışsal gebelik gibi) bir durum olarak görülmüştür (Tong ve Botts, 2021: 87-104). Ayrılıkçı lezbiyen feminizmin mücadelesi ve karşı çıkış noktaları görmezden gelinemezdir. Özellikle dışi cinselliğinde eril iktidarın etkisini ortaya koydukları unsurlar hâlâ geçerliliğini korumakta ve cinsiyet, toplumsal cinsiyet aracılığıyla kadının benlik inşasını biçimlendirici aşılammıştır. Kadınların, erilliğin kurduğu penetratif cinselliğin dışında bir cinselliği olduğunun yok sayılmasının, üreme becerilerinin kontrol edilmesinin ve çocuk yetiştirme biçimlerinin kısıtlanmasının, fiziksel olarak sınırlandırılmasının, sanal metalar olarak nesneleştirilmesinin, yaratıcılıklarının engellenmesinin, bilgi ve kültür alanından uzaklaştırılmasının yaygın, geniş ve yok edici etkilerini günümüzde de yaşamaktayız (Tong ve Botts, 2021: 108).

Marksist ve sosyalist feminizmler bakışına gelirsek; Sovyetler Birliği ile eşitlik hayalinin yerle bir olmasının ardından, sosyalist feminizmler diğer tüm sorunları sınıf ile cinsiyeti birleştiren bir bağlamda sistematik olarak ele almaya odaklandılar (Tong ve Botts, 2021: 117). Üretim yoluyla toplumu kuran erkekler ve kadınlar, kurdukları toplum tarafından da biçimlendirilir. Bu yüzden pek çok genel geçer deyim aslında yalnızca söz değil, toplumdaki belirlenmişliklerin yansımasıdır. Kadınlara yönelik tüm bu baskıları anlamlı şekilde çözümleyebilmek için kadınların işlerindeki konumunun ve benlik algılarının arasındaki bağlantıları anlamak gereklidir (Tong ve Botts, 2021: 119). Örneğin kapitalizmin sunduğu liberal ideolojilerin ortaya koyduğu taşıyıcı annelik ve fuhuş, kadının yapması beklenen İşlerin sunumudur ve sosyalist feministlere göre yoksul ve cahil bir kadın bu işleri yapmaya yöneldiğinde özgür bir seçim yapmaz aksine mecbur bırakılmıştır (Tong ve Botts,

2021: 121). Kadınların kendilerini kendisi değil, öteki olarak algılamaları, yabancılaşmalarını çok daha tehlikeli kılmaktadır. Benlik anlayışlarını aile ve yakın çevrelerinin takdiri üzerinden kurmaları parçalanmış bir benlik kurmalarına sebep olmaktadır. Marksist ve sosyalist feministlerin bu sebeple öncelikle amaçları kadının bu dış uyaranlara ihtiyaç duymadan kendi bütüncül deneyimleri ile benlik algılarını kuran kadınlardan oluşan bir dünyadır (Tong ve Botts 2021: 125). İkiliklerden arınmış ve kişinin insani potansiyeli ile birliktelik içinde özgürce, toplumsal rolünü inşa edebileceği Marksist vaat, Marksist ve sosyalist feministlerin bu ideolojiye eğilimlerinin nedenini göstermektedir (Tong ve Botts, 2021: 127). Engels'in tarım toplumuna geçişle özel mülkiyetin baba soyluluğa geçişi sağladığını ve böylece erkeği burjuva, kadını proleterya haline getiren sömürü şeklinin başladığını savunması; ayrıca biyolojik çocukları güvence altına alma amacıyla tek eşliliğin ortaya çıkışını ortaya koyması teorik kökleri oluşturmada feministler tarafından kabul edilmiştir. Engels bu sorunun kökenine çözümü, mülkiyeti ortadan kaldıran sosyalist düzende ve kamuya atılan kadınla, çocukların bakımının ve büyütülmesinin toplumsallaştırılmasıyla bulmuştur (Tong ve Botts, 2021: 130-131). Marksist ve sosyalist feministlerin ev içi emeğinin toplumsallaştırılması sağlanmadıkça kadının özel alandan ve baskısından kurtulamayacağına dair düşünceleri mevcuttur. Eğer kadın bu işler için, kendi kontrolü altında ücretle çalışırsa sorun çözülebilirdi. Erkeklerle iş verenlerin bu ücreti karşılaması en doğru çözümdür. Tabii bu işlere ücret ödenmesinin kadını bu ev işlerine mahkûm etme ihtimali de mevcuttur. Özel alandan çıkmasını ve birey/özne olmasını tamamen de engelleyebilir. Geleneksel cinsiyetçi iş bölümünü köklendirme ihtimali de göz önüne alınmalıdır. Çağdaş sosyalist feministler, tüm ekonomik, siyasi yönetim biçimlerinde kadının ev içine hapsedilmesini birinci (erkek) cinse, ikinci (kadın) cinsin tabiiyetiyle açıklama getirebildiler. Bu da sosyalist ve materyalist olarak kendini yeniden adlandıran Marksist feministlerin iki teoride ilerlemesine yol açmıştır: 1. Kadınlara baskının iki sistemli açıklaması ve 2. Etkileşimli sistem açıklamasıdır. İkili sistem açıklamaları kapitalizm ve ataerki arasındaki baskı rollerini irdeleme üzerine kurulmuştur. Radikal feministlerle görüşlerinin kesişimleri mevcuttur (Tong ve Botts, 2021: 133-138). "Marksist Feminizm", Radikal feminizm ile etkileşimlerinden dolayı farklılaşmasıyla "sosyalist feminizm" olarak çağdaş adını almaktadır (Donovan, 2019: 134). Marksist ve sosyalist feministler gelir ve sınıf farkına göre kadınların farklı kültürlerde gördükleri baskıların unsurlarının ne kadar farklılık gösterdiğini ortaya koydular (Tong ve Botts, 2021: 162). Farklı sınıflardaki kadınların gördükleri baskı türleri benlik algılarını, yabancılaşma biçimlerini (bedenine, çocuk ve ailesine, emeğine, benliğine) etkilemiş; radikal feministlerin

alışmalarını genişletici biçimde emek, sınıf, sistem ve ekonominin etkilerini marksist ve sosyalist feministler daha açık serimlemiştir.

Eş zamanlı olarak beyaz olmayan kadınlarda hakları için mücadele ederken özellikle birinci dalga döneminde liberal feminist beyaz kadınlardan çok daha farklı sorunları olduğunu da kavrayıp, ortaya koydular. İlk olarak onlar da hem beyaz kadınlarla birlikte hem de ayrı olarak oy hakları için mücadele verdiler. İkinci dalga dönemi de çok farklı değildir: bilinçlendirme grupları aşikâr beyazdır. Bu yüzden beyaz olmayan kadınlar ABD'de kendi bilinçlendirme gruplarını kurmuşlardır. Bu gruplar beyaz kadınların aksine yalnızca toplumsal cinsiyeti değil, kompleks ve sistemi olarak ırkçılık, sınıfsal baskı, homofobinin de dahil olduğu bir baskı unsurları bütünü olduğunu ortaya koydular. Üçüncü dalga olarak adlandırılan dönemde "beyaz olmayan kadınlar" ifadesi, bambaşka koşul ve kültürlerden kadınları ve sorunlarını aynı kefeye koyması veya irdelenip çözümlenerek çözüm aranması yolları arasındaki gidişatına göre farklı çağrışımlar arasında gidip gelmiştir. Bu dönemin en önemli adımı "beyaz olmayan kadınların" birey/ özne(l)liği bakımından "kesişimsellik" terimi ve onu ortaya koyan Kimberlé Crenshaw'unkidir. Beyaz kadınların uğradığı cinsiyetçiliğin kabul edilmesine rağmen beyaz olmayan kadınlara hem ırk hem toplumsal cinsiyet ayrımcılığının çeşitli yaşam deneyimleri alanlarında şiddetli bir biçimde yaşatılmasının göz ardı edildiğini, "kesişimsellik" terimi ortaya çıkarmaktadır. Irkçılık konusundaki çalışmalar toplumsal cinsiyetin de dahil olduğu karmaşık ve birbirinden farklı durumları görmezden gelerek bu kadınların yaşadığı baskıyı arttırmaktadır. Ana akım feminizm de bu kayıtsızlığıyla aynı sonuçlara ve artmasına katkı sağlamaktadır. Bu durum baskının ne kadar kompleks ve basit tespit/ çözümlerden uzakta olduğunu "kesişimsellik" ile ortaya koymaktadır (Tong ve Botts, 2021: 165-169). Ötekilik, benlik kavramlarını ırksal, sınıfsal, kültürel açılardan ana akım feminizmden farklı boyutlarda irdelemeleri ve üzerlerindeki baskının hem kendi kültürlerine ait erkekler hem de beyaz erkekler ve beyaz kurumlar tarafından ayrı ayrı biçimlerde nasıl uygulandığını dünyaya duyurmuşlardır. Yerli feminizmde modern ve radikal feminizmin, Anglo-Avrupalı kültürün aksine kendi kültürlerinde kadını mağdur değil, fail ve güçlendirici rolünü, yapısını vurgulamıştır. Ancak sömürünün kültürel bozuculuğu nedeniyle yerli toplumlarda da istismar, tecavüz, şiddet ortaya çıkmıştır ki bu Avrupa merkezli bakış açısının yerli kültürünü yanlış yorumlaması ve kendi baskı unsurlarını yerle toplumlarına empoze edişiyile ortaya çıkmıştır (Tong ve Botts, 2021: 194-196). Küresel feminizm ise birbirinden farklı baskı türlerinin bağlantılarını serimleme çabasıdadır. İki hedef için farklılıklar ve benzerlikler üzerine çalışılmalıdır: kadının özel ve kamusal hayatını kendi kontrolüne alarak özerkliğini kazanması ve kadınların adil ve eşit bir toplum mücadelesinde baskının azalması

için çalışmasıdır (Tong ve Botts, 2021: 204-205). Sömürgecilik sonrası feminizmin değindiği temel noktalarda kendilerinin Avrupa kökenli düşünce ve standartlara göre değerlendirilmemesi ile, sömürgeleştirilmiş toplumlarda kadınların cinsiyet ayrımından yaşadıkları baskının sömürgeleştirme etkisiyle daha fazlası olduğudur (Tong ve Botts, 2021: 213). Ayrıca dünya gelir dağılımının eşitsizliğinin; gelişmiş ülkelerdeki insanların zenginliğinin devam ettirilmesi için geliştirmekte olan ülkelerdeki insanların yoksulluğuyla sağlanmasının kadınların özerklik, benlik, hak ve baskıya karşı mücadelesindeki önemine vurgu yapılmıştır (Tong ve Botts, 2021: 218). İnsan kaçakçılığı, seks turizmi ve ev hizmetçisi olarak alınıp seks işçiliğine zorlanan kadınların ve bu durumun toplumlardaki diğer kadınların üzerindeki yıkıcı etkilerini görmezden gelen hükümetlere karşı çalışmalar yürütmüşlerdir. Ulus ötesi feminizmi, bu iki feminizmden; kadınlar arası tüm farklılıklara duyarlılığı, küresel bir kız kardeşlik fikrini dayatmaması, kesişimselliğe dayalı bir dayanışma anlayışı ayrı bir yere koymaktadır. Ayrıca gerektiğinde bir araya gelebilen aktivist kadınları ön plana çıkarmıştır kapitalist hegemonya ve diğer (cinsellik, toplumsal cinsiyet, ırk, ekonomik sömürü) hegemonyaların ulus-devletle ilişkilerini de tespit etme çabaları arasındadır (Tong ve Botts, 2021: 220-222).

Psikanalitik yaklaşıma yönelen feministler ataerkinin etkilemediği bir toplum ve cinsiyet tasavvuru ile bebeklik, çocukluk yıllarına ait deneyimlere ve toplumsal cinsiyetliliğimizi ortaya koyma aracı olarak dilsel yapıların dönüştürülmesine yöneldiler (Tong ve Botts 2021: 236). Psikanalitik eleştiriye başlarken; bazı feministler kadının ötekileştirilip, değersizleştirilmesinin altında erkeğin doğurganlık özelliğini kıskanmasının yattığını iddia etmişlerdir. Kaç çocuğu olursa olsun kadın yalnızca bir uyarıcıdır (Donovan, 219: 197). Bu noktadan itibaren Freud'un teorisine olan farklı yaklaşımlar ele alınacaktır. 70'li yıllarda, Freud'un teorisine direkt sert bir şekilde karşı çıkan feministlerin dışında bir de onun teorisinin pire-odipal kısmına yeni bir bakış açısı ile anneliğin kadınların görevi olarak kalmamasının yaratacağı eşitlik etkisine dikkat çeken feministler de olmuştur. Birey/öznelere üstünlük/ aşağılık olmayan inşası ve failliğini mümkün kılmak için bu yoldan ilerlenmesi gerektiğini düşünmektedirler. Örneğin Dinnerstein pire-odipal dönemde, anneye bütün haldeyken bedenlen ayrılınca, dış dünya olarak annesini (kadını) gören bebeğin ilişkilerinin kopması korkusunun erkeklerde bu bağı tamamen koparmaya, kadınlarda da erkeğin kontrol alanına girerek bağdan kurtulma isteğine yol açtığını savunmuştur. Bu yüzden erkek cinsellik olarak da karşıdaki ile ilişkiselliğe ihtiyaç duymazken, kadın erkeğin ağzına bağlı olarak haz duyar ve tabiiyet halini alan bu ilişki ile annesi ile olan bağı koparmaya çalışır. Anne ile kurulan bağın geride bırakılma isteği karmaşık, cinsiyetli,

bireyleşme/özneleşme sürecini ve patolojikleşmeyi getirmektedir. Doğduktan sonra bebekle en çok ilgilenenin kadın olması, babanın sonradan ve az dahili olması da kadının nesne (o), erkeğin bağımsız, fail, özne (ben) algılanmasına neden olmaktadır. Ayrıca bedenlerimizin algılanış farklılıkları, ölümlülüğe mahkûm bir canlı olmanın yanı sıra bir de kadının bedeninin kanaması ve sıvıları dışarı atarak kirlilik algısına dayalı erkeklerin muaf bedenlerinin oluşu, kadının kendine erkeğe tabi ederek, erkeğin de kadına aktarımla arınarak kendilerine cezalandırmalarına dayanmaktadır. Kamu ve özel alan rol ayrımı da çocukluktan kurtulamayan insanların handikabını büyütmektedir. Erkeklerin sonluluk fikrine karşı kurduğu bu dünyanın patolojikliğini engellemenin yolu, Dinnerstein'e göre, babanın da çocuk yetiştirmede anne kadar rol almasıdır. Chodorow'da anneye kız çocuktan farklı olarak cinsel bağ kurma isteği olan erkek çocuk, babadan korkarak aşk bağlılığını yok ederek erkek iktidar alanına geçmektedir. Kendini kadınla zıt tarafa koyarak da bunu pekiştirir. Kadın da annesini tatmin eden ve özerk benliği temsil eden baba gibi olmak ister ve eril iktidarın simgesi olan penise karşı kıskançlık duvar. Bunun altında hem cins olan anne ile "uzun vadeli ortak yaşarlığı" ve "narsistik aşırı özdeşleşme" si yatmaktadır. Chorodow'da bu karşıtlığı bitirmenin yolunu ikili yetiştirme modelinde görmektedir (Tong ve Botts 2021: 241-249). Juliet Mitchell, Freud'un psikoseksüel gelişimini, biyolojiyi temel alan "toplumsal yorumlama" olarak görmüştür. Ona göre küçük bir topluluk üzerinden kurulmuş bir teori olsa da farklı toplumlar için de uyarlanabilir. Ona göre erkek takası, insanların ataerkil niteliğini Açıklar (Tong ve Botts 2021: 254-255). Lacan'ın Freud'u yorumlamasıyla ve ona gelen eleştirilerle psikanalitik feminizmde farklı yollarda ortaya çıkarılmıştır. Lacan, babanın yasasına dahil olamayan kadının, zorlamayla dahil edilmesinin eril dil yoluyla sağlandığını iddia etmiştir. Kadının, erkek zihninden çıkan dille, kendini ifade etmesi imkansızdır ve iki seçeneği kalır: ya bu dilin dışında saçmalayacak ya da içinde sessiz kalacaktır. Irigaray bu sessizliğin büyük önemine odaklanır. Ayrıca ona göre ruh ya erildir ya dişi; kesinlikle biseksüel olamaz. Erkeğin dilinden ve gözünden var olan "erkeksi kadınsı" yerine, belli bir tanımlamadan uzak, kadının gözünden ve dilinden "kadınsı kadınsı"nın bulunmasını önermiştir. Kadın ve kadın cinselliği farklılığı gözetilmeksizin, erkeğe göre tanımlanmış ve eksiklik olarak (penis kıskançlığı) tanımlanmıştır. Erkeği yansıtmazsa kadın "yoktur". Bu yüzden kadınlar etken ve dişi (tarafsız olmamalı hiçbir zaman) bir dil kullanmalılardır. Tarafsızlık, bilim, felsefe ve diğer batı disiplinlerinde Faili (erkeği) gizlemenin yoludur. Bu yüzden taraflı (dişi) öznel olunmalıdır kadınlar tarafından nokta ayrıca çokluğu barındıran dişi cinselliği yaratılmalıdır. Çünkü eril, tekil, düz, teleolojik cinsellik, tüm yaşam alanları ve toplumsal yapılarda hakimdir ve sadece cinsellikten ibaret değildir. Bu yüzden lezbiyen ve otoerotik pratikleri önerir nokta bir de

kadınlar, erkeklerin kadın tasvirlerini abartarak geri yansıtmalıdır. Sembolik düzeni alt üst etmek için taklit etmenin önemli olduğunu ancak tehlikelerinden sakınarak bu riskin alınması gerektiğini söylemektedir. Fallus merkezli mantığa karşı çıkışın bir yolu da kendinle çelişmektir. Kristeva farklı bir perspektif kullanmıştır. Anneye ait, şiirsel ve göstergesel dilin pre-ödipal dönemindeki varlığını ve yerini noktalı, babaya ait, mantıksal ve sembolik dille ödipal ve post-ödipal dönemle, tamamını olmasa da büyük ölçüde bırakmaktadır. Yine de göstergesel, Lacan'ın aksine, sembolik dilin hem içerisinde hem dışı arasındadır. Döngüsel, öznel, duygusal ve sınırların dışındaki göstergesel, sanat ve özellikle edebiyatta kendini dışı vurur. Sembolik düzene taşın, göstergesel; Kristeva'nın özgür insan tanımını da ortaya çıkarır: kadınsı ile erkeksi, kaos ile düzen arasındaki akışı yakalayabilenlerdir. Irigaray'ın aksine biyolojik özdeşleşmeyi reddetmiştir. Çocuk kimle özdeşleştiğine göre, az ya da çok "kadınsı" veya "erkeksi" özellikler gösterecektir. Ona göre kadın gibi konuşan erkeklerin artması devrimi sağlayacak olandır. Cinsel farklılık yerine genel farklılıklara yoğunlaştı, ikili bakışı reddetti ancak eril, dişil cinsel farklılıkları da yok saymadı. Cinsel kimliğin kazanılması ve faillığe giden yolun başı, anneden ayrılmadır. Freud'un teorisindeki erkeklerin çocukluk dönemi karmaşaları, kadın nefretini öne çıkaran mitik çözümlemelerle ele alınmaktadır ve erkek çocuk, bağımsızlığını annesiyle tüm kadınsılığı retle kazanmaktadır (Donovan, 2019: 209). Kristeva'nın dilinden erkek bunu anneyi "iğrençleştirerek" sağlarken; kadınsa anneye özdeşleşmesini ileri taşıdıkça ayrılmasını zorlaştırmaktadır. Erkeğin kadını "iğrenç" ve ötekilerin dahil edildiği alana bir nesne olarak yerleştirirken, onu toplumun tüm uyumsuzlarıyla bir araya getirmekte ve daha güçlü olma potansiyeli arttırmaktadır. Kadın için tamamen anneye ya da tamamen babayla özdeşleşmenin tehlikeli olduğunu ve bundan kaçınması gerektiğini savunmaktadır. Göstergesel ve simgeselin arasındaki akışkan kadın, sürekli bir yabancılaşma haliyle kendine psikozdan koruyabilecektir (Tong ve Botts, 2021: 260-269).

Bakım/özen odaklı feminizmin faillik ve öznellik sürecine yaklaşımı etiğe farklı bakış açıları ile iç içe geçmiştir. Kohlberg'in sosyal gelişim teorisinin eleştirisi bunlardan biridir. Bu gelişim teorisinin belli (eril) düşünüş yapılanması, kadınların ahlaki olarak düşük seviyelerde muhakeme kabiliyeti olduğunu gösterir/varsayar. Aksine böyle bir sonucun sebebi ölçektir. Düşünür şekillerinin farklılığı birini diğerinden üstün kılamaz ve diğerine göre ölçemez. Bu feminist bakış bu şekliyle androjen insanı fail olarak işaret eder ancak Gilligan'a ait bu bakış bakım/özen etiğine meyilli kişileri, adalet temelliden daha ideal görmesiyle yönünü değiştirmiştir. Kız çocuklarının, erkeklere göre bu eteğe yönelik insanlara dönüşmesinin daha olası olduğu vurgusu, kadınlardan yana ağır basan bir görüş doğurmaktadır. Başka bir

feminist düşünür de "eros, kadınsı ruh" un, "logos" tan üstün veya düşük olmadığını ama logosun yanında, anlayış ve duyarlılığın yani eros'un etikte daha işlerle bir yaklaşım olduğunu öne sürdü. Etik anlamda "iyilik" kavramı duygusal düzlemde yeniden inşa edilmelidir. Gerçek anlamda özen, yalnızca iyi niyetli olmakla değil, belirli insanlarla uzun ve aktif karşılaşmalarla mümkün olabilmektedir. Aile bireylerine yakınlık duyguları bu sebeple daha fazladır ve bu yakınlığın genel bir etik halini alması için farklı araçlarla çevre genişletilmelidir. "Etik ensest" ten kurtulmanın yolu budur; "kişisel" ve "formel" olarak iki yolla işlerlik kazanmaktadır. Özen gösterme davranış ve tutumları evrensel ancak ilişkiler bireye özel ve onun özelliklerine özel yaklaşımla olmalıdır. Doğal olan özenden üstün olmayıp onunla bağlantılı bu özen tutumu, gerekliliklerin istekler doğrultusunda sürdürülmesine çabalamaktır ki bu da Kant etiğinin aksidir (Tong ve Botts, 2021: 275-280). Annelik etiği de bunlarla bağlantılı olarak gelişmiştir ve özen gösterme üzerine kurulu bu etik özel alandan kamusal da taşınmalıdır. Annelik biyolojik olduğu kadar kültürelidir. Çocuk doğurmak biyolojik olarak kadınların ayrıcalığı olsa da bakım, özen, büyütme erkeğin de yapabileceği ve üstlenmesi gereken bir sorumluluktur. Annelik, kadına özgü ve doğal olarak onda oluşan İrrasyonel duygular bütünü değildir, bunlar öğrenilmiştir. Burada kurucu eylem çocuğun hayatını korumak ve sürdürmektir. Ayrıca çocuğun gelişimini desteklemelidir ve eğitimi üstlenmelidir. Bir itiraz da feminizmden, ahlakın yalnızca kamusal ve üstün meselelerle değil, özel ve hayatla yakından ilişkili olması gerektiğidir (Tong ve Botts, 2021: 287-291). Başka teorisyen ve feministler de özgü ve mitik bakışla indirgenmemek adına "bağlılık ilişkileri" ve "bağlılık emekçileri" düşüncesini ortaya atmıştır. Bu bakış açısından, özerk ve bencil fail anlayışı yerine kendi ihtiyaçlarında dahi başkasının ihtiyaçlarını gören bir şeffaf benlik anlayışı çıkmaktadır. İhtiyaç duyulduğu sürece kişi yükümlüdür. Zorla (kölelik gibi) sağlanan özen gösterme ilişkisi bunu kesinlikle sağlamamaktadır (Tong ve Botts, 2021: 294-295). Sonuç olarak bu ettiğin işlemesi için erkeklerin kendi hakkıymış gibi talep etmemesine ve kadınların zorlanma yoluyla mecbur edilmediği ve hissetmediği koşullar gereklidir (Tong ve Botts, 2021: 303).

Ekofeminizm, tüm tartışmalı unsurların yanı sıra genel anlamda, kadın ve doğanın kurtuluşunun birlikteliği üzerine kuruludur (Tong ve Botts, 2021: 306). İnsanın ihtiyaçlarına göre çevrenin ve doğanın kullanılabileceğini savunanlar ve bu tutumu eleştirerek, bu tip düşüncenin Descartes'le pekişen akıl-madde ikilinin, Yahudi, Hristiyan gelenekle gelen bir bakış açısı olduğunu ileri süren farklı bakış açıları mevcuttur. Bütünün yani tüm doğanın devamlılığı için ölüm, çürüme ve ekosistemin kendi kendini yenileme dinlemeyi lineer, sonsuzluk ve araçsal doğa (eril) fikirlerine karşıdır (Tong ve Botts, 2021: 308-309). Böylece

doğa ile özdeşleştirilen kadının da yok edilmeye çalışıldığına ulaşılmaktadır ancak indirgemeci bir yaklaşımla değil, felsefe, bilim, tarih gibi çoklu alanlarda eklektik çalışmaların sonucu bu iki saldırı hedefi bağlantılanarak ortaya konulmuştur. Vejetaryen ekofeministler hayvanların parçalanarak satışını, kadının da bölümlere ayrılarak fetişleştirilip taciz, tecavüze uğramalarını, porno unsuru olarak kullanılmalarını aynı eril düşünce biçimi olarak görürler ve hem derin ekolojiye dahil olurken hem de insan merkezli sorun tespiti yerine asıl tehdidin ataerkil yapılanmadan geldiğine vurgu yaparlar (Tong ve Botts, 2021: 312-313). İster ruhani pagan ekofeministler olsun ister dönüştürücü ekofeministler; toplumsal eril kavram eşleştirmelerinin anlamını tahakkümden uzak, içkin, barışçıl yönde değiştirmeye çabalamışlardır (Tong ve Botts 2021: 320-325). Türcülükten, ikilikçilikten ve aşırı tüketimden uzak; doğacılıktan, cinsiyetçilikten arınmış birbirine özen ilişkisi ile bağlı bir canlılık, dünya bakışıdır ekofeminizm.

Varoluşçu feminizmin öncü, önemli fikirleriyle farklı feminizmlerin de kapısını aralamış ismi Simon de Beauvoir'ın faillik, özne ve nesne ilişkilerine dair çalışmaları Sartre'dan etkilenmiştir. Erkeğin benliği, kadının ötekiyi üstlendiği eril sistem, kadınlara bu bakış açısını içselleştirmeleri için pek çok noktadan saldırmaktadır. Biyolojik olgular toplumsal olarak yorumlanarak bu ilişkisellik ağı ortaya konulmaktadır (Tong ve Botts, 2021: 346). Bastırılan ve yüceltilen cinsel dürtülerden başka kaynaklar da vardır. Penise duyulan haset, penise tanınan ayrıcalıklardır aslında ve fizyolojiden bağımsızdır. Kadın, penis iktidarının ötekisidir. Ontolojik yanı da olan kadının ötekiliği yönetimler ve ideolojilerden bağımsız şekilde hepsinde yaşanmaktadır. Özel mülkiyetini ortadan kalkması yeterli değildir, eril kontrol arzusu kaldırılmalıdır. Ölüm, doğurganlığa üstünlük sağlamıştır. Toplumsal roller tüm bu eril kontrolün en önemli aracıdır. Eş ve anne rolleri kadının benlik gelişimine ket vurmaktadır. İş kadını pozisyonu da kendisinden beklenen "kadınsılık" nedeniyle aynı tehdiye içermektedir (Tong ve Botts 2021 348-351). Kadının aşkınlığı ve özne olabilmesi için, erkeklerle birlikte kamusal alanda çalışmayı, kadınların nazarında değişime yön veren entelektüellere dönüşmeyi, toplumda sosyalist değişim için çabalamayı, eril ötekileştirilmeyi reddetmeyi önermiştir (Tong ve Botts 2021: 353-354).

Postyapısalcılığın temel araçlarından yapıçözüm iki safhaya sahiptir: ikiliklerin ters-yüz edilmesi ve yerinden etme ya da yer değiştirmedir (Demir, 2014: 102). Postyapısalcı feminizmde öncelikli Judith Butler'ı incelersek; Foucault başta postyapısalcı teorisyenlerden etkilense de onun eşsiz özgünlüğünün altında toplumsal cinsiyet ve cinsiyetin aynı şey olduğunu aydınlığa çıkarması yatmaktadır. Her insan doğumunda kendini atanan iki cinsiyetten birini üstlenerek yaşamaktadır. Bu atama içinde o cinsiyete özgü birtakım

edimsellikleri içerir ve davranışlarıyla düşünüşü de buna göre şekillenmektedir. Belli söylemsel alanların içinde (heteroseksüel, transeksüel ya da homoseksüel olsun) yalnız toplumsal cinsiyet değil, aslında cinsiyet de davranışlarımızın performatif tekrarlarıyla kurulmaktadır. Tabii bu cinsiyeti öylece istediğimiz gibi inşa edebileceğimiz anlamında değildir, toplum ya da iktidar alanlarının yarattığı söylem ve belirlenimler insanı, benliği kontrol altında tutar ve bu belirlenmişliği aşmak üst seviye sabır ve yaratıcılık istemektedir. Sınırsız bir toplumsal cinsiyet ve cinsiyet seçiminden değil, bu ihtimallerin çoğullaşmasının, yaşanabilir bir dünya kurmasından bahsetmektedir. Ötekileştirilmenin, nefret cinayetlerinin, tecavüzlerin, tacizlerin ve pek çok kötülüğün, yalnızca cinsiyet nedeniyle, Bazı insanların diğer insanlar gibi (heteroseksüel erkek olmamasından) dolayı başına gelmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Cinsiyet edimselliğini net olarak ortaya koymak için performans ve performatiflik kavramlarının ayrımlarını serimlemiştir. Gözleme dayalı açıklama ve edimsel açıklama bu farkı oluşturur. "Hava sıcak." ile "Kızınız/oğlunuz oldu." farklıdır çünkü ikincisi insan bedenine cinsiyet/toplumsal cinsiyet tayin etmektedir. Bu doğrultuda kişi biçimlenmiş bir hayata dahil olmaktadır (Tong ve Botts, 2021: 364-366).

Butler, Kristeva, Cixous postyapısalcı, postmodern gibi kategorilere alınsa da onların böyle bir kategori içinde yer alma gibi bir yazı ya da beyanları bulunmamakla beraber felsefe ve feminist felsefe tarihinin bu iki alanına yerleştirilirler. Ancak burada kategorilere değil düşünüş biçimlerine göre yakınlıkları açısından bu şekilde işlemekteyiz ve postmodern çatıda da edebî yanı ağır basan, kadınlara kendi yazım dilini ortaya çıkarmayı öneren Hélène Cixous'un düşünceleri genel olarak ele alınacaktır. Erkek yazım fallus merkezli yapıdadır ve sosyokültürel nedenlerle de kadınlarınkinden üstün görülmektedir. İkilik ve karşılıklığa entegre bu yazım biçimine Cixous bulunuyordu. Birini ayrıcalıklı kılan bu karşıtlık bakışı, ikili kavramlarla gerçekliği bölerek darmadağın etmiştir. Bu yüzden erkeklerin "kadınlar için" belirlediği sınırların dışında bir yazım biçimine çağırmaktadır. Kaos ve dönüşüm, değişimin yazımıdır bu noktalı, bilgelik yılını bir sistematik yazılı değil: çünkü yükü kendini aşmış tıkanmıştır. Cixous iyimser ve neşeli bir yazına sahiptir. Kadın yazarlara, ikili düzenden kurtulma konusunda çok güvenmektedir. İd'i, arzuların temeli olarak gördüğünü gösteren ifadeleri de bulunmaktadır (Tong ve Botts, 2021: 371- 374).

Üçüncü dalga (hatta son birkaç yıldır 4 olarak adlandırıldığı çalışmalarda mevcuttur) olarak adlandırılan feminizmler yeni nesil ve ikinci kuşağın eleştirisi ile: özcü "kadın tanımı" ve postmodernizmin sentezciliğine karşı çok seslilik ve eylemsel odaklı hale gelmiştir. Basit ve net tanımlamalardan uzak, böylece belli kategorize etme biçimleri engelleyici çalışmalar üretmişlerdir. "Kesişimsellik" olgusunu, baskının farklı biçim ve yüzlerini irdelemek için

kullanırlar. Onlar için farklılık, mesafe koyucu bir şeyden çok, her şeyin oluş halleridir. Aynalık yerine çelişkiyi besleyici görmektedirler (Tong ve Botts, 2021: 383-384). Gelişmiş ülkelerdeki kadınların gelişmekte olan ülkelerdeki (Üçüncü Dünya Ülkeleri) kadınlarla ilişkisi de tam ortasında kaldıkları "çiftedeğerlilik" in bastırmasına cevaben güçlü, sınırsız bir mücadele olarak olumlu geliştirildiği gibi olumsuz cepheden yaşanamaz ve her açıdan yoksul olarak da kurulabilmektedir. Bu açıdan bu ülkelerdeki kadınların sesini duyurması da "ayrıca" zorluklarla karşılaşmaktadır. Üçüncü dalga feministler değil, dinsel, cinsel yönelim, kültür ya da yaşayış biçimlerine yargılamadan yalnızca tüm kadınların istediği gibi sorduğu sorularına cevap bulmaya çalıştığı için bağlamları "Bırak dağınık kalsın" olarak tanımlanır. Cinsellik anlayışları, makyaj yapmak, estetik ameliyatlar onların konusu değildir. Çünkü bir kadın kendini nasıl bütün ve güçlü hissediyorsa öyle yaşamalıdır (İkinci dalganın aksine). Böylece üçüncü dalga muğlaklık alanlarında çoklu konumlara sahip kimlikler meydana getirmektedir (Tong ve Botts, 2021: 387-389). Ve artık yeni sorunlara, yeni sorular ve cevaplar aranmaktadır: cyberpunk. Teknoloji gücüne sahip büyük şirketlere karşı, teknolojiyi kullanarak bağlantı ve gereklilikler dahilinde bir araya gelme yöntemleri kullanmaktadırlar. Tabii ki sınırlayıcı ve katı örgütlenmeden uzak görünen bu yöntemler, aslında gündem etkileyici olmaktadır. Bu yepyeni çağı yeni cevaplar arayan, etiketlemeden uzak, acil çözümler üretmek adına işlevli birlikteliklerden kaçmayan, biyoloji-kültür kaderini ve cinsiyet/toplumsal cinsiyet ikiliğini reddeden üçüncü dalga (ya da dördüncü dalga) feministler geçmişini tekrar etmezler: kendilerine "grrls" demişlerdir. Kızgın ama bir o kadar da eğlenceli hem de ciddi bu "kızlar", olumsuz dil ifadelerini ters-yüz etmekte de başarılıdırlar. Sürtük Yürüyüşü (Slutwalks), bir polis memurunun "kadınların haklı olabilmesi için sürtüp gibi giyinmemesi" gerektiği yönündeki beyanına cevaptır (Tong ve Botts 2021: 391-393).

Feminist Queer teoride başka bir perspektif sunarken, "grrls" le de kesiştiği yerler bulunmaktadır. İnsan arzusu, cinsellik, toplumsal cinsiyet üzerine, heteroseksüelliği tek ve zorunlu seçenek olmaktan çıkaran teorik çalışmalardır. Bugün daha çoğulcu isimlere de dönüşen LGBT kısaltması, LGBTQİA olarak yeni yamalarını almaktadır (LGBTQQIAAP). Queer olmak, tüm normatifliği retten ve sınırsız kendilik anlayışı ihtimallerinden gelmektedir. Norm görülen her şeyden sürekli bir sapma halidir. Kimlik(siz)likten duyulan onurdur (Tong ve Botts, 2021: 397-401).

İKİNCİ BÖLÜM

JULIA KRİSTEVA'YA GÖRE “ÖZNE” VE FAİLLİK

2.1. Julia Kristeva: İğrencin Ötesinde İnşa, “Süreçteki Özne”

Özcülük karşıtı olmasına rağmen süreç ve faillığe açılan bir öznellik inşasına yönelik teorisiyle Julia Kristeva, geleneksel toplumsal cinsiyet kimliklerini, Freud ve Lacan'ı eleştirerek, yasa ve hakikatin istikrarını parçalayan “iğrenç” alanıyla aşarak önemli bir filozof, düşünür haline gelmiştir. Hijyen eksikliği yerine asıl yasa ve düzenin kurduğu özneyi bozanın oluşturduğu, bilinçdışının hiçbir zaman tamamen bastırılmadığından doğan iğrençlik alanı (ab-ject). Bu bastırılmazlık, özne-nesne ve içerisiyle (ben)-dışarısı (öteki ya da dış dünya) arasındaki sınırları belirsizleştirir. Bu sebeple özne “tam” olarak kurulamaz ve kendini tehdit altında hep savunma hâlinindedir. Bedeni dışarıdan ayırma ve bedensel bütünlük benliği geliştirendir ancak vücut sınırları (mukus, dışkı vs.) ile ölüm bunu kesintiye uğratır. Buradaki iğrenme sınırları aşmayla kendine yabancılaşma nedenidir ve bu yaşam-ölüm-yaşam döngüsü doğuran dişillikle bağdaştırılarak iğrençlik alanını dişil olan üzerine kurmaktadır (Doncu, 2017: 334-335).

Kristeva, kitle ve kitle feminizminden de uzaklaşarak tekil olana yoğunlaşmaktadır. Kitlesele özgürlük hareketlerinin aynılaştırmasına karşıdır. Kişinin bir gruba ya da birtakım kıstas ilkelere uymadığında özgür olmadığı çıkarımını faşizm olarak görür ve eleştirir. Özgür, yaratıcı birey olmak tekillikle mümkündür. Platon'un khôra'sı, Kristeva için anne ile bebeğin vücut bağıyla ortaya çıkan semiyotiğin kendisidir. Öznenin inşasında araç olan khôra (semyotik bağ), durağan ve sabit olmayan özneleşme sürecinde tekrar tekrar dönülen bir yerdir ve oradan her geri dönüş inşayı devam ettirmektedir. İnsan tarihi, kültürü ve dili de içine alan bu dönüşlerle yaşam boyu sürekli öznelliğini inşa eder (Bağcı, 2017:55-58).

2.1.1. Ab-ject Kuramı: İğrenç ve Öteki

Arzulanabilirliği ve iticiliği arasında gel-gitler yaşatan “iğrenç” lik. Nominal olarak ya da hayali bir nesnesi yoktur. Zevk nesnesi ya da her ikisinin bağdaşımı da değildir. Özne-ben nesnelerle ne kadar özdeşliğe yöneliyorsa, iğrençlik de bir o kadar karşıtı ve kaçınılan, dışlanmış olandır. Her ben'in kendi nesnesi, her üstben'in de kendi iğrenci vardır. Üstben'in dışladıkları yani iğrenç olan “birilerinin”, “babanın”, “toplumun” bizim için tasarladığı ve arzuladığı acıdır. Kültürün kurguladığı korkuluklardır (Kristeva, 2018:13-15).

İlkel bir dürtü ile yemeğe, dışkıya duyulan tiksinti, varlık sebebi anne-baba arzusunun yansımalarına da yönelir ve iğrenme varlık'ın bedeniyle, ben'in bedenle ayrışmasına kadar ulaşır. Bedene dair her şey iğrençlik sınırlarına itilirken, ben yüceltilir. Üstben sonsuzluğu arzular ve ölümden korkar. Ölümden kaçmaya çalışan ben tiksintiyi bir savunma olarak kullanır. Çünkü üstben sonsuzluğu arzular ve ölümden korkar. Kültür, ölümü de iğrencin alanına yerleştirir ve özne ölüm korkusunu iğrenme ile bastırarak inşa olur (Kristeva, 2018:15-17).

Olmak istenilen özne ile benlik arasındaki mesafe iğrenmeyi getirir. Tanrı, baba, kutsal olma arzusuyla; kendi en temel arzularından vazgeçerek yaşanan eksiklik duygusu; karşılık veremeyen, var olamayan, yüzeye çıkamayan, hep geri planda kalan anneden kopma arzusuyla anne varlığına karşı verilen benlik savaşı asıl ben'i iğrenme ile baş başa bırakır. Bu benlikten iğrenme, korkunun en temelini oluşturur (Kristeva, 2018:17-19).

Freud'un bastırma ile bilinçaltına (bilinçdışı) attığı ve aslında ayırdığı, ben ve öteki algısına eklemli iğrenme aslında bütünlüklü bir dışlanma durumudur. Öteki, borderline (sınırdaki) kişiliklerde bilinç düzeyine böyle yansır ve yüceltici (estetik ya da mistik) bir söylemle kendini dışa vurur. Arzuyla eşleştirilen forklüzyonla ifade edilen aslında budur (Kristeva, 2018:19-20).

"İğrenç" varlık değilken onu "varlık" a getiren kişi bunu yapmak için özdeşleşmez, arzulamaz; kendisini ayırır ve konumlandırır. Bu kişi dışlasa da kendini de o "iğrenç" e dahil eder. Çuvaldızı kendine de batırır. Bu kişi dışlanmış olarak varlığını değil yerini sorgular ve inşa eder. İğrenç zamanla onun için değişebilir, bu değişim de yerini değiştirir. Bununla, hep riskle yaşamaya devam eder ve kayıptır aslında (Kristeva, 2018:20-21).

Arzuların kaynağı "iğrenç" e dönüşse de ve unutulmak üzere dışlansa da anlık bir sonsuzlukta zaman zaman geri gelir ve kişiyi kurguladığı mekanıyla içine alır (Kristeva, 2018:21).

Bastırma mekanizmasıyla benlik, kendi kurduğu dışlanmış nesneyi "öteki" ne atfeder ve ona göre, öteki bu nesneyi tepeden indirir; kendini de üçüncü tarafta konumlandırır. İğrenci var eden "haz" dır. Hazlarımız elde edemediğimiz ve arzuladığımız sürece, "öteki" yle heterojen bir "ben" olarak "iğrenme" ye dönüşür ve duygularımızın, davranışlarımızın bir parçası haline gelir. Olmak istediğimiz "öteki", bir "baba" tarafından cisimleştirilmeden önce de orada vardır. Bu yüzden sözcüğün, şeylerin ve duyguların temsilleri dil öncesi ve sonrası birlikte ele alınarak analiz edilmelidir (Kristeva, 2018:21-23).

Tiksinti, bulantı ve iğrenme: arzudan değil, tahammül edilemeyen anlamlamadan kaynaklanan ve anlam-olmayan, imkânsız gerçeğe dönüşen ama olmayan "ben" e rağmen

yine de bir tiksınme olarak cisimleşen nesnenin ve göstergenin yansımasıdır (Kristeva, 2018:23-24).

İğrenci ve yüceyi var eden aynı özne ve söylemdir. Yüceltme mekanizmasının devreye girdiği yerde; özcede dil öncesi, adlandırma öncesi, nesne öncesi yüceltmeyle iğrencin denetimi ele alınır. Yüce “nesne” bilincin, bilinçdışı itilir tüm duyguların içine siner. Sonuç olarak özne, hazla yitmeyle duyguların içinde kendini bulur ve mükemmelleştirir (Kristeva, 2018:24-25).

İlk bastırmanın “nesne” ise iğrenç, ilk bastırmada dile ulaşmazdan önce bölen, ayıran farklılaştırandır. Kültür de iğrenmenin çizdiği bu sınırın gerisinde kalan bölgedir. Özne bu süreçte iğrenmenin önkoşulu narsisizmle, öteki olanla kendini var eder ve kendisini gösterge olarak inşa eder. İlk evrenin ardından arzu, “ben” i öteki özneye göndererek yalnızca narsistik olanın taleplerini yerine getirir. Tiksınme, narsisizme vücut verir. İkinci bastırma simgesel düzeyde, dil ile söze dökülür ve gerçekleşir. Farklılaştırılan, yüceltme gibi ayrıştırılan, iğrence dönüşür (Kristeva, 2018:25-28).

Dil ile kurulan iğrenç, üstben (süperego) tarafında, kültür ve aracılığı ile yasak, sapkın olarak ortaya çıkar. Sanatsa bu iğrenci yasaklama yerine ortaya, ışığa çıkararak “ben” e yansıtır. Farkındalığı sezdirir. İki aradalıkla sezilen aslında ölümdür. İnsan ölümlerle geride kalan nesnesinden iğrenir ve tüm iğrenmeleriyle dışlamalarını ölümün üzerine kurar. Sanat bu ikilem ve iğrenme sunumuyla kişide katarsisi sağlar. Edebiyat dille iğrenci yüceltir (Kristeva, 2018:28-40).

Tüm bunlar ışığında denebilir ki, bu bulutsu sınırları yaratan iğrenç, tatmini imkânsız bir arzusun nesnesidir. Kristeva (2018: 41) Aristoteles’in düşüncelerini kendi yorumlamasıyla; iğrencin, kültürün aktarımına dair şöyle aktarır: “Aristoteles, bilginin söylemi olmayan, cinsiyetin söylemi olan bir söylem var demek ister gibidir; bu söylemse tek mümkün katarsistir. Bu söylem duyulur ve taklit ettiği söz aracılığıyla bu sözün ifade edemediği bir başka düzende tekrarlanır.”

Bu noktadan analitik söz arındırmaz, iğrençle ve arzuyla yeniden doğuşu sağlar. Yeniden dönüştürür ve yaratır (Kristeva, 2018:42-44).

Korku başlangıçta biyoitkiseldir. Korku ya da nesneden biri baskın gelene kadar birliktedirler (Kristeva, 2018:51-53).

Fobide aslında bir nesne yoktur. Gerçek korkulanın (iğrenilenin) temsili bir nesnesi olarak yansır. Freud, bu nesneyi değiştirerek fobi ve korkuyu yok etmez, sadece hastaya yeni bir nesne vererek yerini değiştirir ve hasta üzerinden teorisini inşa eder. Kişi, “ben” metaforu yani asıl-olmayan nesneyi itkisel olan korkudan türetir. Bu itkisel olanda türetilen nesne dille

vücut bulur. Asıl konuşulamayan korku, dille kurgulanır. Bu yüzden de analiz edilemeyendir. Söz konusu dil, eksikliğin ve onu kavrayanın dilidir, korkunun dili (Kristeva, 2018:54-63).

Eksiklik ve saldırganlık birbirinin eş değeridir. Biri olmadan diğeri olmaz. Dile yansıyan korkuda, her ikisi de birlikte barınır ve nesneyi “olan” haline getirerek anlamlandırmayı bunun üzerinden gerçekleştirmeye çalışır. Özne, “öz” ü kavramak yerine itkisinin oluşturduğu, dilin nesneleştirdiği, kültürün körüklediği iğrenme ve korkusunu halüsinatif bir halde simgesel etkinliklerin yoğunlaşmasına dönüştürür. Bu yoğunlaşma kendini korumaya alan ben’in yarattığı halüsinasyonlardır. Simgesel baba, özne çocuk ve nesne anne de aslında tüm bunların yansıması ve fobi de tüm bunlar adlandırılmadığı, anlamlandırılmadığı sürece psikoza dönüşecek olan nesnesiz korkudur. Hatta “öteki” dir ve özne de ötekinin bağıntısıdır (Kristeva, 2018:63-67).

İğrenme ile fobi arasındaki farka bakarsak, iğrenmede başkaldırı dilin varlığındadır ve öznesi kültürü oluşturur. Semptomu halüsinasyon ya da histeri değil, dillerin reddedilmesi ve yeniden inşasıdır (Kristeva, 2018:68).

İğrenme ile fobinin kesişiminde, din kir, tabu ya da günahı koyarak nesneleştirmeye çalışırken, asıl boşluk, eksiklik içsel arzusun narsisizmin ulaşmak istediği mükemmelle, dışarıdakinin güçsüzlüğü arasındaki çatışmadadır. Lacan, “söz” ve “şey” in temsiline bütünlleştirilip yoğunlaştırılmasını güvenceye alarak çözümler.

Bu anlamda iğrenme bu kişi için ötekinin yerini tutar ve hatta ona bir haz verir. Bu hazsa, sınır kişiliğin sahip olduğu tek hazdır ve bu yüzden iğrenti yaratanı ötekinin yerini alan şeye dönüştürür. Bu sınır sakini, imkansızla ilişkin deneyimi eskatolojiye kadar vardıran bir metafizikçidir. Bir kadın bu civarlarda dolaşmaya çıktığında, genellikle amacı simgesel otoritesini kabul ettiği erkeğin yaşamını (yani cinsel yaşamını) güvence altına alan iğrençlik arzusunu anaç bir şekilde gidermektedir. Kadın oldukça mantıksal olarak bu iğrenmeyi tanımaz: Kadın, kendi öz annesiyle (kuşkusuz anal) hesabını görmekle öylesine meşguldür ki, bunu düşünemez bile. Bir kadın arzusunu ve cinsel yaşamını, kendisine ötekinden geldiği için onu ötekinde içsel olarak kayıtlayan bu iğrenmeye nadiren bağlar (Kristeva,2018: 71).

Kimliğin oluşması için paramparça eden bir yasa ve hazza ulaşabilmek için de kimliksiz bir iğrenme olmalıdır. İğrenti içteki boşluğun sancısını durdurmak; ölüm karşısında çaresiz hissetmemek için bir noktadır ve dil aracılığıyla korkuyla yan yana gelir (Kristeva, 2018:70-78).

Kristeva, kirlilik ve murdarlık ilişkisini ve antropolojik gelişimini, değişimini, dönüşümünü analiz eder. Kristeva’ya göre kirliliğe dair iki yaklaşım vardır: tabuların nötrleştirilmesi ve kirliliğin içinde şeytaniliğin barındığıdır. İlki için, kirli olanın tabu olup dışsallaşması ab-jecti oluşturur. İkincisi ise annenin, kadının kirliliği ve içindeki şeytaniliği vurgular; dişillliği kirlilikle eşleştirerek kutsalı oluşturur. Murdarlık, kirlilik ve tabuyu, anne ve

dişie, ana soyluluğa karşı simgesel bir alan haline getirir, yasalaştırır. Tabuları mantıksallaştırır (kutsal, mit, din vs.); kurbanın bağışlanmasıyla (ölen günahlarından arınır) temizlenir. Örneğin; yiyecek tabusu, ana soyluluğun, anne sütünün temelinde gelişir. Öldürmeyeceksin emriyle insanın öldürme iç güdüsü kabulü yasalaşmaktadır. Amaç, bu sınırdan arınmasıdır. Can, kanla özdeşleşirken; beden ve kan ayrıştırılır. Beden doğaya ait yenebilen, kan tanrıya ait yenemeyendir ve kan tanrı için akıtılır. Kültürde yiyecek tabusunun yansımasının bir örneği olarak da et ve sütün (anneye atıf) birlikte pişirilmemesini görmekteyiz. Cüzzamlıların çürüyen bedeni de ölümü çağrıştırmaları sebebiyle şeytanilikle özdeşleştirilerek tabu ve murdar ilan edilir, kirliliği vurgulanır. Ölü bedenin gömülmesi, yakılması, uzaklaştırılması da bununla bağlantılıdır. Ölümü ve bedeni ab-jectin sınırlarına iten dil, din ile ölüm korkusunu yasalaştırarak ölümsüzlük arzusuna dönüştürür, yani tanrı arzusuna. Kirlilik, murdar, tabu, yasa: doğum ve ölümü tek bedende toplayan kadına karşı biçimlendirilir. Yasa, öznenin içten gelen tepkisi yerine babanın adını içselleştirerek yaşamasını zorunlu kılar. Bu yüzden özneye yasayı ihlal etmek haz vermektedir (Kristeva, 2018:77-110). İğrenenden, iğrenç olandan hatalı özneye dönüşüm Hristiyanlıkla gerçekleşir. Kristeva bu durum için, Hristiyanlığın, sapkınlığın ve güzelliğin çift taraflılığıyla bir arınma ritüeli olduğunu düşünmektedir. Din (toplumsal sözleşme) yasası, konuşamadığı yerde ab-jectle özneyi inşa ederek toplumsallaşmayı sağlamaktadır. Tüm bunlar bağlamında; insan, kendi iğrençliğini tanıdığı, içselleştirdiği yani simgeleştirdiği noktada düşünen, konuşan zeki varlık olur. İnsan yasayla tanrılaştırıldığı gibi olmadığını kabullendiği noktada özneleşmeye başlar. Aşkın bir varlığa, insan, böyle dönüşür. İğrençle mistik yaklaşma ebedi bir hazır (Kristeva, 2018:115-137). Burada sanat devreye girer: bağışlanmaya, içsel temizliğe açılan yol sanatla (resim, edebiyat, müzik vb.) gerçekleştirilmiştir.

Kristeva'nın bu çalışmasında; tüm kitap boyunca yapılan analizler sonucu, dinsel imgelemlerin yansıması ve yansılayıcısı olarak edebiyat ortaya çıkmaktadır. Toplumsal ve tarihsel koşullardan bağımsız olarak bu imgelemlerin yarattığı sınır kişiliklerin kıyısındaki kıyamete işaret etmektedir.

Kristeva'ya göre; Céline, iğrencin tüm kaynaklarını kurutmak için nihilizmin en uç noktasına taşır insanları, korkunun büyümesini gösterir (Kristeva, 2018:167-173).

Kristeva, dehşetin anlamının ve gücünün dayandığı öznellik mekanizmasını gösterir. Edebiyat, ona göre, dehşetin “göstereni”dir ve kültürün en derin krizlerinin nihai kodlamasıdır. Kutsal, edebiyatla her türlü sapkınlığı davet eder. Edebiyat iğrence direnmez, yönünü değiştirir. Edebiyat, iğrencin sözle özümlemesi ve boşaltımıdır (Kristeva, 2018:179-196).

İğrenme “anneye ait olandan” hareketle, kadın ya da erkek yazarın, kendi varoluşunun “öteki”siyle mücadelesine sebep olur. Bu sonsuz katarsisin dışında, Céline eseriyle tüm kimlikleri paramparça eder (bu noktada feminizmi eleştirir) (Kristeva, 2018:201-217).

İğrenç (ab-ject), bir afyon, toplumsal uyku, uyuşukluğun kodlamasıdır: arındırıp bastırdığımız iğrencin patlamasıyla dağıldığımız bir kodlama. Kristeva bu noktada, analistlerin bunu aşmasının sorgulanması sırasında bu korkuya (iğrence) yer değiştirterek yenilerini yaratıp yaratmadığını sorgular. Dehşet ve büyülenme örüntüsünü, söylemle inşa eden bir analist; Kristeva, uygarlığın kendini inşa etmek için yarattığı dehşeti, her şey ve arzudan el çekerek dışarı atmaya çalışmıştır (Kristeva, 2018:267-270).

Kristeva, yasaların, dille ve diğer kodlanmışlıklarıyla insandaki etkisini aktarır. Modern “ben” in temelini ve ab-jectini ortaya koymaktadır. Bedenin, kimliğin ve “ben” in parçalanmasını iğrençle ilişkimize bağlamaktadır. Ona göre; ben’in kurulması, öznenin inşası, iğrençliğin yasalaşmasıyla dışsallaştırılması sonucu parçalanmış olarak gerçekleşmektedir. Bireysel kimlik sorunsalını çözmeden, toplumsal kimlik sorunsalıyla karşılaşan öznenin parçalanışını bütüncül bir bakış açısıyla çözümlemeye çalışmaktadır. Dil her şeyi karşılamaz, olmayan seslerin çıkarılması, duygusal yönelimler, ses titreşimleri semiyotiğin içeriğidir ve analizi buradan dönüştürmektedir. İç-dış, özne-nesne ayrımı, ab-jecti (iğrenci) tam olarak açıklayamaz; Kristeva, Freud ve Lacan’ı “semyotik” ile aşmaktadır. Dil simgeleştirerek bilinci ve benliği durağanlaştırır, kalıba alır, tanımlar. Ancak semiyotik öznenin sürecini ortaya döker. Dilin ab-jectin sınırlarına gönderdiği itki, duygulanım ve düşünceleri dışarı vurur. Titreyen eller uzun yıllar boyu süregelen bir korku ve stresin yansıması olabilir; bu korku ve stres öznenin inşasına yön veren süreçleri de içerir. Yani Kristeva’nın semiyotiği, içselleştirilmeye çalışılan ab-jectin yarattığı süreci öznenin inşasına dahil ederek ona simgesel düzene, yasaya karşı failliğini kazandırmaktadır. Özneyi, durumlar ve tanımlar bütünü olmaktan çıkarır; bedeniyle bir ve yek olan bir bilinçle özne inşa olmaktadır.

2.1.2. Arkaik Anne Kaybının Melankolik Öznesi

Yaşam ve ölümün sınırında, varlığın anlamsızlığına giden her insanın yaşayabileceği melankoli ve depresyon olmaksızın ruhsallık yoktur, yalnızca eyleme ya da oyuna geçiş vardır. Kristeva (2020:13)., çöküntü içindeki insanı radikal ve kasvetli bir ateist olarak tanımlar. Depresyonu anlamak için Narkissos’a dönmek gerekse de burada daha çok ötekinin kaybı nedeniyle kırılğan benliğin üzerine yoğunlaşmak gerekmektedir. Annesinden kopan çocuk önce imgesel sonra simgesel düzeyde bu kaybı anlamaya ve sürdürmeye çalışırken yaşadığı umutsuzluk temelde olandır. İnsan için anlam yaşamla bağlıdır ve anlam koptuğunda

yaşam tehlikeye girer. Başlangıçta melankoli insanın özgürlüğünün özü ve doğaya yakınlığı olarak doğal bir durumken, Orta Çağda hüznün bir günah haline gelmektedir (Kristeva,2020:12-16).

Sanatçı melankoliyle en iyi irtibatı kuran gibi görünmektedir, tabi ölüm anına dek ya da kayıp nesnenin hiçliğiyle intihara yol alana kadar. Tüm bunlar sonunda melankolinin tanımını: Bir bireyde bazı anlarda ya da kronik biçimde, çoğunlukla manik coşkunluk aşaması denen aşamayla dönüşümlü olarak ortaya çıkan ketlenmeye ve simge kaybına ilişkin klinik belirtilerin toplamıdır. Freudcu kuram temelinde annesel nesnenin imkânsız yasını saptamaktadır. Kristeva’da bu bakıştan yol olarak melankolik-depresif bütünü, ortak bir nesne kaybı deneyimi ve anlamlı bağlarda değişim olarak ortaya çıkarmak istemiştir. Melankolik uyuşukluk ölümü taklit etmeye dayanmaktadır. Üstben, kendilik ve ötekinin yücelttikleriyle beraber, “ben”i alçaltan ve yok edilmeye çalışılan iğrenç de içe yansıtma yoluyla bireyin içerisine yerleştirmektedir. İğrence karşı duyulan nefret aynı zamanda, akla getirilmeyen bir cinsel arzunun da taşıyıcısıdır (Kristeva,2020:17-20).

Melankolik yamyamlık, arkaik bir biçimde, ötekinin yutularak benliğin ayakta kalmasını sağlarken kayıp gerçeğini ve ölümü yadsımakta, inkâr etmektedir. Buradaki hüznün simgelenebilir olmayan narsistik yaranın en arkaik biçimidir. Narsistik depresif kişinin yasını tuttuğu, bir nesne değil, bir şey’dir. “Şey”in yasını tutmayı sağlayansa Orestes kompleksidir. Melankolik “şey” arzulayan metonimi (mecaz-ı mürsel) kesintiye uğratmakta ve kişinin simgeselleştirilmiş kaybını dille ifade etmesini zorlaştırmaktadır. Semiyotik dil burada ortaya çıkmaktadır (Kristeva,2020:20-25).

Haz temelli yaklaşım bu ruhsal durumları çözümleyemez, ölüm dürtüsü ve beraberinde gelen ölüm korkusu ele alınmalıdır: Thanatos. Ölüm dürtüsü yön değiştirerek benliği parçalarken, depresyon “ölüm taklidi” yoluyla kişiyi intihardan korumaktadır. Biyolojik ve mantıksal sekans, ardışıklığın kaybedilmesi, melankoli olarak vücut bulmakta ve Freud’a göre kökeninde iktidarın da ötesinde olan ölüm arzusu bulunmaktadır. Tüm bu anlatılan arkaik düzenek ve etkilerinde kurulan benlik, aynı zamanda üstbenliğin buyruklarını kaydetmekte, bunların üzerine işlemektedir. Bireyi, imgesel ile simgeselin ön koşullarını sağlayan anlamlılığa taşımaktadır (Kristeva,2020:28-32).

Hüznün, baba (biçim, şema) ile özdeşleşir. Orestes’e ve o da kadına, anneye yüklenen ölüme dönüşür. Hadım ve nesneyi kaybetme korkusu, kendini kaybetme korkusu halini alır. “Üstbenlik kültürü”, bilinçdışını ve ölümsüzlük fantezisi kuran megaloman benliği ayırır ve savaştırır. Bunlar sonucu oluşan simge kaybı, bölünmüş benlikte ifadesizliği oluşturmaktadır yani melankoli ve depresyonu. Mitik düşüncede bedenin son bulduğu yer kadın bedeni olarak

şekillenmekte ve bu arkaik düşünceyle zemin bulmaktadır. Anneye karşı olan katletme düşüncesi, şiddetin engellenmesiyle içe, benliğe yönelenmekte ve birey benliğini melankoli ve depresyonla öldürmektedir (Kristeva,2020:33-41).

Ölümcül okyanusunun bağrındaki melankolik kadın, kendi içinde her zaman terk edilmiş olan, kendi dışında ise asla öldüremeyecek olan o ölü kadındır. Edepli ve dilsiz, ötekilerle söz ya da arzu bağı olmadan, kendine yönelttiği ahlaki ve fiziksel darbelerle tükenir; yine de ona yeterli hazzı vermeyen darbeler. Ta ki ölümcül darbe -Ölü Kadın'ın, öldürmemiş olduğu Aynı'yla nihai düğünü- gelene dek (Kristeva,2020:43).

Ama kadınlar bunu, kayıp nesnenin sorunlu yasını aralıksız anma eğilimiyle öderler... bu nesne o kadar da kayıp değildir ve kadınsı rahatlığın ve olgunluğun “mahzen”inde gömülü olarak zonklamayı sürdürür: İdealin yoğun bir biçimde içe yansıtılması, aynı zamanda hem olumsuz yanıyla birlikte narsisizmi hem de dünya iktidarının bahis konusu olduğu arenada var olma hevesini doyurmayı başaramadıkça (Kristeva,2020:44).

Depresif yavaşlamanın altındaki süreçleri anlamak için öğrenilmiş çaresizlik modeline başvurulmaktadır. Bir başka modelde ise ödüle dayalı öz uyarma sistemidir, bu sistemin depresif durumda bozulduğu varsayılarak inceleme yapılmaktadır. Bu sistemde, ceza beklentisiyle bastırılan deneyimler, serotoninini arttırmaktadır. Antidepresan da serotoninini düşürür. Simgesel boşluktaki bireyin tedavisi için ortak bir kullanım uygulanmaktadır (Kristeva,2020:49-52).

Bireyin imgesel deneyimi, depresyon içinde parçalanmış simgesel iflasına karşı savaşılmaktadır. Bu savaşımın sonlanması yolunda semiyotik olan kökensel nesne bir aktarmayla ikame edilirse, kökensel “şey” anlamlı bir yeniden inşaaya dönüşür. Bu aktarımın başarısızlığı tamamlanmamışlığa götürmektedir. Simge kaybı, anlam kaybına götürmekte ve sessizlikte ölüme (Kristeva,2020:53-57).

Bu noktada yadsıma (inkâr) ile depresyonun ve onun göstereni yadsımanın bir çözümü olarak fetişizmi ortaya çıkarmaktadır (Kristeva,2020:59). “Yadsımadan, gösterinin ve aynı zamanda dürtülerin ve duyguların göstergesel temsillerinin reddini anlayacağız. Olumsuzlama terimi, bastırılmış olanı yadsınması koşuluyla temsile götüren ve bu nedenle gösterenin gelişine katılan düşünsel bir işlem olarak anlaşılacak.” (Kristeva,2020:58). Olumsuzlama ise bilince arzu ve bilinçdışı düşünceyi dahil eden süreçtir (Kristeva,2020:60).

Gösterge düzeyinde, bölünme, göstereni hem gönderenden hem de dürtüsel (göstergesel) kayıtlardan ayırır ve üçünü de değersizleştirir.

Narsisizm düzeyinde, bölünme, tüm güçlülükle aynı anda yıkıcılığı ve yok olma kaygısını da korur.

Ödipal arzu düzeyinde, bölünme, hadım edilme korkusu ile hem anne hem kendisi için fallik tümgüçlülük fantezisi arasında salınır.

Yadsıma her yerde bölünmeler gerçekleştirir ve temsillerin olduğu kadar davranışların da hayatiyetini yok eder.

Bununla birlikte, psikotik kişinin tersine çöküntü içindeki kişi, yadsınmış, zayıflatılmış, muğlak, değersizleştirilmiş, ama yine de simge kaybının ortaya çıkışına dek varlığını sürdüren bir baba gösterenini korur (Kristeva,2020:62).

2.1.3. Âşık Özne

Aşk, kendi yetersizliklerimizle, iç içe geçmiş (ben, sen, biz) bir benlikle ideal olanaklarına açılmaktır. “Daha önce” den habersiz bir bekleyişle zaman çizgisinin döngüselleşmesidir. Kendi sınırlarını aşma korkusu ve arzusu aynı anda belirlemektedir. Bu psikolojik sürece dahil olan ve ona yön veren toplumsal sözleşmenin aşktan yoksun aşk arayışı ise analistlerce tahlil edilmeye kalmıştır.

Bu narsistik aşk, yüce benliğin idealleştirip yüceleştirdiği ötekiye (aslında benlik ideali) ulaşarak layığını bulmakta ya da tam tersi parçalanabilmektedir. Benlik idealinin, simgesel ötekiyle özdeşleştirdiği bir ihtiyaç nesnesidir; yani annedir. Anne, benliğin içinde şekillenerek ideal benliği oluşturur. Bu idealleştirmeyi başaramayan bireyler, bu metaforik ilişkiyi (nesnesi ortadan kalkan, nesne-olmayan), sevmeyi hissedemeyenler somatik semptomlar göstermektedir.

Kristeva bu noktada Lacan’a şu eleştiriyi getirmektedir:

Aslında Lacan, idealleştirici özdeşleşmedeki “tekil özelliğin” kısmiliğinin altını çizerek, idealleştirmeyi yalnızca gösterenin ve arzunun sahasına yerleştirmiş; ve onu hem narsisizmden hem de dürtüsel heterojenlikten ve onun annesel kapsayan üzerindeki arkaik egemenliğinden -hoayatça değilse de net bir biçimde- ayırmıştır. Aksine, özdeşleştirici idealleştirme hareketinin metaforikliğini vurgulayarak, orada konumlanan analitik bağa (aktarıma ve karşı aktarıma), narsistik ve dürtüsel nesnellik-öncesi durumu kapsayan ve onun gösteren ideallere tutunmasına olanak veren, karmaşık dinamiğini geri vermeyi deneyebiliriz. Bu bakış açısında, bir yüceltmeye dayanmayan bir analitik idealleştirme olmaz. Bu demektir ki, psikanaliz dini inançla yan yana gelerek, onu edebi söylem içinde dağıtır... (Kristeva,2016:58).

Narsistik aşka eklenen kutsal kitap ise bedensel sevgiyi öne çıkaran Eros yerine, insan daha kendisini sevmeden insanı seven Tanrı’nın kanatları altına aldığı Agape ile aşkı dönüştürecektir. Cinsellikten ve bedensellikten ulvi, kutsal ve göksele dönüşen Eros insanı ve toplumu yatıştıran, anneye duyulan tiksintiden arındıran (imgeselliğin ve eski çağın arzu edilen nesnesi) kültür haline gelmiştir. Bedene ve cinselliğe duyulan tiksinti, dilde sınırlar ve yasaklarla arındırılmaktadır. Anneye duyulan erotik, eşcinsel arzu ve korku; söze dönüştürülmüş, fallik annenin bastıran gücü babadan alınan simgesellikle tanrısal olmuştur. İdeal anne yerine konulan, üstbenliğin esin kaynağı baba-eril Eros- kadına bir kendilik, kendi-

anlayışı vermektedir ancak aşırı yüklenilmiş, yasaklarla çevrelenmiş zorluklarla mücadele içindedir (Kristeva,2016:111-113).

Cinsellik ve bedene özgürlük verse de erille özdeşleştirilmiş, ardından yasallaştırılmış Eros sado-mazoşist eğilim ve eylemleriyle; kadının ideal, imgesel, arkaik anneye bütünleşen, yoğunlaşan ve birbirine karışan aşk ve arzusuna yıkıcı şekilde etki etmektedir. Annelik ve hamilelik sürecinde yaşananlara denk bir arzu varken bu yıkıcı aşk, benliği zorlamakta ve parçalamaktadır.

Bu cennet fallik erotizmin küçük bir ayrıntısı, parantezi ve uykusu olmadığında ve ikili bir ilişkinin mutlaklığında oluşturmayı istediğinde, ilişkisizliği patlama yapar. Daha sonra iki yol açılır -Ya “efendi-köle” oyununun tahribatlarıyla erotik maniye, daha acımasız biçimde yeniden kavuşurlar. Ya da ve genellikle sonuç olarak ölüm, özümseildiği sanılan huzur içinde patlayıverir. Bir zamanlar çok koruyucu, şımartıcı ve dengeleyici olan o karında ezilerek ölme. Sadece bir biri olmaktan ölme: yitirilmiş kimlik, psikozun ölümcül çözülmesi, yitirilmiş sınırların verdiği kaygı, dibin intihar çağrısı.

Dramın yok oluş anına kadar çözülmez, dramatik olan aşklarımız sapkın denen çözümden başka bir şey bırakmazlar bize: iğrençten yüceye geçme, zorlukları ve hazları tatmak, sıkıntıya karşı yüce bir korunma (Kristeva,2016:114).

Kutsal kitabın diğer sekansları anlatıyı besleyen kanallardır ve bu kanallar mantıksal belirleyiciler olarak işlevlenmektedir. Tıpkı bir aşık gibi, öteki ile kurulan diyalogları sunan kutsal kitabı besleyen bu mizansenler, ötekiye kendini tanıtmayla, ötekiyle konuşmasıyla kahramanı oluşturur (Kristeva,2016:128). Yahudilik bu mizansenlerden yararlanarak kadını yalnızca âşık ve konuşan özne olarak özgürleştirir. Kadın, boyun eğerek meşrulaşır ama bir yandan da şiddetli tutkusunu yaşar: modern bireyin öncülüğünü bu şekilde yapmaktadır. Patetik ve trajik olmadan, kendisini varlık haline getiren söylemle egemen hale gelmektedir. Fakat yine de bölünmüş bir öznedir (Kristeva,2016:136).

Narkissos’u ve bedensel Eros’u dönüştüren kutsal söylem (kadın hiçbir yerinde yoktur zaten), Narkissos’un İsa’yla bağını görebilir mi? Yansımasında kendisine âşık olan biri kendini tanımamıştır, yani benliğinin farkında olmayandır. Burada bir öznen bahsedilebilir mi? Kendine yönelen aşk, otoerotizmle kendilik durumundan habersiz insanı, özsel bir gerçeklik yerine koyduğu imge-gölge aracılığıyla aydınlatır. Narkissos, tıpkı İsa’nın bedeni gibi, yansımasında, kendi bilincinde cisimleşerek öznelleşmeye gitmektedir. Hem birleşen hem iten bu bütünlük, ötekiyle özdeşleşerek benliğe, “özne”ye taşır insanı (Kristeva,2016:145-147).

Freud’a göre kadınların narsistik olması düşük bir ihtimalse de: kadın, kendini kendi bilincine, güzelliğine, yalnızlığına, yansımasına kapatabilirse, erotik (yunanca anlamında) olandan uzak, narsistik çözümlemesini gerçekleştirebilir, öznelleşebilir. Bu kendine kapanış, bu bakış, tüm ikiliklerden arınmış, “ayna evresi” öncesi imgesellikte birbirine karışan anne-

bebek gibi olagelecektir. Simgeselin söylemine boyun eğmeyen bu alan, histerinin altında yatan kadınsı aşkın yüceltmesi olacaktır (Kristeva,2016:151-152).

Öznenin nesnesi, kaygıyı cinsel yaşama taşır. Ölüm dürtüsünü bastırarak aşka, ötekiye dönüşür nesne. Narkissos kendi yansımasının, betimlemesinin, onun nesnesi olduğunu fark edemez bu yüzden ölümü arzular. Narsistik libido, Freud'un "Haz İlkesinin Ötesinde" çalışmasıyla; ötekiye yansıtılamayan, kendi haline kalan benliğin bu durumu ölümü arzulamasına neden olmaktadır (Kristeva,2016:156-165).

Yasayla birlikte öteki, benliğin özerkliği için, karşıt olan yani nefretle ilişkilendirilir. Böylece narsisizmin yerini alan aşk, nefretle belirlenmektedir. Freud'un aşk aktarımı, nefretin ve ölümün tedavisidir (Kristeva,2016:166-167). Cinsel yaşamın nesnesi nefrete (nefret edilen ötekiye) dönüşürken; bu hazlara açılan bedenin düşlemini yok etmesi için bedenini ve nesnesini öldürmelidir. Ancak bu şekilde idealleştirebilir, yüceltebilir. Böylece bedenini ve nesnesini öldüren -yasa, dil, baba- arkaik (nesne) anneyle oraya girerek özneyi yeniden kurar. Tanrı'nın (yasa, baba, dil) adına dahil olarak kendini var eder. Bedenini ve benlik idealini (nesnesini, arkaik annesini) yok ederek, öldürerek yeni bir özne var eder. Bu sırada kendi olma arzusu doyurulamaz, yatıştırılan oralite, sevgi, ideal bir babayla narsistik ölümden uzaklaşma aracı haline gelmektedir. Babayla, üçüncüyle aynı ve ötekinin doyurucu hale getirilmesiyle, ölümcül olanı uzaklaştırmak için simge çoğalarak yer değiştirerek, söylem olmaktadır. Babada açıklıktan fazlasını vadeden, aslında anne-bebek arasındaki bağa eklemlenme arzudur. Sevgide barınan idealleşme, sadomazoşist bir biçimde simgesel olarak oralleşmektedir (Kristeva,2016:192-200).

Bu oralleşme, Descartes'ın ya da aşkın dinsel öğretinin lineerliğinde ilerlemekten başka bir yol da edinmektedir. Ego Cogito olumlamasının dışında, sevgiyi iradeyle şekillendiren, Tanrı'yı aşka dönüştüren Ego affectus est yeni bir benlik "inşası" veya "kazısı" getirecektir. Arzu, bir eksiklikten olagelmekte; duygulanım ise eksikliğin kabulü ve ötekine çekimle olagelmektedir. Tanrı'nın aşka dönüşmesiyle, benliğin kendinden önceki bir öteki tarafından arzulanma bakışı doğmuştur. Bu da "birincil narsisizm" e dönmektir. Tanrı, kendisinin benzerini yaratarak arzusunu doyurur, ben de onunla. Böylece bastırma olmaksızın, arzuyu sonsuz bir Nesne yatıştırmaktadır. Özne-ben, sonsuz Nesne, sonsuzluk gibi olur, gibinin yerine gelen sevmeyle. Simgesel olan, imgesel ve gerçekte birbirine karışmıştır (Kristeva,2016:204-216).

Her şeye rağmen bedensel aşk ortaya çıkmaktadır. Ancak eros ve yasanın çatışması yalnızca ölümlü onu meşrulaştırmaktadır. Bedensel olarak toprak anada birleşebilen âşıklar: ölüm için kendimizi kollarına bıraktığımız mitolojik anneye dönüş. Kadın ya da erkek, farklı

nedenlerle olsa da, doğduğu ya da öldüğü annesini eşi seçer. Onu sadece besleyip, koruyacak değil aynı zamanda fallusu olabilecek bir anne. Freud'un ötekine duyulan aşktan daha eski bir duygu dediği nefretle, çocuğun tanıdığı ilk öteki, anne, aşkı bir araya getiren ilk nesnedir. Çocuk öteki, yabancı, tiksindirici, iğrence bağımlıdır. O, farklı olan, hem varlık sebebi hem korumasına, bakımına muhtaç olunan hem de ölümü ifade eder. Buna rağmen erkek, Oedipus ya da Orestes'in yolundan anneyi arzular ve ideal benliğine, narsist aşkına, ötekisine ulaşmak istemektedir. Kadın da hem fallusu olabilecek bir anneyi hem de anaç sevgiyi görebileceği kadınsı erkeği arzulamaktadır. Çünkü çocuk doğumundan itibaren androjin bir baba sevgisi ve besleyici bir anne-babayla büyüdüyse, ister karşı cinsle ister hemcinsle olsun, arzuladığı üç değil iki olmaktır. Kadın da erkek de cinselliğin haricinde bir de birincil özdeşleşme, birincil narsistik ilişkiyle doğan aşk-nefret ilişkisini, yaşam-ölüm, sevgi-korku uçurumlarını öteki olanda aramaktadır. Araya giren yasa, Tanrı bu tatmine ket vurarak doyurulmasını imkânsız hale getirerek ölüme, doğa-toprak anaya dönüşü zorunlu kılmaktadır. Âşık olunan ötekiye kavuşmanın tek yolu, nesnesine kavuşamayan bir benlikte, ölüm olmaktadır (Kristeva,2016:295-309).

Yasa, özellikle din, birey tarafından hem arzulanan (ötekiye duyulan arzu, oraliteye gerileme-dönme: süt ve gözyaşı) hem de bastırılanıdır. Birincil denilen, ilksel denilen süreçlere dönüşü engelleyen dil (yasa, baba, tanrı), duyuların aktarımını imkânsız hale getiren bir barikat kurmakta fakat amaçladığı şeye ulaşamamakta ve hiçbir şeyi yatıştıramamaktadır. Sadomazoşist döngüye takılıp kalır benlik ve eksiklikleriyle inşa olmaya çalışır özne. Anneye özgü libido, hayat veren aynı zamanda ölüme kucak açan, kabullenen libido bu engelleme (bakire Meryem gibi) ile ölümün çevresine öbekleşir. Yasa, anneye özgü yaşamsal determinizme sırtını yaslayarak, onu Babanın Adı'yla değiştirerek meşrulaştırmaktadır. Burada oraliteye, arkaik anneye dönüşün nedeni, döngüsel olarak, araştırılabilir. Dil, ben'i adlandırıp bir yere koymadan önce, bir erkek ya da bir dişi vardır; Anne ve bakirelik kültü aşılamaz, ters yüz edilerek ölümün kavranılamazlığını yasaya, tektanrıcılığa entegre edilmesine çalışılır. Düşünce ve yaşayan beden özdeşliği, ölümle, çökerken kurtuluş planı olmaktadır. Ölümsüz bir Tanrı'nın parçası olarak kendini ölüme meydan okuyan olarak kurabilmek içi, kendi bedeninden yaşama getiren anneye muhtaçtır yasa. Böylece aşk, Tanrı'ya yöneldiğinde meşru hale gelebilmek için "ölüm"e muhtaçtır, Eros ölmeli, sonsuzluk kalmalıdır. Bakire anne sevgisi de yüceltilen enste dönüşecektir. Kadın, anne gereklidir çünkü ölümlü olduğunun farkında olan türümüzün ölüme katlanma çabasının bir sunucudur tüm dönüşümler. İnsan, konuşan özne, annenin istikrarını arzular: yaşam ve ölümü tek bünyede toplamayı (Kristeva,2016:329-346).

Orta çağdan Aydınlanmaya doğru yol alırken, teolojiden kopuş başlamaktadır. Soyluluğu, yüceliği (yeni aşk alanlarını) alegoriyle yaratılan metaforlarla anlatı haline getiren sanat, bu anlatıda bir anlam nesnesi arayışını sunmaktadır. Tam da bu yolla zamanın içerisinde yeni ideoloji mekanizmaları kurmaktadır. Ve özne artık teolojiden kopmaya başlayan bu yeni çağda, metaforların, yeniden kurgulanan uzamların öznesi haline gelmektedir (Kristeva,2016:364-384).

Descartes’le birlikte determinist ve natüralist olarak tutkular, duygulanımlar akılla, Cogito’yla bağlantılanır ve düşüncenin duygulanımdan üstünlüğünü savunan Kartezyen yapıtlar etkili hale gelmiştir. Aklın aşkla ilişkileri kurularak, aşkın bilgiye bağımlılığı sağlanmıştır. Böylece Tanrı sevgisini kaynak olarak gösteren orta çağla karşıtlaşmıştır. Cogito bireyin yücelişi ortaya çıkmaktadır. Bu noktadan itibaren Benlik nesnesiz ve adlandırılmayan (sadece bireyin kendine olan güveniyle), ötekiye duyduğu aşkla, hiç’e dönüşmektedir. Benlik, bu boşluk tarafından, Tanrıyla eşit Özne haline gelir. Dil, boşluğa dalmış kişi için bir haz yeri olagelir. Arkaik narsisizm dilde yeniden yeniden ortaya çıkmaktadır. Descartes’in düşünce’yi imge’yle ve imge’yi düşünce’yle tanımlaması, düşün kendisinin bile kesinlikle düşünceyi oluşturan betimlemeyle meydana geldiğini ortaya koymaktadır. Fakat bu adlandırılmayan, hiçbir boşluk nereden gelmektedir? Cogito adlandırılmayanı yok sayarak onu psikotik ve hatta somatik hale getirmiştir (Kristeva,2016:385-407).

Çünkü öznenin tanımlanamayanla çatışmasının afazi ya da psikoz içinde dağılmaksızın kıvamının en yüksek noktasını, kendisini özneliğin bir “sıfır derecesi” gibi yapan şeyi yakalayan narsisistik bir yapının sergilenmesinden kaynaklandığı söylenebilir: imgesel babadır bu nokta. Bu demektir ki tanımlanamayan kültü bir imgesel baba kültürüdür: bizi seven, yargılamayan baba.

Batı bu yapısal gerekliliğe, başka bir yaklaşımla aşınadır: Oğul, ona bir kült adayacağı yerde, bu imgesel babanın baskısına karşı saldırıya geçer. Baba ve Oğul, narsisizmin toplumsallaşması, psikotik olanın başarısız olduğu yerde başarı: Hristiyan kiliselerini resimlerle parlatacak olan sanatçının misyonu bu olacaktır. Halk ozanları ve Joyce’a kadar sanatçı adlandıramaz olanın en yakınındaki bu aşk çizgisini, narsisizmi adlandırmaya çalışacaktır. Buradan çıkan adlandırma kaçınılmaz biçimde parçalanmış, dağılmıştır. İmgesel babanın tanımlanamayan kültürünün altındaki eşcinsel libido kendi kendini teşhir ederek, özümsetir burada, yücelerek tükenir (Kristeva,2016:409).

Dil sürçmeleriyle ortaya çıkan arkaik annenin semiyotik etkisidir. Tanımlanamayan, histerik dışavurumla ortaya serilebilir. Bu imgesel bir acıdan kaynaklanabileceği gibi, gerçek somatik bir acı gibi de algılanabilir. Bu noktada narsistik dönüş arkaik imgesel babaya doğru da yönlenebilir. Her ne olursa olsun bizi sevecek ve koşulsuz kabullenecek bir baba. İdealleştirme ile ortaya çıkan kadın ve erkek, anne ve baba biseksüel bir varlık türüdür; ödipal yasaya dahil olmamıştır. Arkaik anne-baba eksikliğinin doğurduğu kontrol güdüsünün

yarattığı kaostan kurtulmanın yolu ise boşlukları tanımlamanın kaybolması gibi görünen şeyin temeli, narsisizmi yeniden yapılandırmaktır.

Çünkü kontrol güdüsüyle gelen sonsuzluk inşası aynı zamanda hiçliğin inşasıdır aslında. Aşk da yalnızca ölümün karşıtı değildir, ölüme dayalıdır da. Yeniden yapılandırarak benzer olan ötekiye aktarımın, eksiltilmiş benliğe bir anlam adına yaşam sağlayan imgesel babadır. Dinin yerine geçen sanat yüceltmenin tersi olarak: iğrençtir. Göstergede ortaya çıkan iğrenç kadın, anne aynı zamanda tiksnilen eşcinsel arzu, imgesel arkaik babaya duyulan arzudur da. Narsistik dönüşü yapılandırma gerçekleşmez ve benlik düş kırıklığına uğrarsa anlamsal boşluk ortaya çıkar (Kristeva,2016:412-433). Yasayla belirlenmiş bir topluluğa gelen insan, deterministik olarak çıkarsanabilecek bir yolun dışına çıktığında salt akıl, bilgi, Cogito bunu nasıl açıklayıp bu yaralı benliğe yardım edebilecektir? Yasayla yaratılan anlamsal boşluk tam da bu noktada bedensel olarak dışa vurulacak, semiyotik doğacaktır. Duygulanım, bilginin yetersiz kaldığı o boşluğa sızacaktır. Ölümcül hazdan bilgiye dönüşen aşk, nesnel aktarım değil, görünmeyen bir Öteki olmuştur. “Fizik insan”ı sevmek söz konusu değildir; tanımlanamayan, var-olmayan bir idealleştirme sonucu ortaya çıkan metafordur sevilen. Böylece ideal kadın ve erkek metaforları saçılır sanattan. Daha çok kadın metaforlar, ki bu kadınlar fiziksellik ertelendikçe yüceleşen ve aynı zamanda da imgesel babaya duyulan özlemle, asla dönülemeyen imgesel annenin bir birleşimidir. Öyle ki arzulanan karşı cins ölümüyle sonsuz ideale yükselmektedir. Böylece kadın, sanatçının bir benzeri olarak öznellik kazanmaktadır. Zaman zaman erotikleşen iğrenç (ne özne ne nesne), zaman zaman yüceltilen güzellik (özne/nesne sınırında) (Kristeva, 2016: 438-477).

Kristeva enestinin ve iğrencin sınırlarının diğer tarafına atılan her şeyin nasıl görünür hale getirilebileceğini sorgular sonuç bölümünde. Konuştuğumuz sürece bastırma ile çözmeye çalıştığımız bu görünmezliğin sansürünün ortadan kaldırılışına hangi ifade verilmelidir? Doğallığı içerisinde ele almak Kristeva’ya göre hiçbir fayda getirmez bunun için anlatı iki işlev üstlenmelidir müstehcen olması ve düşlemi en sapkın köşelerine kadar takip etmesidir. Bu işlevler sayesinde modern aşk anlatısı aşk duygusunu yüce ve iğrençliğin birleşiminde yok oluşturmaktadır. Yani erotik düşlemlerle felsefi derinlik çakışarak yüce ile iğrenci yükselterek birbirine kavuşturur. Tanrı Aslında erotik diye dışlanan iğrençliğin tam içindedir ancak betimlenmez olandır ve “özne-ben” in nefret edilen yüce tanrısallığının ılımlı versiyonu yalnızlıkta tanım aranmaktadır; müstehcen olanda iğrenç olanda. Edebiyatta görülen yazılı erotizmde sosyal gerilimin işlevi olan “işaretler arası”dır. Güneşe, cinselliğe, eneste, yani doğrudan bakılamayanlara aktarımla âşık üzerinden bakılmaktadır. Ancak metafor artık görünmez olana yetişmeyi bırakır ve metafizik anlamların, anlamın devinimi içerisinde

aktarımla çözümlenir. Narsisizmin idealize ettiği cinsel dürtüyü de barındıran aşkta, Eros'un tersi Thanatos: nesne ve aşktan eski olan müstehcen anlatıyla ilişkili ölüm dürtüsünün anlatısıdır. Tutku ve ölümün anlatısı, Eros değil, ölüm olan bir libidoya sahip öznel ve söylemsel yapının annesini kurmaktadır. Fakat Oedipus kompleksi öncesine dayanan kimliğin kişide yarattığı psikoz aslında söylemin inşa ettiği ile Arkaik anne-çocuk bağı arasındaki bağlantıda yer almaktadır. Sapkınlık ve müstehcen bu çatışmanın yarattığı psikozu aşmak için yapılan bir yüceltme olarak ortaya çıkmaktadır. Özne ölüme (söylemin kurduğu anneye) karşı savunma mekanizması olarak kullanır (Kristeva, 2016: 479-486).

İnsanın, Oedipus kompleksi öncesine dayanan birincil narsisizmin kurulabilmesi, medyalar' da kurulan sahte imgelerden kurtulup kendi imgesini bulmasını sağlar. Ancak bu döneme ait anne-babanın yokluğu (özellikle seven babanın) benliği, ilişkisizliğe, boşluğa ve konumsuzluğa gönderendir. Narsistik özne, simgesel öncesi bu alana dönemediği takdirde ya benlik idealine dönüşen arkaik (tarih öncesi) seven babaya ya da ne özne ne nesne olan arzu tabusu nesnesi oluşmamış "iğrenç" anneye dönme isteği ile havada kalarak (çünkü simgesel bu alanı perdeleyerek görünmez kılar) psikozun içine düşmektedir. Önünde babanın baştan aşağı hakimiyet kurduğu Meryem'den başka seçenek olmayan özne konumsuz, kimsesiz, kimliksizdir. Kadın, bu yokluğun erkeğinin gözünde tabu olmayan bir anneye; erkek, bu yokluğun kadınının gözünde seven tabu olmayan bir babaya dönüşmektedir. Bunun sebebi seküler günümüzde, din dışında, bu alana bir değişken sunulamamış olmasıdır. Analistin sunacağı yardım, bu yaşantı devam ederken kişinin arkaik alandaki imgesini bir kazı misali bulmasına destek olmaktır: "özel alan" ı bulmak. Kristeva (2016: 498) şöyle ifade eder: "Krizin panzehiri olarak imgesele oynuyorum ben. Yasaya özlem duyan sapkınların çığlığı olan "güç hayali" ne değil." (Kristeva, 2016: 487-498).

2.1.4. Postmodern Çağda Ruh Hastalıklarının Öznesi

Öteki ile bağın temsilcisi psişe, bireyi bedenine karşı sorumlu kılarken biyolojik kaderini de konuşan beden olarak yıkmaktadır (Kristeva, 2017: 12). Psikanalizin bilinçdışı ve kullandığı pek çok kavram ruh-beden ikiliği tartışmalarını canlandırırken; bir yandan da psişenin bedene ne kadar bağlı olduğunu da ortaya koymuştur. Anlamlandırıcı yapı analiz edilen ve analist arasında hâlâ varlığını korusa da biyolojik olana indirgenemezliği göstermiştir. Öznesi olunan edimsel söylem, bireyin psişik yaşamıdır. Bilimsel olandan dışlanan bu ruhsal alan, psişe, bilişsellik olarak geri dönmüştür (Kristeva, 2017: 14-15). Modern insana gelindiğinde acı çekse dahi vicdanen rahatsız olmayanlar narsisistlerle karşı karşıya kalınır. İmgelere gömülmüş bir şekilde kendini kaybetmiş, söylemi normalleşmiş

modern insan (Kristeva, 2017: 17). Bu narsisizmlere, sınır kişilikleri psikanalistler yeni tanılar üretmeye çalışsalar da ortak bir tema vardır: imkânsız temsil edebilme, psişik olarak temsil edememe. Düşlemsel ketlenme bu temsil imkânsızlığının örneğidir. Dile getirilemeyen, anlatılamayanın dökülmek için başka yollar bulmaya çalışması, bulamazsa tıkanıklığın psişik ölüme götürmesi (Kristeva, 2017: 18-20). Simgeselliğe dökülemeyen dürtüsel krizler, bedene yansır, bedenselleşir (deri hastalıkları ve benzeri) (Kristeva, 2017: 26). Bunlar narsistik krizlerin üstesinden gelmede yeniden oluşturucu ve yüceltici yöntemler kullanılabilmektedir (Kristeva, 2017: 40). Böylece bedenini yeniden oluşturabilir birey. Metalar ve imgelerle kaplı modern yaşamda birey bir iç, yani bir psişik yaşam inşa etme zorunluluğundadır: anlam ve derinliği bulabilmek için (Kristeva, 2017: 44). Beden ve psişeyi bağlayan ve yalnızca biyolojik bilimsel ilaçtan farklı bir yola gidilmesi gerekliliğini Freud'un "dürtü" kavramı ortaya koyacaktır. Nesne ve benin aldığı konumlar bu dürtü ilişkisini ve dürtüyle dil arasında şekillenen ben biçimleri, ayrıca nesnelerin çoğulluğu belirlemektedir. Ben ile nesne arasındaki ayrımın belirsizleşmesi ile, anlam kaybı, depresyondan bir melankolik özne yaratacak ve olumsuz Narsis'i canlandıracaktır ki bu ölümcül olandır. Bu aşamada çözümlenebilecek olan, dilin dışına çıkmış, dürtüsel anlamın analizidir (Kristeva, 2017: 46-49). Psişik yoksunluk cinsel deneyime de yansımakta ve dil erotikleştirilerek özne tarafından cinsel deneyim anlamlandırılarak giderilmeye çalışılmaktadır (Kristeva, 2017: 53).

Hastalığı ve sapkınlığı psişik yaşama dahil eden psikanaliz günümüz kentlerinin imgeler içinde imgesiz kalan öznelere psişik yaşamı tekrar canlandırmada yol göstermeye çalışmaktadır (Kristeva, 2017: 62). Anne ve anne sevgisi ile özdeşleşme yoksunluk giderme yönelimlerinden biri olarak görülmektedir. Ancak aşırı olması durumunda özne, kendisinin öznesi olmayı başaramaz ve ancak özdeşleşmenin kusulması, bünyeden atılması ile kalıntıları üzerine tekrar kendine dönebilmektedir (Kristeva, 2017: 81). İmge Selen ve tahriğin aşırı talepkâr yapısı, tüm özdeşleşmeler ve melankolik kayıplarıyla, iki taraftan bireyi sıkıştırırken yoksunluğun anlamlandırılması isteri ile kaygı, bedenselleştirme ve uzlaşmaz fantezi bir araya gelmektedir. Bu noktada kimliksel bir istikrarsızlık ortaya çıkmaktadır (Kristeva, 2017: 92-93). İki çelişki doğmaktadır: öteki kadın ve dil (Kristeva, 2017: 96). Bu çelişkiler ve psikanaliz, karşıya aktarımda birleşir ve karşı aktarım empati ile sezgi olarak işlevlenir (Kristeva, 2017: 102-103). Başkası olabilmek ve başkasını anlayabilmek anlamsal krize müdahale edebilir. Kristeva'ya göre, "Duyumsal zamanın ketlenmesi ile hasta edimleştirir." "(Kristeva, 2017: 125). Bu yüzden bastırmalar ve melankolik kayıplar önemlidir ancak modern insan bu kaybının farkında dahi değildir. Bu yokluk, yoksunluk, kayıp dürtüsel yakınlığıyla göstergeselle, anneye, öteki kadına dönüşle anlamlandırılabilir (Kristeva, 2017:

129). İmgesel olan, sözcelem öznesini; o da dilin edinilme psişik şartını yerine getirecektir (Kristeva, 2017: 131). Narsisizmde yok olmamak için din Batı'yı psişe yoksunluğundan uzun süre kurtarmıştır. Kitab-ı Mukaddes, insanın, özne olma sürecini tamamlanamayan, temiz kendi olamayan kopuşuyla özerkliğe geçişi olarak anlatmaktadır (Kristeva, 2017: 146). Hristiyanların, insan sevmeden insana gökten gelen aşkı "agape"si de aynı boşluğu doldurmuştur (Kristeva, 2017: 148). Bugün sihirli olaylar bitmiş psişik yoksunluk, psikanalist koltuğunda arzunun büyüleyici olana boyun eğişinden, analistin yorumlarına duyulan ihtiyaçla giderilmeye çalışılmaktadır (Kristeva, 2017: 152). Ve son kurtarıcı, yazı edebiyat, sanattır. Aşkınlığı içkinliğe, bastırılmışı serimlemeye dile çıkaran yazı özneye çıkışı gösterecek bir yüceltme olacaktır (Kristeva, 2017: 205).



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

JUDITH BUTLER'A GÖRE “ÖZNE” VE FAİLLİK

3.1. Judith Butler: İktidarın “Performatif” Öznesi

Temsil kavramı maddi yokluğa karşılık bir soyut bulunma hâli ile yarattığı paradoksla, feminizmin "kadınlar" "temsilini" evrenselleştirerek bir politik birliktelik yaratma çabası da Butler'e göre aynı şekilde paradoksal bir hâl almaktadır. Belli bir evrensel temsilden fazlasıdır her kadın. Bu yüzden evrenselleştirilen her şey eş zamanlı olarak sorgulanmalıdır da (Dalgıç, 2022: 73). Kadına, kadın kategorisine dair bir öz olduğunu reddetmesi ve aslında cinsiyetin başlı başına kültür inşası bir yapı olduğunu ortaya koyması, (kendisinin böyle bir beyanı olmamasına rağmen) onu üçüncü dalga, postmodern ve postyapısalcı feminizm konumlarına yerleştirmiştir. Özne, kimlik ve tabi bunlara bağlı olarak temsil ve temsili politikayı reddi; kategorilerden arınarak, aslında önünün kapalı olduğunu gördüğü failliğin engellerini kaldırmakta, politik mücadeleyi genişletmektedir (Dalgıç, 2020: 76). Butler, dil felsefecisi J. L. Austin'in etki söz ve edim söz edimlerine dair edimsellik (performative) kavramından; farklı bir okumayla etki söz edimini edim söz ile cinsiyet üzerine yorumlayarak özgün teorisini ortaya koymaktadır. Ayrıca Bourdieu'nin "habitus" (bedenin gündelik ritüeller aracılığıyla tüm tarihselliği kendinde toplamasıdır) kavramı ve performatif kavramını birleştirerek tekrarlarla edinilen cinsiyetle, toplumsal inşaya büyük önem atfetmiştir (Dalgıç, 2022: 80). Cinsiyetle toplumsal cinsiyeti ayıran feminist bakış ve teorilerden, kültür ve doğa ayrımı yapmaksızın ayrışan Butler, eleştirel sosyolojik ve tarihsel soykütük araştırmasıyla teorisini ortaya koymuştur (Aybakan Saliya, 2017: 15). Butler, feminizmin, bir kadın özü, kadın özne, kimlik oluşturmalarının dışlayıcılığının tam da heteroseksüel matriste üretilmiş özne ve iktidar ilişkilerine bağlılığının eleştirilmesi kanasındadır (Aybakan Saliya, 2017: 20).

3.1.1. Performansın Edimi Olan Kimliğin Altüst Edilmesi

Butler, görünürlüğü siyasi olarak sağlamaya çalışan feminizmin öznesini eleştirerek başlar. Bu eleştiri, siyaset ve iktidar düzleminde görünür olabilmek için bazı kıstasları barındırırken diğer tüm oluş hallerini dışlaması yönüyle başlar. Siyasi süreçte “temsil” ile görünür olabilmek için ortaya konulan feminist özne, toplumsal cinsiyet öncesi bir dışıl alana ve dile atıf yaparken “kadın” kimliğini kurar, sınırlandırır. Bu sınırlandırma ile kategorize ettiği kimlik, tüm diğer kimlik ve yapıları dışlar. Eril olana, eril siyasete karşı tutarlı bir

bütünlük kurmaya çalışan feminizm, görünür “temsil” haline gelmeye çalışırken yine o eril siyasetin kıstasları içine çekilir ve özneyi de bu “temsil” ile yeniden kurar. Bu özne dışında kalanlarsa mücadelenin de dışında, dışlanmış olarak kalır, yok sayılır. Tüm bu eleştirilerden kurtulmak için belki de feminizm artık “temsil” e dayalı bu metodu değiştirmelidir (Butler, 2020a: 43-49).

Feminizmin kendi içinde farklı yaklaşımlarla tartışa geldiği kavramlardan toplumsal cinsiyet, bazı bakış açıları, belli farklılıkları olan bedenlere kültürle inşa edilmiş bir yapı olarak düşünülmektedir. Beden edilegendir ve kültür onu şekillendirir. Kültür, biyoloji ile yer değiştirerek kader haline gelmektedir. Bu bakış açısı toplumsal cinsiyeti aşamaz bir mefhum haline getirir. Buna yönelik söylemsel analiz de bir yandan çözümlerken bir yandan da toplumsal cinsiyet biçimlerinin sınırlarına ön varsayar ve yeni biçimlerin oluşmasını da engeller. Hegemonik kültürel söyleme göre sınırlandıran analiz, “evrensel rasyonalite” denilen ikili yapıları temel alır. Bu sınırlandırmalar da kurulan toplumsal cinsiyet alanına içkindir. Toplumsal cinsiyeti ele aldığımızda ister biyolojik ister kültürel söylem açısından olsun, ilişki dizisi görürüz. Beauvoir ve takip edenleri, dışının imlenen, bedene indirgenmiş cinsiyet; erilin ise evrensel ve aşkın olanla toplumsal cinsiyete entegre olduğunu ileri sürer. Irigaray ise “dişi olanın” dilde, kültürde hiçbir şekilde yer almadığını, imlenmediğini böylece dışlanarak tek anlamlı, fallogosantrik bir yapılanma kurulduğunu öne sürer. Dişi, “temsil edilemez” olandır. Yani temsil yapısı yetersizdir. Bu bakışı, batının kurduğu hegemonik özne ve temsil yapısını yapılandıran töz metafiziğine eleştiriye mümkün kılmaktadır. Kendi kendini ötekilik kılığında, dişi olan gibi gösteren erillik; fallogosantrik sisteminde eril arzusu doğrultusunda dişiyi kurar. Yani kadın kendisine atfedilen cinsiyet değildir aslında. Fallogosantrik dil, kültür; kadının başkalığını ve farklılığını ortaya koymak yerine, dişili karanlıkta bırakarak onun yerine geçecek bir isim koymaktadır (Butler, 2020a: 53-61). “Kadın” kategorisi bunlar gibi pek çok eleştirinin odağında, kimileri tarafından “birlik” oluşturarak kısıtlamaları sağlayan yararlı bakışta, kimileri içinse “kategori” sorunun kendisi olarak yer almaktadır. Birlik olma çabasıyla kategorize edilen “kadın” bazı insanları içerirken bazılarını muhakkak dışlamaktadır. Belki de birlik olma çabası olmadan, parçalanan kimliklerin daha somut eylemlerde geçici birlikler kurması feminizme başka bir yol sunar ve daha çabuk eyleme geçmek mümkün olabilir. Böylece “kimlik” tartışmasının önceliği/sonralığına gelen Butler, yasa önünde görünür hale gelmenin ancak toplumsal cinsiyetin idrak edilebilirlik normlarına uygun şekilde “kişiler” in cinsiyetlendirilmesi ile mümkün olduğunu ileri sürer. Bu normların cinsiyeti oluşturması ve bölmesi için kültürde/dilde düzenleyici pratikler yer almaktadır. “Kişi”, “tutarlı” ve “sürekli” olabilmek

için mantıksal/analitik özelliklere değil, bunları sağlayan normlara uygun hale gelmelidir. Nitelikten daha farklı olarak toplumsal cinsiyetin tözel etkisi düzenleyici pratiklerin uygulanması ile elde edilir ve "kişi" dilde görünür, özne haline gelir. Yani kişi, töz metafiziği söylemi içinde imiş gibi yaptığı kimliği performatif olarak kurmaktadır. Yapma eylemi olan toplumsal cinsiyet, yapılandan önce var olan bir özneye ait değildir. Özne, bu yapının kendisidir. "Dışavurum" olarak adlandırılanların kendisi performatif olarak kurulandır. Tam da bu sebeple feminizm birlik amacıyla oluşturduğu kıstaslarla, mevcut dilin içerisinde kurulan, dışlayıcı, performatif özneye meşruluk kazandırmaktadır. Tam tersine inşa etmeye çalışırken içine düşmektedir. İkili, dışlayıcı dili, kültürü, töz metafiziğini anlamak için Lacan ve Irigaray'ın Freud' u ele alışına göz atılmalıdır. Söylem analizi töz metafiziğini koruyan basit ikili hâlden çıkar ve eril "özne", kurgusal bir inşa olarak sürekliliği için ensest yasağı ile heteroseksüel arzuyu güvence altına alan yasa üreten olarak ortaya konur. Dişil toplumsal cinsiyet niteliği ve tabii ki özne işareti değildir. Simgesel 'in imlediği eksiktir. Farklılaştırıcı dilsel kurallar olan Simgesel yasa, Baba'nın yasası ensest tabusuyla bireyleştirir, heteroseksüelleştirir. Böylece oğluna yasaklanan anne ile akrabalık bağlarını zorunlu kılarak Baba konumunu korur. Kız çocuğu da anne ve babasına olan arzusu reddedilerek anne simgesini üstlenmesi sağlanmaktadır. Böylece bu ikili konum yasa ile tesis edilmektedir. İdrak edilebilir cinsiyetleri, imgesel alanda yeniden ortaya çıkan bilinçdışı cinsellikle üretmektedirler. Buradaki yasa dayatılmadan "önce", yasanın yıkılmasından "sonra" ya da hükmettiği süreç gibi ayrımlar eleştiri konusudur. Bu zamansal algıda alt üst eden bir cinsellik aramak, Foucault'nun cinsellik ve iktidarın eş uzamlı olduğu iddiasıyla çürütülmüştür. Ona göre yasa, yasaklarken bir yandan da ürettiği için "özne" onun dışında var olamaz. Ancak bu üretim, idrak edilebilirliğin dışında "özneler" üretebilir. Feminist kuramın yasa "dışı"na çıkmaya çalışarak altüst etme girişimi, yasanın içerisinde mümkün olabilir. Lezbiyenliğin içerisindeki "butch" ve "femme" ile eril inşanın heteroseksüel cinselliğinin tekrarı, orijinal (kültürden, yasadan önce olarak addedilen doğal) zannedilenin performe edilebilir olduğunu göstererek yasanın altını oymaktadır. Böylece orijinal kopya ilişkisi değil, kopya kopya ilişkisi olduğu koyutlanarak yeni olasılıklara yer açılmaktadır. Toplumsal cinsiyet, heteroseksüel bir inşa olarak yasanın içerisinden alt üst edilir. Yasanın inşası olduğunun ortaya çıkmasıyla, yıkılan toplumsal cinsiyet yapay bir mefhum olarak ortaya atılmaz Butler tarafından. "Gerçek", "yapay" gibi bir ikilik üretmez inşa edilmişliği. İnşa edilmişliğin ifşası, söyleme müdahaleyi olanaklı kılmaktadır. Butler'a göre bu girift inşa, kategorisel kurguları, biyolojik bilimlere nüfuz eden iktidarla ve daha pek çok alanı bir araya getirerek üretmiştir. Bu sebeple soykütüksel bir ifşa yoluna girişmiştir (Butler, 2020a: 64-90).

Engels' in düşüncelerine, sosyalist feminizme, yapısalcı antropolojiye bakarsak ikilik üzerine kurulu cinsiyet baskısının, kültürel değiş-tokuş öncesine ve sonrasına atıflarla meşrulaştırıldığını görebiliriz. Levi-Strauss' un katkısıyla, önceleyen bir cinsiyet ve kültürün inşa ettiği bir toplumsal cinsiyet görürüz. Dişi ve erkek cinsiyetleri vardır, kültür ve yerleşik toplumun kuralları yapılarını bu temeller üzerine kurarak toplumsal cinsiyet kazandırarak iki cinsiyeti adlandırır, anlam kazandırır. Peki bu değiş-tokuş ve anlamlandırma cinsiyet/toplumsal cinsiyet ayrımını gerçekten getirir mi yoksa her iki cinsiyet arasındaki farkı ve eril baskıyı kültürün kökenine dayandırarak temellendirir mi? Doğa-kültür ayrımıyla yasadan önce gelen bir "cinsiyet" vardır. Bazı feminist kuramların bu "önce" ye dönme çabası, yalnızca "inşa edilmiş" bir toplumsal cinsiyet varsa, boşa çıkan bir çabadır Butler 'a göre. Çünkü her kültürün "doğa" olarak adlandırdıklarının değişebilirliği ve adlandırmadan ibaret bu toplumsal cinsiyet, ikili ayrıştırmacılık üzerine kurulabildiği gibi farklı yapılarda da kurulabilir. Anlam kuran bir kültürden bahsediyorsak o zaman cinsiyetin en baştan itibaren kurulan bir mefhum olduğu ortaya çıkmaktadır. İnşa edilmişliğin söz konusu olduğu bir yerde farklı bir alternatif düşünülemez ancak olumsuzluk olarak ele alınması farklı olasılıkları açabilir. Yine de bu "önceki beden" e dönüş feminizmde normatif bakışı yaratarak, mevcut kültürel mücadelenin dışına atılmaya neden olabilir.

Levi-Strauss' a göre eril kültürel kimliğin edinilmesi klanlar arası farklılıkların, değiş-tokuşla, edimi ile gerçekleşirken; babasoylu bu klanların erkekler arasındaki farklılığı söz konusudur, kadın, burada kurulan Hegelci hem ayrıştıran hem bağlayan diyalektiğin dışında kalandır. Erkeklerin "farklılığı" olarak değiş-tokuş malzemesi olan kadın, başka bir bakış açısıyla, homo-sosyal değiş-tokuşun parçası olarak ele alınabilir. Yasaya uygun bulunmayan ensest/homoseksüel arzu, heteroseksüel bir düzleme taşınarak, kadın paylaşımı ile kurulan erkekler arası bağlayıcılıkla ortaya çıkmıştır. Egzogamik heteroseksüellikle yasanın yasağından uzaklaşarak ensestten kurtulduğu gibi erkekler arası homoseksüel arzu da sosyal düzeye taşınıp yapay bir yol kurulmaktadır (Butler, 2020a: 91-102).

Ontoloji öncesi bir imleme ile ortaya çıkan "varlık", Lacan'ın bakış açısıyla Fallus'un "varlığı", Fallusa "sahip olmak" ve Fallus "olmak" üzerinden imlenmektedir. Fallus olanı "dişi", Fallusun sahibi "erkeği" imler, yani "öteki" olarak kadın Fallus'un gücünü içererek nesneleştirir ve imler. Eksikliğin diyalektik olumlamasıdır. Lacan bu noktada erkeğin Fallus olabilmek için "öteki"ye ihtiyaç duyma hâlinin, dişil (Fallus'a sahip olmayan konumundaki) olanın iktidar sahibi olduğunu iddia etmiştir (Butler, 2020a: 103). Buradaki muğlaklıklar "fallik ekonomi"nin öncesinin bir dişil varlığını varsaymaktadır. Önümüze iki yol çıkar: parodik biçimde bir toplumsal cinsiyet kurmak (ki Lacan'ın cinsel ontolojisinin

radikalleştirilmesine varacaktır) ya da fallik ekonominin bastırıldığı dişi ve arzusunu ortaya çıkarmak, feminist ifşa metotlarıyla özgürleştirmektir (Butler, 2020a: 107-108). Fallik sisteme kabulü sağlayan maske, melankolik kaybı gizlemektedir. Çünkü erkek gözlemcili fallik sistemde, homoseksüel cinsellik aslında cinselliğin reddedir ve reddedilen her şey öteki olarak, maskeleye yoluyla bünyeye katılır. Ret böylece başarısızlığa uğrarken, kesin bir kayıp yerine reddedileninin bir bölümünü de bünyeye katarak genişlemektedir. Melankolinin de alanı, toplumsal cinsiyetin bu bünyeye alınış süreci ile genişler (Butler, 2020a: 111). Cinsiyet ve cinsel gelişimin, özne oluş sürecinin özdeşleşme ile sağlanması, onun fantazmik bir süreç olduğunu değiştirmez. Ve bu fantazmin içerdiği ideal ile özdeşleşme başarısızlığa uğrayacaktır çünkü simgesel ile gerçeği birbirine karıştırmaktadır. Biyoloji işe karışmasa da Lacan'ın psikanaliz kuramı da hâlâ ikili cinsiyet ve cinsellik üzerinden öznenin kurulduğunu varsaydığından simgeselle gerçeği birbirine karıştırmaktadır. İkili yapısını kurmak için gerçeğe ait cinsellikleri, cinsiyetleri indirgemeci bir yaklaşımla "dışlama"yı kullanmaktadır. Böylece bastırmadan önce gelen dışlama ile Yasa, yasaklarken, sınırları da üreten bir yapı hâlini almaktadır. Yani kayıp kayıp olarak "geçmişte" kalır ama sürçmeler ortaya çıkarır (Butler, 2020a: 118-119). Freud'a göre yas, bir nesneyi kaybetme değil, özdeşleşilen nesne durumunun değişimidir. Yani tam anlamıyla kayıptan bahsedilen bir şey değildir melankolik özdeşleşme. Hemcinsle yaşanan ilk özdeşleşme ile kurulacak toplumsal cinsiyet, dışladığı enestten önce eşcinselliği de dışlamaktadır. Bu sebeptendir ki birey simgeselin alanına, kültürün alanına girebilmek için bu ilk özdeşleşmenin yönünü değiştirmek zorunda bırakılmaktadır. Ancak bu sayede özne olma sürecine girebileceğini öngören Yasa ve psikanalitik kuram farklı olasılıkları ikiye indirgemektedir. Çiftdeğerlilik yok edilene kadar ilk yitik nesne elde tutulmalıdır. İzin ve tabularla heteroseksüel cinsiyetlendirme sağlanırken, Oidipal kompleks hem enest hem de eşcinsel tabuyu birlikte barındırmaktadır. Çözumsuz kalan ve yası tutulan nesne özdeşleşmesi kesinlikle eşcinsel özdeşleşmedir. Bu "kesinlik" bastırılması gereken, yatıştırılması gereken huzursuzlukları hem "yatkınlık" olarak üretir hem de "doğal" olanı kültürel olarak dönüştürür ve sabitler. Böylece nedensel ilişkiler ağı kurarak kendi mantıksal sürekliliğini sağlayacak ilkeler ortaya koyar (Butler, 2020a: 127-131). Bünyeye katılan mekân konusunda içten ziyade dışsal bir yere yani bedene bakılmalıdır: bünyeye katılan mekân bedendir. Nesnenin yerini onu imleyen kelimeler almaktadır. Bedenin yerini kelimeler, simgesel heteroseksüel matrisin düzlemi alır. Yani kurulan bu beden kaybın inkârı ile kurulmaktadır. Yadsınan ve inkâr edilen özdeşleşme aşk erkek eşcinselliğidir ve erilliğin pekiştirilip yüceltilmesi ile sonuca ulaşabilir ancak bu sırada dişilik düşünilemeyen, isimsiz şey olarak korunmaya da devam etmektedir. Bu noktada "kabul edilen" heteroseksüel

arzu birincil nesneden ikincil (dışı) nesneye yönelir ki melankolinin yas nesnesi böylece serimlenmektedir. Bu kültürel tesis istikrarlı ve karşıt toplumsal cinsiyetle devam ettirilmektedir. Melankolik yapıyla toplumsal cinsiyet hazları belirler; bazılarını köreltir, bazılarını ise güçlendirir ki bu meşru kılmak istediği kimlik oluşumuna bağlıdır. Böylece bedenin arzusun nedeni değil nesnesi olduğu ortaya çıkmaktadır. Kadın, heteroseksüelliğin, erkeğin yasını tutmadığı eşcinselliğinin imi olarak bu geçmişi yerinden eden ve gizleyendir (Butler 2020a: 135-141). Kültür öncesi ve dışı bir alanda biseksüel, eşcinsel ya da dişil bir alan inşa eden bazı psikanalizciler alt üst ettikleri yasa ve bastırmayı ileriye dönük tekrar inşa etmektedirler. Tabi ki yasanın içindeki unsurları deşifre ederek parçalamak adına fayda sağlamadığı iddia edilemez, hatta olumlu değişimler de sağlamaktadır. Ancak geçmişten günümüze doğru tezahür ederek bir inşa sağlayan bu yasa ve psikanaliz, Kristeva örneğinde gösterilecek olduğu gibi kültür dışı bir alanda bırakarak, orijinale dönüş gibi hayallerle yeni bir yasa ve bastırma biçimlerini inşa etmektedir (Butler, 2020a: 148-150). Kristeva'nın, Simgesel'de kendini şiir dili ile gösterdiği, anne ile bağlılığı esnasında kurulan "göstergesel" dili; yine simgesel meydan okuma ve onun direnci ile karşılaşma şartlarına bağlı oluşuyla, Butler'a göre sadece yasayı yeniden temin etmektedir. Kristeva, kültür içerisinde kendini gösteren gösterge senin bastırılanın ortaya çıkışı ile özgürleştiren yanına ortaya koyarken; sürdürülebilirliğinin psikoz ve benzeri hayati aksamalara sebebiyet verebileceğini de ileri sürmektedir ki bu Butler'a göre bir başka problemi daha meydana getirmektedir. Kristeva'nın anneliği kültür öncesi, doğalcı bir yaklaşımla ele alması da, anneliği şeyleştiren ve kültürel inşa boyutunu irdelenemez hâle getiren bir yaklaşım olarak görülmektedir çünkü Butler esasen anneliği doğal bir ilk neden olarak değil, tarihsel söylemin içinden çıkan bir sonuç olarak değerlendirmek eğilimindedir (Butler, 2020a: 151-153).

Simgesel'e meydan okuyan göstergeselin şiirde ortaya çıkışı özne'yi ensest aşka geri döndürüşü ile ve kadındaki hâliyle de eşcinselliği imlemesi ile aslında yeniden simgesel yasayı tesis etmektedir. Özne'yi parçalayan ve psikoza sürükleyen bir şey olması simgeseli yalnızca güçlendirir Butler'a göre; çünkü kültür ve heteroseksüel alanın yapısallığını kabul ederek, yapının kurallarına göre hareket imkânı sunmaktadır (Butler, 2020a: 156-157). Butler, özellikle, eşcinselliği "gerileme" olarak gördüğü için Kristeva'nın kültürel onayı önemseyip koruduğunu iddia etmektedir (Butler, 2020a: 161). Ancak esasen Kristeva, "gerileme" dâhil, iğrençlik sınırlarına ve melankoli içine gönderilen her şeye dönüşü ve oradan kendi benliğini inşa için güçlendirici, yasa yıkıcı olanı çekip çıkarmayı önermektedir. Semiyotikle o ötekileştirilen alana giriş bileti sunulmaktadır (acılı da olsa). Butler, bu bakışın dürtüsel boyutuna, dürtüleri inşa eden temsil ve simgesel kültürün kendisi olduğu görüşüyle itiraz

etmektedir (Butler, 2020a: 162). Yasanın, kültürün dışıl olanın, kadın bedeninin dışlanmasına, yok sayılmasına dayandığı konusunda Kristeva ile aynı fikirde olan Butler; yasayı yıkmamanın yolunun dışında, öncesinde, doğalcı bir yaklaşımla değil, tam da kültürün, yasanın içinden farklı olasılıklar ve sentezlerle mümkün olacağını iddia etmektedir (Butler, 2020a: 168). Böylece kişinin, tarihsel söylem içerisinde yaparken olduğu virgül oluşturduğu faillik biçimlerini hem bir süreç ve dönüşümle hem de kültürden çıkmadan, bir orijinal öze dönmeden gerçekleştirmeyi başardığı "söylem çeşitlendirmesi yapan" olmaklığını önermektedir (Butler, 2020a: 233).

3.1.2. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyetin Performansı

Sosyal olarak inşa edilen "doğal" aslında sosyal yapının geçersizleştirmesine maruz kalmaktadır. İnşa kavramının irdelenmesi de iki tipi sunmaktadır: parodik bir failliği, determinist bir şekilde çalıştığını gösteren ve öznenin kendi iradesiyle, araçsal bir edimle toplumsal cinsiyetin kurulduğunu iddia eden. İnşacılığın sorguluyor görüldüğü "hümanist irade sahibi özne" gerçekte inşa kavramıyla düzeltilmektedir. Toplumsal cinsiyetten sıyrılabilen böyle bir konuşan özne fikri, Butler'a göre, şüphe götürmektedir çünkü ona göre bu özne toplumsal cinsiyetlenmeden doğmaktadır zaten. Bu toplumsal cinsiyetlenme tıbben cinsiyetin "kız" ya da "erkek" olarak isimlendirilmesi ile başlar, toplum tarafından dil ile, akrabalık ilişkileri aracılığıyla "kız" "kızlaştırılır ". İsimlendirme ile çerçevesi çizilen cinsiyet, farklı otorite kaynaklarının tekrarlamalarıyla "doğal" olan empoze edilmektedir. İnşacılık ve özgürlüğün, yapıbozum hakkında atladığı en önemli nokta, dışlama ve dışkılamanın özü nereden gelirse gelsin ya da nerede inşa edilirse edilsin; bu zorba, tutarsız meşruiyetin zarar verici çıktılarını reddetmede birleşen yapıbozumun, söylemsel monizm ya da dilbilimciliğe ait olduğudur (Butler, 2014: 13-17). İnşacılığın radikalleştiği boyutlara getirilen bedensel gerçeklik, hormonal farklılıklar, yaşlılık, ölüm, hastalık ve benzeri durumların göz ardı edilmesine eleştiriler, dilbilimsel idealist haline gelenler için olduğunda haksız görülmemektedir. Çünkü söylem oluşturucu demek öncel, orijinal bir beden göndermesinin var olmadığını ileri sürerken; söylemin bedenin sebebi olduğunu söylemekten tamamen farklıdır (Butler, 2014: 20-21). Sembolik (ya da sosyal)-öncesi olmayan ve tarihsel olarak değiştirilebilirliğini öne süren Butler, beden ve cinsiyet konusunu kuran sözde "yapıbilimin" anlaşılabilirlik sağlayan düzenleyici şemaları olduğunu serimlemektedir (Butler, 2014: 26). "Maddeselleşme" süreci, "ben" i önceleyen iktidardan bağımsız olmayan, ona muhalefet edip düzenleyici şemalarına direnen ve her seferinde iktidarın içinden yinelemelerle dönüştüren bir faillik oluşturacak performatifliği ifade etmektedir (Butler, 2014: 28).

Bu süreçte ırkçılık, homofobi ve kadın düşmanlığının ortak bir iktidar kökenine dayandığı iddia edilmesi tehlikelidir çünkü bu dışlamaların inşasının özel koşullarının es geçilmesi birbirine eklemlenerek oluşturdukları baskı alanlarını irdeleme olanağını tüketecektir (Butler, 2014: 32-33). Beden, öncül olarak anlamlandırılmıştır. Bu anlamlandırılış, bedeni bir sonuç ve keşif unsuru haline getirmektedir. Bu durumda dilin mimetik olmadığı ortaya çıkmaktadır. Dil, bedenin üreticisi ve anlamlandırma edimi olarak performatif olduğu öne sürülebilir (Butler, 2014: 47). Bir şekilde her zaman madde (beden) zamansallaştırılmıştır. Bu sebeple en temel haliyle maddeleşen, maddeselleşen yani sorunlaşan bedeni irdelemek gerekmektedir (Butler, 2014: 49-50). Geriye dönük bir inceleme ile Aristoteles'in çalışmalarında maddesellik ile anlaşılabilirlik arasında bir fark görülemez; bu mantık dışı bedeni de biyolojik olana indirgeyenle aynıdır. Üreme özelliği dışında bir şey ifade etmemektedir (Butler, 2014: 52). Kristeva, Platon'un chora'sında maternal figürü kabullenir ve semiyotik bağla simgesel öncesine, anne bedenini ilişkisel araç olarak koyar. Chora ve anne bedenini özdeşleştirmiştir. Bu dışı alanın Dışlanan alan olma sorunu ise hep ortadadır, dışı olan birtakım sınırlandırmalar ile kurucu bir dışlama alanından kaçamamaktadır (Butler, 2014: 66-67). Platon, haznenin belli bir formu olmadığını belirttiyse de hayvanları kadın ve erkeklerin altına, kadınları da erkeklerin altına hiyerarşik dizişi, kadın ve erkek arasındaki benzerliği ortadan kaldırma çabasıdır. İsimlendirilemez, formsuz hazne kesinlikle dışı ile özdeşleştirilmektedir ve sürekli sınırları belirlenerek nominatif kurallarla kontrol altına alınmaya çalışılan bir söz edinme olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece konumlandırılmaz dediğini konumlandıran Platon, isimlendirilemeyen ve tekrar tekrar yazılabilecek açık bir sınır çizme alanı ile hazneye penetratif bir yaklaşımla "zorunlu" bir eril olanın alegorisini ortaya koymuştur (Butler, 2014: 69-71). Böylece heteroseksüel matris, erilin penetrasyona uğramamasının garantilenmesi ile dışı ile benzeme endişesini ortadan kaldırmıştır (Butler, 2014: 80). Bedenin yaşamını üreten form, dışlananların sahasıyla mı bu üretimi sağlamaktadır? Burada yasaklamanın rolü şiddet içeren bir geri dönüşe sebebiyetiyle üretimi sağladığından mantığının çözümlenebilmesi bir yandan psikanalitiktir (Butler, 2014: 85). Erojen bölge ve uzuvların patolojik sunumu cinselliğin hastalıkla bağdaştırılmasına sebep olmuştur ve bunun yanılsamalarını cinsellikten genel bir endişe de görebildiğimiz gibi, homofobik AIDS korkusu üzerinden de okuyabilmekteyiz (Butler, 2014: 97). Fallusun merkezileşme süreçlerini tüm bu açılardan inceledikten sonra şu noktaya gelinir: kurucu hale gelmesini sağlayan aslında imgeler ve imgelemlerin başkalaştıran yapısıyla gelişen inkâr mekanizmasıdır, bu şekilde sembolik alan ortaya çıkmaktadır. Yani semboliğin temel işleme mantığını, altında yatan doğallaştırılmış ve somutlaştırılmış imgeselliklerin imlemin yasası

hâline gelmesi oluşturmaktadır (Butler, 2014: 118). Fallus, penisi simgelemektedir ancak simgeselleştirme aralarından ontolojik bağı kaldırarak ve mesafe koyarak işler. Yani aynı zamanda fallus, penis değildir (Butler, 2014: 124). Bu simgeselleştirmeye dayalı imleme süreci pek çok kültürel yapı ile kompleks biçimde işlemeye devam eder ve hem bedeni hem cinselliği yani tümüyle insanı şekillendirmektedir. Biyolojik bedenle ilişkisi olduğu iddia edilen, özdeşimle kurulan bedensel "ben" in aslında, iddia edildiği gibi mimetik bir bağı, ilişkisi yoktur (Butler, 2014: 134-135). Fallus sahibi olmayı reddeden erkek, fallus olmayı reddeden kadın dışlanan ve dışkılanan alana atılmakla, eşcinsellikle cezalandırılarak sembolik yasa alanına tekrar tekrar geri çekilmektedir. Dile içkin bu cinsiyetli hiyerarşik yapı, sistemin içinde tutmayı tesis etmektedir (Butler, 2014: 150). Cinsiyetli hale gelmek, bu pozisyonun normlarını yerine getirmeyi ve yorumlamayı içermektedir ki bu da tekrar edilen bir pratik olduğunu göstermektedir ve normun kendisinin de bir yorum olduğunu ifşa etmektedir (Butler, 2014: 157-158). Özne, bu tutarsız özdeşim dizilimleri ile "gerçek" olma normlarını yinelemesiyle hareketli bir şekilde kurulmaktadır (Butler, 2014: 187). Tüm dışlama ve dışkılanma terimlerinin yeniden yorumlanmasıyla anlamlandırılması yeni imkânlarla insanlara söylemsel ve toplumsal alan açarak, daha kabul edilebilir, olumlu bir gelecek kurabilecektir (Butler, 2014: 194-195). Anlaşılabilirlik alanları inşa eden sembolikte yaşanacak kriz de tahmin edilebilirdir. İsim ve isimlendirmenin yapısal dengesinin sarsılma krizi olacaktır (Butler, 2014: 197). Freud'un vicdan dediği, cinselliği ırksallaştıran yasaklamalar bütünü, sosyal düzenlemenin psişik faili, süper-ego ve ego- idealidir (Butler, 2014: 256-257). Cinsel farkın, ırksal farktan önce geldiğinin varsayımı da beyaz olmayı ırk kategorisinin dışında tutarak korumaktadır. Bu süper-egonun da dizginlenmemesi, arzularından mahrum bırakılmış egoyu psişik ölüme götürecektir ki toplumsal cinsiyet ve ırksal düzenlemeleri de barındıran bu gücü politik olarak görmemiz gerektiği ortaya çıkarmaktadır (Butler, 2014: 258-260). Peki bu dışlayıcı, kurucu alanlar, bu konumlarından çıkarılarak yeniden nasıl şekillendirilebilir? Süreksiz ve eksik kurulan özne, yadsıma ve bastırma ile tutarsız ve kendi-özdeşi olmayan olarak ortadadır. Dışkılama alanı bu özneyi, sembolikleşmeyen olarak pekiştirmektedir. Bu üretimi sağlayan olumsal mekanizmalar evrenselleştirilerek söylem dışı gösterilebilirler (Butler, 2014: 268-270). Sadece hadım etmek için var olan kadın, aslında bu sembolik düzende yoktur ve olmayışının travmasını sembolikleştirilemeyen olarak yaşamaktadır (Butler, 2014: 287). Gerçek de hiçbir zaman sembolikleştirilemeyeceğinden, sembolikleşmenin pathos'u kurulmaktadır. Ama gerçek yok değildir, o anlama direnişte vardır (Butler, 2014: 291).

Queer ve queer'leştirici fail, bu direnişin farklı konum ve durumlarda anlamları deşifre eden ve anlam değiştiren hareket kabiliyeti ile dışlama alanı düzenine meydan okumakta ve muğlaklaştırmaktadır. Terimleri genişleten ve iktidar alanlarını ifşa eden bir tutum olarak "Queer" yapısökümünü tüm politik alanlarda sürdürmelidir. Kendisinin kopyası olarak mevcut olan özne yoktur ve kimlikler basitçe atılmasa da yakınsayacak alanlarının ortadan kaldırılması özneyi yok edendir (Butler, 2014: 321-323). Psikanalizin dışsallaştırılmış olana, bilinç dışına referans göstererek gösterenden atılanı anlamaya çalışması yerinde bir çabadır. Freud'un melankoli anlamından yola çıkarak, toplumsal cinsiyetin kaybedilen değil, yasını tutamadığı ve gidişini kabullenemediği nesnenin içe alınarak sahiplenildiği bütün hâldeki melankoli fantezisinin alegorileştirilmesi performansın kendisidir. Böylece ikili toplumsal cinsiyet/cinsiyet performansı aslında kazanılırken toplumsal cinsiyet/cinsiyet melankolisine dönüşmektedir (Butler, 2014: 330-332). Performatiflik, tüm bu yapısökümler, yeniden anlamlandırmalar, ifşalarla bulanıklığın, muğlaklığın içinden dönüştürmenin zorlu mücadelesidir. Dilin yeniden yeniden melankolik tekrarlanışları, iktidarın istikrarsız kimlik, özne ve failini, kamusallaştırarak çözümleyecek ve faillik burada mümkün olacaktır (Butler, 2014: 340-341).

3.1.3. Toplumsal Cinsiyetin/Cinsiyetin Melankolisi

Faillığın koşullarıyla başlar Butler. Bu koşullar yadsımadan değil, bizatihi seçme şansımız olmayan dünya koşullarıdır, faillik de buradan paradoksla var olur. Kişiyi tanınır kılan koşulların farklı yaşamları boğmasına itirazda barınır. Kısıtlayıcı terimleri sorgulama ile başlar faillik (Butler, 2020b: 19-20). Sabit bir cinsel kimlik tayini tartışma konusudur. Tabi nihai birleşme noktası kategorisizliğin yarattığı kaos, tanınamazlık kadar, kategorilerin yaşanmaz hâle getirdiği hayatlarda önemlidir. Bu tartışmalarda kimi zaman set olsa da feminizm önemli bir çıkış kaynağı ve mücadele merkezidir. Dişi bedene atfedilen zorunlu dişilik, aslında zaman ve koşullara göre çıkarsal anlam değişiklikleri gösteren kültürel normlardır. Dişil ve eril kavramları jeopolitik konumların etkisine, sınırlarına göre oldukça değişken yapıdadır (Butler, 2020b: 24-27). Cinsellik ve toplumsal normların geldiği ve işlediği noktaları çözümlemek, kültürel uyumlanmalarını anlamak ve birey olarak başkalarına, kendi kendine tevazu ile yaklaşabilmek için psikanaliz önemini korumaktadır. Kültürel ve biyolojik köklerin birleşimi ile ortaya çıkan dürtü önemli bir kesişim bölgesidir ve inşa edilmesinin yollarını anlamak için bu dürtüleri de anlamak gereklidir. Bu sınırlar ve yasaklardan doğaçlama yoluyla cinselliğe ulaşılabilir (Butler, 2020b: 32-33).

Özerk benliğin yarıkları, Butler'a göre, ilişkisellik ve kendi dışına çıkma/esrime/kendinden geçme ile imkânlanabilirdir. Tutku aracılığıyla olduğu gibi, öfke ve kederle de sağlanır bu kendimden geçme/kendini kaybetme hâli. Bu insanlardan ne tür bir topluluk meydana gelir, bunu anlamak da gereklidir. Kamusal olarak inşa edilen bedenlerimiz özerk bir benliğe izin vermez ve fanilik ile failliği birlikte barındırır. Tenimiz dokunulmaya da şiddete de açıktır. Ötekiye/Başkaya teslimiyeti de barındırır beden (Butler, 2020b 37-39). Bazı hayatlar insani sınırlarda insan olarak görülürken bazıları görülmüyor. Bazı kıstaslara uymamaları insanlıktan çıkartıyor ve bu çıkarma şiddete dönüşerek somutlaştırılıyor (Butler, 2020b: 43). Eğer tek eşlilik ve yarattığı bağlılıktan çıkılabilirse, farklı bir topluluk kurma, başka'yı önemseyen bir topluluk kurma da mümkün olabilir (Butler, 2020b: 45). Toplumsal cinsiyete aykırı yaşayan tüm öznelere uygulanan hukukî ya da değil şiddet türleri, onları patolojikleştirme yoluyla, maruz kaldıkları şiddetin şiddet olarak görülmemesine neden olmaktadır (Butler, 2020b: 49). Tanınırlık için oluşan, varolan normlar aynı zamanda yok edici olarak da işlerler. Kişinin kendine algılayabilmesi için de bu tanınırlık normlarına uyması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. İnsan kendi varoluşunu, insanlığını koruyabilmek için başkalarına bağımlılığını bu şekilde görür ve varlığı korumanın yolu da kendimiz dışındaki farklı cinsellik ve arzulara sahip olanları da korumak ve insanîlik sınırlarını genişletmektir (Butler, 2020b: 51-53). Kadın kategorisi örneğin; belli kadınları dışlarken aynı zamanda hâlâ insanlık içine alınamamış bir kategoridir. Bu biçimlendirme dilini ve söylemini kullanırken, toplumsal cinsiyet/cinsiyet dilini kullanırken bir yandan da sorgulanmazsa politik olarak insanîleşme hakları elde edilemez (Butler, 2020b: 57). Bu sebeplerden ötürü, toplumsal cinsiyetin problematik alanını yalnız kadın/erkek ikiliği üzerinden incelemek bu dışlayıcı doğallaştırma yapısını çözümlemekten ziyade düzenleyici iktidar pratiğini güçlendirecektir (Butler, 2020b: 63). Burada normun oynadığı rol şu şekilde gelişmektedir: normun belirlediği eylemleri uygulayarak norma yaklaştırmaya çalışan eylemler yeniden yeni idealizasyonlar üretmektedir. Norm, iktidarın kısıtlayıcılıktan, örgütlü kısıtlama alanı ve düzenleyiciliğe dönüşümünü mimleyerek işlemektedir (Butler 2020b: 70-71). Bu normlar ve dilin değişerek dışarısında kimse kalmayana kadar genişlemesi sürecinde özerklik ve tabiiyet kol kola gidecektir. Değişim, toplulukla ve dağınık olarak bir özne gibi eyleyebilmek için yaratılmaya çalışılmaktadır (Butler, 2020b: 127). Cinsiyetin/toplumsal cinsiyetin tanınır hâle getirme biçimlerinden biri de evliliğdir. Sadece heteroseksüel evliliğin akrabalık bağı kurmaya izin vermesi normatifliği sürdürerek sınırlandırma işlevini sürdürür. Tabi ki alternatif bir düşünce biçimiyle tahakküm ilişkilerini ve toplumsal cinsiyet yükünü geçmişten bugüne taşıyan bu kurumun herkes için ortadan kalkması adına çabalamakta mümkün ve makûl olacaktır.

Devleti merkez edinmeyen bir birliktelik biçimi oluşturma çabası da mümkündür (Butler, 2020b 132-136). Devlet hukukî şartları ile özneyi ve böylece tanınırlığı belirlemektedir. Yöneten normların dönüşümü asıl siyasi adımı ortaya koymaktadır. Akrabalık ve cinsel düzenlemelerini meşru kılan devletin dönüşümü için insan hayatı oluşumu yerine insan anlaşılabilirliğinin şartları incelenmelidir (Butler, 2020b: 145-146). Akrabalık bağları ırkçı kadın alışverişi zemini yerine, eski yapıyı yansıtmayan bir yapış olarak ele almalı, örüntülü ve performatif bir eyleme hâli olarak görmeliyiz ki dönüşümü sağlayacak kaydırmaları da görebilelim. Bu görüş de yeni imkânlar açabilsin (Butler, 2020b: 153). Simgesel düzenin geçmişe dönük bu akrabalık tanımlarının oluşturduğu arıza da cinsellikten ve biyolojiden bağımsız, arkadaşlık temelli bir akrabalık ilişkisine yöneltmesi ile yararlı bir işlev görmektedir (Butler, 2020: 157). Yalnızca yası tutulamayanın tarafında yer almak, cinsiyet/insan tanınırlığı konusunda yaşamdan yana bir tavır olabilecektir (Butler, 2020b: 160). Öteki ile kurulan ilişkinin nesne ilişkisine gerilemesi saldırganlığı doğurabilmektedir. Bu sebeple öteki ile ilişki yeni bir biçimlendirmeye ihtiyaç duymaktadır (Butler, 2020b: 164). Yadsıma, kabullenmeden daha güçlü bir şekilde fanteziyi imkânlı hâle getirebilmektedir (Butler, 2020b: 173). Bakış açımızı "fark"tan, Hegel'in kendi kendine özdeş olma fikrine çevirirsek, benlik ve kim oluşun arasındaki mesafeyi, kendimizi kendi dışımıza, Başkaya atarak kapatmak mümkün olabilir. Öznenin Narsist paradoksal döngüsü böylelikle sahiplenme ile kırılabilir (Butler, 2020b: 179-180). İkili bakış yerine, üçgenleme (heteroseksüel, homoseksüel ve biseksüel) bakışını sorgulamada temel almak ve cinselliğin, toplumsal cinsiyetle bağını görebilmek için karmaşıklığın ortaya konulması önemlidir (Butler, 2020b: 182). İkili cinsiyetin üzerine kurulu olduğu alanlardan, ensest, psikanaliz tarafından bir kompleks fantezisi olarak hatıra boyutunda ele alınmaktan çıkarılmalı olay olarak anlaşılmalıdır. Çünkü çocuğun sevgisinin sömürüsü üzerine kurulu bu şiddetin bir insanın psişik ölümüne sebep oluşunu engellemek için travmanın hatıra üretmediğini aslında bir iz, kanıt olduğunu kabul etmek gereklidir (Butler, 2020b: 186). Psikoterapi itiraf alanı gibi görülmektedir. Ancak itirafın asıl işlevi, herhangi bir mevzuda yanlış eylemi örtmek ve suçluluk duygusunu ortadan kaldırarak olayı rasyonellik sınırına taşımaktır (Butler, 2020b: 202).

Modern dönem terimleri toptan taşlanırken, adalet ve özgürlüğün anlam değiştirdiği görmezden gelinemez. Kadın düşmanlığı içeren terimlerin yasaklanması yerine yeniden kullanıma yeni biçimlendirmelerle sokulması dönüşümü destekleyecektir (Butler, 2020b: 212). Toplumsal cinsiyetin çıkar çekişmelerinden uzaklaştırılıp, katı tanımlamalar yerine kamusal kültürdeki yolculuğunun izleği, yeniden anlamlandırma gibi örneklerle de birleşerek

çok daha yararlı olacaktır (Butler, 2020b: 217). İşte evrenselleşme de fail olmayanların içeri alınma taleplerini, bu karşı çıkış arterlerini bulup çıkarmasıyla mümkün kılacaktır. Kadın öznenin hâlâ cinsel özgürlüğü için evrensellik maskesi takan hümanizme direnmesi, ataerkil heteroseksüel matriste inşa edilmiş toplumsal formların incelenmesi gerekliliğinin ortadan kalkmadığının da göstergesidir (Butler, 2020b: 226). Butler, bedeni dile indirgemez; dil, bedenden doğan ama bedenin kendi bilinçdışı imlemeleri dili sarsar (Butler, 2020b: 233). Cinsel fark söyleminin korunması da ataerkil düzenlemenin kurduğu simgeselliğin, farklı cinsel permütasyonlarla tamamen yıkılamayacak bir griftlikte olduğunu unutturmaması için önem taşımaktadır (Butler, 2020b: 245-246). Son olarak toplumsal Cinsiyetin doğallaştırma yollarını takip ederken, ikiliğe karşı şekillenen farklı meydan okuyucu kategorilerin de sürekli eleştirilerle tutarlılığının ele alınması, toplumsal cinsiyetin dönüşebilirliğini anlamakta önemli yer işgâl etmektedir (Butler, 2020b: 251).

3.1.4. Performatif Cinsiyetten – Özneye: İktidara Karşı Çıkış

Butler, iktidarın psişik şeklinin ne olduğu sorusu ile başlamaktadır (Butler, 2015: 11). Madun olmak, öznenin yapıp ettiği bir şey gibi öne sürülse de özneyi kuran iktidar, aslında öznenin kendine dönüşü olarak adlandırılarda, kendine geri dönendir. Özneyi de madunluğa da iktidarın psişik etkileri tesis etmektedir. Hayatta kalma, var olma arzusuyla özne madunluğa teslim olmaktadır. Çocuğun var olmaya tutkulu bağlılığını özneyi inşa eden iktidar biçimlenimleriyle ebeveynler ve toplum istismar etmektedir. Varoluşuna duyduğu sevgiyi kullanmaktadır. İnsanlar farkında olmaksızın var olmak için özne oluşumu sürecine tabi olarak bir inkârın da içine girmektedirler. Gündeliğin dışarıda kalışıyla nevrotik tekrarlara maruz kalan insan özneye dönüşürken, yok oluşunu arzular ve bu arzu failliği, özneyi yok edecek failliği meydana getirmektedir. Öznenin gizlediği bu hareket bir döngüsellığe dönüşerek kendi kendine karşı gelen özneyi kuracaktır. Ötekiye bağımlılıkla sürdürülen süreç aslında iktidara bağımlılıktır ve inkâr ile kabullenmenin birlikteliğidir. Özne, birey anlaşılabilirliğini kazandırır yani bireyin kendisi anlaşılabilir bir kavram olarak anlamsızdır. Böylece tabiiyet inkârı içerse de kabullenilen iktidardır (Butler, 2015: 15-20). İktidar özneyi değiştirirken ve etkilerken, özne de onu kullanarak tersine etkiler. Özne, fail hale geçen iktidar olarak o zamansallığa hâkim olur. Amaçları ayrıldığında ise iktidarın niyetlenmediği bir amaç kabullenilmiş olmaktadır. Yine de özneyi, iktidara indirgemek mümkün değildir. Özne ile iktidar tamamen birbirine hâkim olamıyorsa, özne mantığın çelişmezliğini aşarak fazlalığı hâline gelir (Butler, 2015: 21-25). Butler, içselleştirme süreçlerinin kendisinin içsel ile dışsal alanı kurduğunu iddia etmektedir. İktidar yarattığı tabiiyet ilişkisi ile var olmak

isteyen insanı suistimal ederek ötekiye de savunmasızlığı konumlandırır. Arzunun sınırlarını kuran normlar da yaşanabilirlik alanını oluşturmada psişik olarak işlevselleşir. Bu psişik olan, toplumsal cinsiyeti de değişime karşı savunmasızlaştırır. Yasaklamanın getirdiği arzu ve özlem barındıran kendi üstüne dönüşlülük vicdan olarak içselleştirmeyi psişenin suçlayıcılığıyla üretmektedir. Bu frenleme hali öznenin kendini düşünüm nesnesi hâline getirmesine neden olmaktadır. Bu dönüşlülük tabiiyete duyulan arzuya evrilmektedir. Tamama erdirilememiş bir hüznün hâli, vicdan ve kendini suçlamada Freud'a göre melankoli göstergesidir (Butler, 2015: 27-31). Bu tabiiyet, var olma arzusunu çerçeveler. Başkalığı seçmek "kendi" varlığı için direnişi sağlamaktadır. Kendinin oluşturmadığı kavram ve kategorilerle sürekli yabancılaşan özne bu tabiiyetin yüklediği kavramlar şiddet içerenlerse kendisi olabilmek adına kendiyle bir mücadeleye girişmektedir. Tabiiyet analizi bu kendini, beni askıya almakla, fail olarak ona geri dönmek arasında git- gellerden dolayı ikilidir (Butler, 2015: 36-37). Hegel'in diyalektiğinde de efendinin düşünüm, kölenin beden olduğunu ve efendinin bedeni köleye bırakmasıyla iki farklı özerklik oluşturduğunu görmekteyiz. Ancak bedeni sahiplenilen düşünüm yani efendi olacağından, köle özerkliğine karşı her daim tehdit altındadır. Öztanıma da, kölenin yani bedenin mutlak korku deneyimiyle elde edilmektedir. Bu yüzden sürekli üretimini kaybeden bir köle ortaya çıkar ve beden sürekli bir yok olma alanı olarak tanınabilir (Butler, 2015: 44-47). Bedenin inkârı olan mutlak korku, bilincin kendine tutunuşudur. Normlarla kendini yatıştıran mutsuz bilinçtir. Ölüm korkusundan doğan bedenin inkârı, bilincin kendine tutunma motivasyonudur. Normlar mutsuz bilinci bu korkuya karşı kendine tabi kılar ve etik söylenemeyen mutlak korkunun reddidir. Bu korkunun yerini yasanın korkusu yeniden inşa olunarak mutlak yasaya bırakmaktadır (Butler, 2015: 49). Freud'un dürtüsü, Hegel'in ilksel bedeni, Nietzsche'nin istemi aracılığıyla Butler, öznenin, bedene uygulanan bu bastırmaların dönüşlülüğün tersine çevrimi ile, kendini kuran diyalektiği aşabileceğini gösterme çabasıdır (Butler, 2015: 61-62). Freud'a ilham olan kara vicdanın, kendi üzerine cezalandırma ile dönüşü, istemin üretim alanını doğurmaktadır. Bu şiddete meyilli üretim, kendi psişik yaşamının metaforlarını meydana getirmektedir (Butler, 2015: 78-79). Arzu, reddedişin içinde hayat bulur ve korunur (Butler, 2015: 84). Yıkıcı ve incitici adlandırmalar da tıpkı böyle, yabancılaşmış narsisizmle bünyeye kabul edilecek, özneyi kuracak ama onu incinerek yeniden anlamlandırmayı başarınca, özneyi inciterek inşa eden iktidar karşısında onu dönüştüren özneyi bulacaktır. Bu üretken tekrarlılık iktidarın bilinçdışı olacaktır. Tabiiyete tutkululukla bağlı özne, bağlılığını bu yeniden anlamlandırmaların tekrarlarıyla bozacaktır (Butler, 2015: 105-106). Bu sayede daha etik bir varlık türü hayal

edilebilir. Dillendirilemeyen büyük kaybın melankolisi, kamusal kendini-suçlamaya ve şiddetine teşvik edendir (Butler, 2015: 183). Kaybı çözümlemek yolu açacaktır.



SONUÇ

Yapılan araştırma sonucunda; modern “özne” kavramının ikili ve karşıtlık içinde kurulduğu görülmektedir. Bu karşıtlık zihin-beden, etken-edilgen, kontrol edenle-edilen temelindedir. Feminist ve postmodernist itirazlar karşıtlığın yarattığı eksik, parçalanmış benliklere yoğunlaşmaktadır. İnsanın var olmasıyla ortaya çıkan fizyolojik özelliklerinin bu karşıtlık içeren anlamlandırmalara maruz kalışına itiraz ortak noktalardan biridir. Çoğullaşması sağlanmaya çalışılan eril ve ikili sistemin ensest/eşcinsel yasağının en temelinde, Kristeva’nın haklı vurgusuyla ortaya koyduğu, "dişil olandan iğrenme" vardır. Erkeğin penetre edilmesinden, kontrolün kaybindan duyulan şiddetli, eril iğrenme ve kaygı diğer cinsellik ve cinsiyetlere de sirayet eder. Böylece anneyle yani dişille kurulan bağı zayıflatma arzusu, ensest yasağına dönüşür. Ki bu iğrenmeyle kurulan iktidarın kendisidir, toplumsal cinsiyet/cinsiyeti ikili kurandır. İkili ve karşıtlığa dayanan bu sistemde dişil, erili tanımlamak için vardır yalnızca ve ona ait her şey dışlanarak eril, birey, özne, evrensel olan olarak tanımlanmaktadır. Akıl da bu tanımla çerçevelenip sınırlandırılır. Canlı-cansız her şey, hiçbir zaman yok olmaz, dönüşür. Eril olan için kadın bu dönüşümün ve ölümün simgesidir. Semiyotiği, ilişkilermeyi, dönüşmeyi, yaşam-ölüm-yaşam döngüsünü simgesel düzenle parçalar çünkü bedensel varlığın sonluluğundan duyduğu korku ve kendi varlığı tek gerçekliğidir. Sonsuzluğu çizgisellikle yeniden kurarken, iktidarın ve siyasetin temelini mit, din, tanrı ve tanrılar üzerinden anlatagelmektedir. Tanrı ölse de (Nietzsche’ci anlamda) yasası form ya da formlar değiştirerek toplumsal normlar olarak devam eder.

Kristeva’nın simgesellik öncesi anne ve baba teorisiyle semiyotik yani dil dışı gösterenlere yönelmesi, dilin anlamlarının dışında kalan bu alandaki imkânlarla dikkat çekmektedir. İnsanın kendini ve kendi dışını kontrol edemediği bu alan insanlığa ne kazandırmıştır? İnsanlık etrafındaki her şeyi "kontrol" edebilmek için mülkiyet ve erk anlayışını geliştirmiştir. Bunun amacı yaşadığı güne kadar edindiği bilgiyi gelecek nesle aktarmak olabilir. “Mülkiyet” fikri aslında "miras" fikrinin getirisidir. Ana soylu toplumda aktarılan bilgiler, doğumda erkeğin rolünün anlaşılmasının üzerine erkeğin bilgi aktarımı yarışına dönüşmüş olabilir. Bu bilgi aktarımındaki, önem arz eden neydi? En önemlisi de bilgi neden önemliydi? Doğanın kontrolü. Peki bugün doğanın kontrolünü sağlamış hatta yok etmeye doğru ilerleyen insanın kontrol yani iktidar çılgınlığı neden devam etmektedir. Arkaik anne kaybı, bugünkü kontrol ve erk dinamiklerini açıklamak için yetersiz kalmıştır. Doğa ile insanın soyunu devam ettiren kadın da kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır. Sadece doğurganlık işlevine indirgenen kadınlar direnmektedir. Tabi aynı şekilde sadece babalığa

indirgenen erkekler de. Erkin erilleşmesiyle, bu indirgemeye karşı duran tüm cinsel farklılıklar eril ikilik bağlamında dişil korkusunun kontrolüne dönüşmüştür. Bu üremeyi de kapsayan doğa kontrolü, anne kaybı ve söylemin yarattığı arzunun tetiklediği psikolojik sarsıntılar yaratmıştır. Postmodern dönemde, belki de Queer teoreme zemin hazırlayan, dil öncesi anne ve babayı aynı anda benliğinde barındıran birey (analist) fikri ile odipal karmaşanın ve cinsiyetin aşılması çözüm üretebilmiştir. Ancak postmodern sonrası olan günümüzde cinsel yönelim, cinsellik deneyimlerinin çoğulluğu ortadayken sistemin hâlâ iki cinsi ve ataerki kontrol anlayışını direktmesi neden devam ediyor? Faşizm neden canlanıyor? Postmodern dönemle bilginin, bilgi birikiminin kontrolü bırakıldı ve yeniden inşası sağlandı. Mevcut iktidarın sözcüklerini, simgeselliğini çözümledik ancak hâlâ iktidar faşizmi sadece insanları değil, sadece kadınları değil, yaşadığımız yeryüzünü de yok etmektedir. Artık aktarmak, miras bırakmak istediğimiz bir bilgi birikimi yok çünkü doğayı kontrol etmekle kalmadık, yok ediyoruz. İçinde bizler de yok olmaktayız. Freud' un ölüm korkusu (Thanatos) ortadan kalktı, çünkü insanlık katlettiği doğayla birlikte öleceğini kabullenmiştir. Önce üremek istedi insanlık, sonra üremeyi kontrol etmek için kadını ve doğayı mülk edinmek ki çoğalıp hâkimiyet, iktidar "insan"ın olsun. Şimdi o kadar çoğaldı ki (kendisini yok edecek kadar) doğayla birlikte yok olmaktadır. İnsanın çoğalarak miras aktarımına ihtiyacının kalmadığı bugün, kişinin özne inşasından bahsederken analizanın analiz etmesi gereken: bilgi birikiminin (doğanın) kontrolüne olan saplantının kaynağı nedir? Bu saplantı çözümlenebilirse mülkiyet ve ataerki ve tabii cinsiyetçi faşizm çözülecektir.

Septiklerin görüneni kabul edip, doğasına dair yargıda bulunmaması cinsiyet rollerini ortadan kaldırmada bir yöntem olabilir. Her "şey", "nesne" aşkın olarak, ben 'in algılarıyla fenomen olarak görülüyorsa, hakkında bir yargı oluşturulamaz. Ateş yakıyorsa, ateş yakıcı olduğu için kullanılmamalıdır diye bir yargı oluşturulamaz. Kadın görünen cinsel, fiziksel özellikleri doğrultusunda şematize edilemez, hakkında "Kadın olur. " yargısında bulunulmamalıdır. Tüm cinsiyetler için aynı şey geçerlidir. Cinsiyet (Butler' a göre), bu şekilde ortadan kaldırılabilir ve özne, şema(lar) dışına çıkarak "insan" olabilir. Bu yargısızlık insana failliğini kazandıran failliktir.

Burada özgürlük ve hatta özgür irade yeniden tanımlanabilir. Varlık "nedensizce" var olması gerektiği için, olması gerektiğinden olduğu için (Heidegger' in diliyle varlık varlar) var olmaktadır. Günümüzde cinsiyet konusunda bu determinizm, iktidar, politika, toplum, yasa (her ne dersek diyelim) "öz" belirlenimimizi belirleyense o zaman psikanaliz tam da buraya yönelmelidir. Yönelimimizi (Husserlci bir bilinç yönelimi kastedilen) tam da bu belirlenimde analiz ederek önce parçalamalı sonra yeniden inşaaya yolunu açık bırakmalıdır.

İktidarın belirlenimini parçalamalı, yeni bir "ben", yeni bir "özne" inşası için insanı "özgür" bırakmalıdır. Doğanın koşulları dışında hiçbir belirlenim kalmamalıdır. Bu noktada başlayan faillik de özgür iradeyi tanımlamalıdır.

Özne, aşkın anlamların yüklenmediği, süreçte gerçekleşen bir "hâl", bir "oluş" olmalıdır. Psikanaliz, Butler'ın "performatifliği" oluşum sürecindeki verili anlamları tespit ederek yok etmeli ve hepsinin anlamlarını -tabii eğer varsa ve mümkünse- toplumsallığın olmadığı dönemlerde olabileceğini tezahür ettiğimiz (Rousseau gibi) insanın "doğal" hâli, nötr hâle dönüştürülmelidir. Ancak böylece cinsiyetler, bedenler, insanlar, zihnimizin onlara yüklemeleri ile değil, "olduğu hâlde" algılanabilecektir. Herhangi bir rolü, yükü olmadan. Sadece ve öylece "olduğu gibi".

Kültürün belirlediği normların, arzusuna ulaşmaya, eksikliğini tamamlamaya çalışan bir özne yaratmaya ve inşa etmeye çalışıyoruz. "Ayna" da kendini gören-bulan insan bu eksikliği tamamlama arayışında asıl kendi görüntüsünü kaybedip sadece bir karanlık görür. Kendine yalıtılmış bir gerçeklik yaratarak hayatta kalmaya çalışır. Bu özne, eksikliğini felsefe ya da başka alanlardaki arayışıyla bütünleştirir ve tüme, büyük resmin tamamına hâkim olmaya çalışır. Hakimiyet kurarak, kültürün ona emrettiği eksikliğin arzusunu gerçekleştirmeye çalışır.

Cinselliğin kendini yok etmesinden korkan erkek, kadına hükmetmek için Tanrının (babanın) yasasını bulmuştur. Kadın hükmetmek için doğurganlığını kullanmıştır. Arzu, aslında, hükmetmek, sahip olmaktır. Peki neden sahip olmayı arzuluyoruz? Anarşistlerin ve Marx'ın, Engels'in nicelerinin sorguladığı mülkiyet burada anahtar kavramdır. Neden sahipliği arzularız? Bir toprağı, kadını, erkeğı vs... Özne, kendini kurmaya çalışırken dahi kendine "sahip olmak" arzusuna yönelmez mi? Yoksa bu kendine "sahip olma" arzusunun tezahüründen, dile dönüştürülmesinden mi ibarettir babanın adı, yasası? Kendini kontrol etme kaygısından doğan, kendine "sahip olma" arzusu. En dipteki soruysa: Kontrolü kaybetmekten ya da hiç sağlayamamaktan neden korkarız? Sade'in sorguladığı ve evrenin merkezinde yer alan hazzın kontrol edeni (sadist) ve kontrol edileninden (mazoşist) tamamen farklıdır bu. Çünkü kontrol duygusu, hissi, isteğı vs. "kontrol"den uzakta onun yansımasının yansımasını, yani hazzın kontrolünü sorgular. Burada sorun bambaşka: Özneyi ve benliğı kuran, inşa eden "kontrol" nedir? Bunun arzusu neden ve nereden gelir? Tek bilinen bu; aşkın, metafizik ya da bilincin dışında bir yerde bir şey değildir. Bu tamamen içkin ve fakat tanımlayamadığımız, özne inşasının başlangıcı, ilk atom çekirdeğidir. İlk "öz"dür. İnşa eden, o "öz"e ulaşma arzusudur.

Kontrol etme araçlarından cinsiyet; tıpkı sanat eseri, harf, ikon gibi bir imge ve imge de üzerinde mutabakata varılmış anlamların görünürlük bütünlüğü ise; bu bütünlüğe de izleyici (yani öteki) ile ulaşıyorsa imgenin yani cinsiyetin kurulması faile bağlıdır. Fail, inşa etmek istediği özne doğrultusunda cinsiyeti kurar, böylece insanlar imgeyi (cinsiyeti) kendini ve diğer insanları inşa etmek için araçsallaştırır. Bu araç "bir" fail tarafından inşa edildiyse yenisi de inşa edilebilir. Psikanaliz imgeleri yeniden kurma imkânına sahiptir. Hatta tek araç olabilir. Rousseau'nun "bireyi kendi için eğitme" düşüncesi gibi bireyin kendini iyi inşa edebilmesi için yeni araçlar oluşturmalıdır. Psikanaliz, açık uçlu ve çokluluğu ve yeni çıkabilecek imkânları da barındıran bir araçlar sözlüğü olmalıdır. Sınırsız cinsiyetlere açık ve gebe. Böylece dil, iletişim ve peşi sıra kültür değişecektir. En son politika ve iktidar. Yığın ve kalabalıklar uyum nedeniyle hantal kalırken birey hareket alanına ve failliğe gerek yeter olan değişim hızına çok daha kolay sahip olabilir.

Hem haz verici hem yıkıcı olan anne ile iç içelik (beden bedenelik) durumundaki çocuk, babayla bu evreden (anneden) kopar. Butler'ın özne olma sürecinden uzaklaşması (baba ile bağ özneleşme sürecini başlatır psikanalizde) "Anne" ile bütünlük evresinin analizine bağlıdır. Butler, toplumsal cinsiyet ve cinsiyetin performatif olduğunu iddia etmektedir. Kristeva'nın arkaik anne ile çocuk bağını, ikiliği tekrar inşa eden bir söylem kurduğu için eleştirmektedir. Kendisi de bu kurgu ve kurulumun performatif olduğunu ortaya koyarak itiraz ettiği, ortadan kaldırmak istediği ikiliğin tam ortasına düşer. Kartezyen cinsiyet algısıyla kurulmuş özneyi ortadan kaldırarak faili inşa etmeye çalışırken bu sürecin "anlam"ını ifade etmek, onu aynı zamanda inşa etmektedir. Oluşlar, şeyler determinist itkilerle veya değil, bir şekilde olagelmektedir. Bu oluşların, oluş hallerinin nasıl olduğunu ortaya koymaya çalışmak onu "anlam"landırmaktadır. Ona "anlam" vermektedir. Tam da bu "anlam vermek" Butler'ın itiraz ettiği doğallaşmayı getirir. "Anlam"ı olan şey, oluş, hâl "doğal olan"a dönüşür. Aslında cinsiyet ve toplumsal cinsiyeti parçalayarak yeni olanaklara ulaşmak için düşünüşümüzü değiştirmeliyiz. Tıpkı Hume'un ileri sürdüğü gibi, nedensellik yoktur (nasıl'ı aramamalıyız) ve şeyler, olaylar, olgular sadece olur, nedensellikli bağları bizim zihnimiz kurmaktadır. Bakış açımızı neden-sonuç ilişkisi içindeki "anlam" dan çekip "oluşları anlamalıyız". "Kadın olan bu oluş böyle olmalı" ya da "böyle görünüşteki bedenler bu oluşları gösterir" gibi anlamlar çıkarılmamalıdır. Ancak bu oluşları anlamak mevcut genelleyici nedensel kategorisel bakışı yok edebilir. "Anlam" yüklemek kontrol etme arzusunun bir sonucudur. Etrafımızda, kültürde, doğada "olup biteni" kontrol etmek için "anlam" soruşturulur. "Anlam" dan vazgeçiş, özgürleşmeyi getirmektedir.

Freud'un Ben-İd-Üstben' e, cinsellik ve ölüm dürtüsüne, Oedipus kompleksine dair tüm bilimsel ve psikanalitik görüşleri (özellikle toplumsal normları, görenek ve adetlere aşırı bağlı ve bağımlı ülkelerde) bireyin yaşantısında, "farkındalık" hâline erene kadar, birebir gözlemlenebilmektedir. Ancak Freud, döneminin etkilerini yorumlayarak, bilimle birleştirerek elde ettiği görüşlerini ortaya koymuştur; ki bu da Butler'ın ifade ettiği gibi iktidara tekabül etmektedir. Faillikse, "farkındalık" la yaşanan kırılma anında başlar ve insan kendini, tüm sistemin içinden, sisteme rağmen ve sistemin dışına çıkarak inşa eder. Freud'un biseksüel başlangıcı, Butler'ın Queer teoreminin (Freud eleştirisiyle) çıkış noktası olarak yorumlanabilir.

Postmodernin narsist birey ve bireyselliğine karşı; topluluk olabilen bireyi (topluluğa rağmen, toplulukla birlikte) ileri sürüyoruz. Rousseau'dan yola çıkarak ama farklılaşarak; sado/mazo ikincil narsisizmden arınmış, topluluğa karışabilen ve bütünleşebilen bir birey.

Kartezyen düşüncenin bedeni zihinden ayırıp, bedenli insanı makine olarak görme pratiği Heidegger' in Tekniğe İlişkin Soruşturma'sında dile getirdiği "el altındaki insan" ı meydana getirmekle kalmamış; sanki hep "doğal" durum buymuş gibi yaşanan "Postmodern Durum" ve çağa kadar gelmiştir. El altında olan nesneler ve teknik değil, insanın (öznenin) ta kendisidir. Özneleşme sürecinin aslında insan ve tüm canlılığın, doğanın nesneleştirilmesi olduğu apaçıktır. Tarımın icadı ile ortaya çıkan Kapital, artı değer ve tabii olan miras (mülkiyet) "kartezyenizm" i doğurmuştur, ki o da nesneleşen dünya demektir. Empirik bilginin yetersizliğinde kurulan mit, mitoloji, inanç sistemleri aslında iktidar yasası ve toplum yönetiminden ibarettir. Açıklanamayan doğanın "anlamlandırılma" işlemi olan bu kadim öğretiler, "kartezyenizm"i ve nesneleşmeyi katılaştırmıştır. Çünkü kapitalin elde edilmesi "güç" gerektirmekte ve böyle elde edilmektedir. Bilimin ilerlemesi bu metotları basitlikten uzaklaştırırsa da sonuç, amaç doğrultusunda aynıdır: Nesne canlı (insan). Bu süreçlerin tamamını kapsayan küme kültürdür ve kültür gücü, erki eril kılar. Erk, kadın ya da erkek, daima erildir ve nesneleştirici, tahakküm koyucudur. Kapsayıcı, kabullenici ve bir aradalıkla anlama çabası dışıl olandır. Çok uzun süredir eril erk hakimiyetiyle hümanist "başarı"sıyla dışında kalan her şeyi yok etme aşamasına gelmiştir. Temel mesele erkin parçalanması, dışıl "kaos" ve birlikteliğin başlamasıdır. Hiç gelmemiş olanın gelmesi gerekmektedir.

Butler'ın yası tutulabilir hayatlar sorusu, Kristeva'nın abject'inin kurulduğu alanda yer alan herkes ve her canlıyı kapsar aslında. Seks işçisinin de, küçük bir çocuğun da, "dul" bir kadının da, trans bir insanın, homoseksüel bir insanın da uğradığı tecavüz ve zulme üzülmeyi, ölümüne yas tutmayı içerdiği gibi, hızlı ve aşırı tüketime yetiştirilmeye çalışılan tarım ürünleri için "zararlı" böceklerin, hayvanların, bitkilerin kimyasallarla yok edilmesine tutulan

yası da içerir. Kadınları ötekileştiren iğrencin sınırları; tüm cinsiyet seçeneklerini de, korkunun uzaklaştırdığı, ölüme hapsettiği tüm canlıları da ötekileştirir. Ancak tüm bu "ötekiler"dir eko-uyumun bileşenleri. Tüm "ötekilerin" yasını tutmak ve süreçteki performatifliğimizi geliştirmek failliğimizi ortaya koyacaktır. Tüm canlılığın hakkı olan "şiddetsizlikle" düşünmek ve eylemek.

Freud'un yolunu açtığı, psikanalizle sapkınlığı, depresyonu (ve tabi ki melankoliyi de), histeriyi dilin ve konuşul(a)mayanın içine almak ve Foucault ile sapkınlıkla deliliğin sınırlarının sorgulanması; Kristeva ile dilin sınırlarını aşan semiyotiğin öneminin, anlama için gerekliliğinin ortaya konması; Butler ile, Aydınlanma'nın dışladığı her şeyi içeri (!) alan Freud'dan itibaren açılan yolda cinsiyetin çözülerek "toplumsal" yükünün atılmasıyla tüm olanaklara açılması analitik açılımın ve anlamının gerekliliğinin devam ettiğini göstermektedir.

Feminizm ve toplumsal cinsiyet çalışmalarının açtığı olanaklar, Aristoteles'in kategorilerinin bugün geldiği nokta: ayırtırmadan ve ayıklamadan, sınırlar inşa etmeden anlayamama yapısalılığı ve ikili düşünüş, Butler'ın da eleştirmiş olduğu gibi, pek çok düşünür ve felsefeciyi, felsefe dışındaki alanlara yönelmeye zorlamıştır. Çünkü özellikle Descartes, Kant ve Hegel'e gelindiğinde, Aristoteles'in sınırlayıcı felsefe yapısı daha da katılaşarak pek çok insan ve yaşam biçimini ve hatta yeryüzünün kendisini, sınırlarının dışına göndererek yaşam hakkını elinden alan bir hâle gelmiştir. Bu imkânsızlıkları aşmak isteyen düşünür ve felsefecilerin (özellikle edebiyat ve karşılaştırmalı edebiyatla) açtığı olanaklar kendi toplumumuzun tarihi ve edebiyatı, masalları ve destanlarından yola çıkarak izlenebilir. Bu izleyiş psikanaliz yoluyla ülkemizin toplumsal cinsiyet bakış açısının çözümlenip yeni imkânlarla zihinlerin açılmasını sağlayabilir. Sonraki çalışmalarda bu imkânlar araştırılabilir. Bu tezde, anlayan ve herhangi bir kategoriden bağımsız bireysellik önerilmektedir. Faillik, "özne" denilen kategorinin sınırlarının "iğrençle" ihlâl edilmesine bağlı görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Aybakan Saliya, D. (2017). *Judith Butler ve Postmodern Feminizm*. Kibele Yayınları, İstanbul.
- Bağci, İ. (2017). *Platon'un "Khôra" Kavramının Çağdaş Feminist Kuramlar Açısından Eleştirel Bir Yorumu ve Kristeva Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Boyne, R. (2017). *Foucault ve Derrida'da Feminizm ve Ayırım*. (Çev. A. B. Karadağ), Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Butler, J. (2014). *Bela Bedenler*. (Çev. C. Çakırlar ve Z. Talay), Pinhan Yayıncılık, İstanbul.
- Butler, J. (2020a). *Cinsiyet Belası*. (Çev. B. Ertür), Metis Yayınları, İstanbul.
- Butler, J. (2020b). *Çöz(ül)en Cinsiyet*. (Çev. B. E. Aksoy), Monokl Yayınları, İstanbul.
- Butler, J. (2015). *İktidarın Psikik Yaşamı Tabiyet Üzerine Teoriler*. (Çev. F. Tütüncü), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Cassier, E. (2020). *Rousseau, Kant, Goethe*. (Çev. M. Tüzel), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Clarke, D. M. (2020). "Descartes'in Epistemolojisi", *Epistemoloji*. S. Hetherington (drl.). (Çev. K. Elbeyoğlu), Fol Kitap, Ankara.
- Dalgıç, C. (2022). *Temsil Krizi Çerçevesinde Rancière ve Butler'da Politik Öznellik*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Demir, Z. (2014). *Modern ve Postmodern Feminizm*. Sentez Yayıncılık, Bursa.
- Derrida, J. (2016). *Platon'un Eczanesi*. (Çev. Z. Direk), Alfa Kitap, İstanbul.
- Descartes, R. (2021). *Meditasyonlar*. (Çev. E. Sunar), Say Yayınları, İstanbul.
- Doncu, R. E. (2017). "Feminist Theories Of Subjectivity: Judith Butler And Julia Kristeva". *Journal of Romanian Literary Studies*, 10:332-336.
- Donovan, J. (2019). *Feminist Teori*. (Çev. A. Bora, M. Ağduk Gevrek, F. Sayılan), İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Foucault, M. (2021). *Özne ve İktidar*. (Çev. I. Ergüden ve O. Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Freud, S. (1997). *Cinsiyet Üzerine*. (Çev. A. A. Öneş), Say Yayınları, İstanbul.
- Freud, S. (2020a). *Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd*. (Çev. A. Babaoğlu), Metis Yayınları, İstanbul.
- Freud, S. (2021). *Kitle Psikolojisi*. (Çev. K. Şipal), Say Yayınları, İstanbul.

- Freud, S. (2020b). *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası*. (Çev. B. Büyükkal ve S. M. Tura), Metis Yayınları, İstanbul.
- Freud, S. (2019). *Uygarlığın Huzursuzluğu*. (Çev. H. Barışcan), Metis Yayınları, İstanbul.
- Hegel, G. W. F. (2011). *Tinin Görüngübilimi*. (Çev. A. Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul.
- Hooks, B. (2019). *Feminizm Herkes İçindir*. (Çev. E. Aydın, B. Kurt, Ş. Özgün, ve A. Yıldırım), Bgst Yayınları, İstanbul.
- Kant, I. (1999). *Pratik Aklın Eleştirisi*. (Çev. I. Kuçuradi, Ü. Gökberk ve F. Akatlı), Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.
- Kristeva, J. (2016). *Aşk Hikayeleri*. (Çev. İ. Yerguz), Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Kristeva, J. (2020). *Kara Güneş Depresyon ve Melankoli*. (Çev. N. Demiryontan), Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Kristeva, J. (2018). *Korkunun Güçleri İğrençlik Üzerine Deneme*. (Çev. N. Tural), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Kristeva, J. (2017). *Ruhun Yeni Hastalıkları*. (Çev. N. Tural), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Lacan, J. (2017). *Babanın Adları*. (Çev. M. Erşen), Monokl Yayınları, İstanbul.
- Lewis, M. ve Staehler, T. (2019). *Fenomenoloji*. (Çev. O. B. Kaplan, M. Demirhan, M. Türkan, N. Şahankaya ve M. B. Gürsoy), Fol Kitap, Ankara.
- Lytard, J. F. (1997). *Postmodern Durum*. (Çev. A. Çiğdem), Vadi Yayınları, Ankara.
- McBay Merritt, M.ve Valaris, M. (2020). "Kant ve Kantçı Epistemoloji", *Epistemoloji*. S. Hetherington (drl.). (Çev. İ. Serin), Fol Kitap, Ankara.
- Rousseau, J. J. (2019). *Yalnız Gezerin Düşleri*. (Çev. A. Turan), Zeplin Kitap, İstanbul.
- Russell, B. (2021). *Batı Felsefesi Tarihi 3. Cilt: Modern Felsefe*. (Çev. A. F. Yıldırım), Alfa Kitap, İstanbul.
- Saygın, T. (2014). *Çağdaş Kıta Avrupası Felsefesinde Özne Sorunu*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Tayat Orman, B. (2018). *Feminist Teoride Özne Sorunu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tanesini, A. (2012). *Feminist Epistemolojilere Giriş*. (Çev. G. Demiriz, B. Binay, Ü. Tatlıcan), Sentez Yayıncılık, Bursa.
- Tong, R. ve Botts, T. F. (2021). *Feminist Düşünce Kapsamlı Bir Giriş*. (Çev. B. S. Aydaş), Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Topakkaya, A. ve Rutli, E. E. (2021). *Kant'tan Hegel'e Alman İdealizmi*. Fol Kitap, Ankara.
- Yıldırım, M. (2010). *Jacques Lacan ve Felsefesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Derya Şengün Özen
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Antalya Atatürk Lisesi (Yabancı Dil Ağırlıklı Bölüm)
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi/Öğretmenliği, 2010. Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Felsefe Bölümü, 2019.
Tezli Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi, Felsefe Bölümü, Tezli Yüksek Lisans, 2023.
Yüksek Lisans Tez Konusu	“Julia Kristeva ve Judith Butler Bağlamında “Özne”: Failliğin İnşası”
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
BİLİMSEL FAALİYETLER	
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Çocuk Eğitimi Uygulama ve Araştırma Merkezi ve Millî Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü , 2. Uluslararası Temel Eğitim Kongresine Sözlü bildiri ile “OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE MÜZİK VE SANAT EĞİTİMİ” ve “ÇOCUK GÖZÜNDE YETİŞKİN” çalışmalarıyla katılmış olup bu çalışmalarım yayınlanmıştır.	
İŞ DENEYİMİ	
Projeler	Erasmus+ Programı dahilindeki “TEKNOLOJİDE KÜÇÜK ADIMLAR, BÜYÜK GELECEK...” başlıklı projede görev aldım.
Çalıştığı Kurumlar	MEB’de kadrolu Okul Öncesi Eğitimi öğretmeni yapmaktayım (12 yıl).